

İTİRAZ YOLUNA BAŞVURAN BİR MAHKEME OLARAK ANAYASA MAHKEMESİ

*The Turkish Constitutional Court as a Court Initiating the Con-
tention of Unconstitutionality*

Leyla Nur ODUNCU*

Arş. Gör. Dr. Gizem GÜNER YAŞAR**

ÖZET

Anayasa yargısında norm denetiminin önemli bir ayağını oluşturan itiraz yolu, mahkemelerin baktıkları davalarda uygulanacak olan normların Anayasa'ya uygunluğunu sorgulama yetkisi kapsamında esasen bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin korunmasına hizmet etmektedir. Türk anayasa yargısında 1961 Anayasası döneminden bu yana var olan itiraz yolu mekanizması ile mahkemeler, norm denetimi yoluyla hem bu amacı gerçekleştirmekte hem de hukukun üstünlüğü ilkesine katkı sağlamaktadır.

Bu çalışmada Anayasa Mahkemesinin (AYM) kendisinin de bir mahkeme olarak itiraz yoluna başvurup başvuramayacağı konusu incelenmiştir. Çalışmada yapılan analizler, Anayasa'nın 152. maddesinin lafzı ve amacı dikkate alındığında AYM'nin bazı görevlerini icra ederken itiraz yoluna başvurusunun önünde anayasal bir engel bulunmadığını göstermektedir. Bu savımızı desteklemek için çalışmada AYM'nin görev ve yetkileri başlıklar altında tek tek ele alınıp incelen-

* Anayasa Mahkemesi Raportörü, leyla.nur.oduncu@anayasa.gov.tr, ORCID: 0000-0002-1640-1904

** Çukurova Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Anayasa Hukuku Ana Bilim Dalı, gizemguner48@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9217-6801

miştir. Bu kapsamda sırayla AYM'nin norm denetimi, Yüce Divan yargılaması, bireysel başvuru, siyasi partilerin kapatılması, siyasi partilerin mali denetimi, yasama dokunulmazlığının kaldırılması ve milletvekilliğinin düşmesi ile Anayasa Mahkemesi ile Uyuşmazlık Mahkemesinin başkanları ve başkanvekillerinin seçimi konularındaki görev ve yetkileri değerlendirilmiş; Mahkemenin itiraz yolu bakımından hangi durumlarda "mahkeme" statüsünde olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anayasa'nın 152. maddesi, itiraz yolu, somut norm denetimi, mahkeme, Anayasa Mahkemesi.

ABSTRACT

The Contention of Unconstitutionality, which constitutes a significant pillar of the constitutionality review in constitutional adjudication, primarily serves to protect individuals' fundamental rights and freedoms by authorizing courts to assess the constitutionality of legal norms applicable in the cases before them. In Turkish constitutional adjudication, this mechanism has existed since the 1961 Constitution, enabling courts to fulfill this function through norm review while also reinforcing the principle of the rule of law.

This study explores whether the Turkish Constitutional Court (TCC), as a judicial body, may itself initiate the Contention of Unconstitutionality. The analyses conducted in this study demonstrate that, considering both the wording and the legislative intent of Article 152 of the Constitution, there is no constitutional barrier preventing the TCC from invoking this mechanism while performing certain duties. To support this argument, the study systematically examines the TCC's duties and powers under separate headings. Within this framework, the Court's jurisdiction in areas such as the Concrete Review of Norms, Supreme Criminal Tribunal proceedings, individual applications, the dissolution of political parties, the financial audit of political parties, appeals against parliamentary decisions to lift parliamentary immunity or to terminate parliamentary membership, as well as the election of the presidents and vice-presidents of the TCC and the Court of Jurisdictional Disputes, are analyzed. Based on these assessments, the study aims to identify under which circumstances the TCC qualifies as a "court" that may initiate the Contention of Unconstitutionality.

Keywords: Article 152 of the Constitution, contention of unconstitutionality, concrete review of norms, court, Turkish Constitutional Court.

GİRİŞ

Anayasa mahkemelerinin temel görevi, kanunların ve diğer bazı hukuk normlarının anayasaya uygunluğunu denetlemek, diğer bir ifadeyle norm denetimi yapmaktır¹. Anayasa Mahkemesince (AYM) yapılan norm denetiminde “iptal davası” ve “itiraz yolu” olmak üzere iki tür başvuru usulü bulunmaktadır.

İptal davasında, denetim kapsamındaki normların yürürlüğe girmesinden ve bireylere uygulanmasından bağımsız olarak Anayasa’da belirtilen yetkili makamlar tarafından soyut birtakım iddialar içeren dilekçelerle dava açılmaktadır. Bu denetim türü “soyut norm denetimi” ve “dava yolu” şeklinde de anılmaktadır². Bir mahkemede görülmekte olan bir dava sırasında davaya bakmakta olan mahkeme, uygulanacak bir kanun veya Cumhurbaşkanlığı kararnamesi (CBK) hükmünü Anayasa’ya aykırı görürse veya taraflardan birinin ileri sürdüğü aykırılık iddiasının ciddi olduğu kanısına varırsa söz konusu normun iptali talebiyle AYM’ye başvuruda bulunması üzerine işlemeye başlayan denetim yoluna ise “itiraz yolu” denmektedir (AY mad.152). Bu denetim türü için “somut norm denetimi” ya da “def’i yolu” terimleri de kullanılmaktadır³.

Çalışmamızın ana temasını oluşturan itiraz yoluyla anayasaya uygunluk denetimi, ilk defa 1803 yılında Hâkim John Marshall başkanlığında toplanan *Marbury v. Madison* davası

- 1 Öden, M. (2023). *Türk Anayasa Yargısında Norm Denetimi*, Ankara: Yetkin Yayınları, s. 49.
- 2 Tunç, H. (1997). *Karşılaştırmalı Anayasa Yargısı*, Ankara: Yetkin Yayınları, s. 86; Özbudun, E. (2017). *Türk Anayasa Hukuku*, 17. Basım, Ankara: Yetkin Yayınları, s. 401 vd.; Köküarı, İ. ve Gedik, Ö. (2024). *Türk Anayasa Yargısı*, Ankara: Yetkin Yayınları, ss. 37-38; Anayurt, Ö. (2024). *Anayasa Hukuku Genel Kısım*, 7. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, s. 804; İba, Ş. ve Kılıç, A. (2023). *Anayasa Yargısı Dersleri*, 6. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, ss. 81-93; Öden, M. (2023). s. 125 vd.; Fendoğlu, H. T. (2017). *Anayasa Yargısı*, Ankara: Yetkin Yayıncılık, ss. 139-141.
- 3 Tunç, H. (1997). s. 85; Özbudun, E. (2017). s. 404 vd.; Köküarı İ. ve Gedik, Ö. (2024). ss. 39-45; Öden, M. (2023). s. 125 vd.; İba, Ş. ve Kılıç, A. (2023). ss. 93-103; Eren, A. (2024). *Anayasa Hukuku Dersleri*. 6. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, s. 1125; Fendoğlu, H. T. (2017). ss. 141-148.

ile ortaya çıkmıştır⁴. Esasen “Anayasa alelade kanunlardan üstündür.” gibi temel bir mantığı barındıran bu uygulama, içtihatlarla yerleşik bir hâl almıştır⁵. Böylece Amerika’da federal mahkemeler Anayasa’ya aykırı gördükleri kanunları uygulamama yoluna gitmişlerdir⁶.

Türk hukuk sisteminde ise mahkemelerce Anayasa’ya aykırı görülen bir kanunun ya da belli bir hukuk normunun ihmal edilerek uygulanmaması ya da mahkemelerce hükmün iptal edilmesi gibi bir yetki söz konusu değildir. Kanun ve Cumhurbaşkanlığı kararnamesi (CBK)⁷ hükümlerini iptal yetkisi münhasıran Türk Anayasa Mahkemesine verilmiştir (AY mad.152).

Bilindiği üzere AYM ilk kez 1961 Anayasası’nda “özel bir mahkeme” olarak kabul edilmiş; 1982 Anayasası’nda ise “yüksek mahkemeler” arasında sayılmıştır. İtiraz yolu (somut norm denetimi) ise Türk yargı sisteminde ilk kez 1961 Anayasası’nın 151. maddesinde ve 44 sayılı Kanun’un⁸ 27. maddesinde düzenlenmiştir. Bu çalışmada 1982 Anayasası dönemi esas alınarak AYM’nin kendisinin itiraz yoluna başvurabilme yetkisinin kapsamı 2949 sayılı Kanun⁹ ve 6216 sayılı Kanun¹⁰ mukayese

4 Feyzioğlu, T. (1951). *Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Kazai Murakabesi*, Ankara: Güney Matbaacılık ve Gazetecilik, s. 169.

5 Köküarı, İ. ve Gedik, Ö. (2024). s. 6.

6 Aliefendioğlu, Y. (1984). “Türk Anayasa Yargısında İptal Davası ve İtiraz Yolu”, *Anayasa Yargısı*, Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayını, s. 116.

7 CBK’lara karşı somut norm denetimi yoluyla iptal isteminde bulunulması ve Anayasa Mahkemesinin bu kapsamdaki değerlendirme yöntemini ele alan kıymetli bir çalışma için bkz. Azaklı, M. (2019). “Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Somut Norm Denetimi Yoluyla İncelenmesi”, *Anayasa Yargısı*, C. 36., S. 1., ss. 73-103.

8 22/4/1962 tarihli ve 44 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun, 25/4/1962 tarihli ve 11091 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanmıştır.

9 10/11/1983 tarihli ve 2949 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun 13/11/1983 tarihli ve 18220 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanmıştır.

10 30/3/2011 tarihli ve 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun, 3/4/2011 tarihli ve 27894 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanmıştır.

edilerek değerlendirilecektir. Bu kapsamda öncelikle itiraz yoluna başvuruya ilişkin mevzuata ve koşullara yer verilecektir. Ardından AYM'nin 1982 Anayasası'nda ve 6216 sayılı Kanun'da sayılan yetki ve görevleri başlıklar altında tek tek ele alınıp bu hâllerde *"itiraz yoluna başvuran bir mahkeme"* olup olmayacağı konusu incelenecektir.

I. İTİRAZ YOLU İLE BAŞVURU

A. İTİRAZ YOLUNA BAŞVURU USULÜNE İLİŞKİN MEVZUAT

İtiraz yolunun mevzuat temelini dört döneme ayırmak mümkündür:

- Birinci Dönem: 1961 Anayasası ve 22/4/1962 tarihli ve 44 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'da yer alan ilgili hükümler,
- İkinci Dönem: 1982 Anayasası ve 10/11/1983 tarihli ve 2949 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'da yer alan ilgili hükümler,
- Üçüncü Dönem: 1982 Anayasası ve 30/3/2011 tarihli ve 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'da yer alan ilgili hükümler,
- Dördüncü Dönem: 21/1/2017 tarihli ve 6771 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile yapılan değişiklikler sonrası 1982 Anayasası ve 30/3/2011 tarihli ve 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'da yer alan ilgili hükümler.

1961 Anayasası'nın somut norm denetimini düzenleyen 151. maddesi ile 1982 Anayasası'nın somut norm denetimini düzenleyen 152. maddesini kıyasladığımızda (6771 sayılı Ka-

nun ile yapılan değişiklikler öncesi), iki maddenin ilk fıkraları yönünden tek fark, 1982 Anayasası'nın kanun hükmünde kararnamelerin de somut norm denetimine konu edilebileceğini öngörmesidir. Kanun hükmünde kararnameler, hukuk sistemimize 1971 yılında girmiş olduğundan 1961 Anayasası'ndaki düzenlemede kanun hükmünde kararnamelere yer verilmemiş olması doğaldır. Kanun hükmünde kararnamelerin hukuk sistemine girmesinden sonra, 1982 Anayasası ile bu normlar hakkında da somut denetimi yoluna gidilmiştir¹¹.

6771 sayılı Kanun ile yapılan değişiklikler sonrasında ise Anayasa'nın 152. maddesinin birinci fıkrasında *“Bir davaya bakmakta olan mahkeme, uygulanacak bir kanun veya Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin hükümlerini...”* ifadesi¹² yer almaktadır. Bu cümleden de anlaşıldığı üzere itiraz yoluna yalnızca kanunlar ve CBK'larda yer alan hükümler için başvurulabilecektir.

16 Nisan 2017 tarihinde halk oylaması ile kabul edilen 6771 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'la 1982 Anayasası'nın 148. ve 152. maddelerinde yer alan *“kanun hükmünde kararnamenin”* ibaresi *“Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin”* şeklinde değiştirilmiştir. 2017 Anayasa Değişikliği ile Anayasa'ya eklenen hükme göre (geçici mad. 21/F), *“Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihte yürürlükte bulunan kanun hükmünde kararnameler (...) yürürlükten kaldırılmadıkça geçerliliğini sürdürür. Yürürlükte bulunan kanun hükmünde kararnameler hakkında 152. ve 153. maddelerin uygulanmasına devam olunur.”* Dolayısıyla yürürlükteki kanun hükmünde kararnameler de somut norm denetimine konu edilebilir.

Mülga 2949 sayılı Kanun ile 6216 sayılı Kanun mukayese

11 Dağ, G. (2003). “Anayasa Yargısı ve Çalışma Esasları”, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, s. 84.

12 1982 Anayasası'nda 6771 sayılı Kanun ile değişiklik yapılmadan önce 152. maddede, *“Bir davaya bakmakta olan mahkeme, uygulanacak bir kanun veya kanun hükmünde kararnamenin hükümlerini...”* ifadesi yer almaktaydı.

edildiğinde itiraz yolu konusunda şu temel fark dikkat çekmiştir: 2949 sayılı Kanun'un 18. maddesinin (2) numaralı fıkrasında AYM'nin "*Mahkemelerce kendisine Anayasanın 152. maddesine göre intikal ettirilen işleri ve Yüce Divan sıfatıyla çalışırken veya siyasî partilerin kapatılmasına ilişkin davalarda aynı madde gereğince ön mesele olarak bakması gereken işleri karara bağlamak.*" şeklindeki görev ve yetkilerine yer verilmiştir. 6216 sayılı Kanun'da ise AYM'nin yetki ve görevlerinin sayıldığı 3. maddede benzer bir ifade yer almamaktadır.

6216 sayılı Kanun'da benzer bir düzenlemeye yer verilmemiş olması nedeniyle AYM'nin siyasi parti kapatma ve Yüce Divan yargılamalarında itiraz yolunu işleterek normu iptal yetkisinin kaldırıldığı; Mahkemeye kendi baktığı davalarda hiçbir şekilde ön mesele yapıp itiraz yoluyla ilgili mevzuatı inceleyerek iptal etme imkânı tanınmadığı savunulmaktadır¹³. Aksini savunan görüşe göre ise 6216 sayılı Kanun'da benzer bir düzenlemeye yer verilmemiş olmasını, AYM'nin siyasi parti kapatma davaları ve Yüce Divan yargılamalarında Anayasa'ya aykırılığı bekletici/ön sorun yapamayacağı şekilde yorumlamak mümkün değildir. Göztepe'ye göre ayrıca 44 sayılı Kanun ve 2949 sayılı Kanun ile Anayasa'da yer almayan bir husus açıkça daraltılmak suretiyle hüküm altına alınmış, AYM'nin ilgili kanunlarda yazan görevleri dışındaki diğer görevlerinde itiraz yolunu neden işletemeyeceği gerekçelendirilmemiştir¹⁴.

Kanımızca AYM'nin görev ve yetki kapsamındaki işlerde itiraz yolunu işletmesine ilişkin anılan hükme benzer mahiyette bir hüküm yer almasa da itiraz yolunun şartlarının varlığı hâlinde bu yolu işletmesinde engel bulunmamaktadır. Kanamızın dayanakları şöyledir:

13 Eren, A. (2014). "AYM ya da Yargısal Aktivizmde Son Nokta", <http://www.star.com.tr/acik-gorus/aym-ya-da-yargisal-aktivizmde-son-nokta-haber-977281/> (Erişim Tarihi: 11/1/2025)

14 Göztepe, E. (2021). "Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru İncelemesinde Somut Norm Denetimi Yolu'na Başvurabilir mi?", *Anayasa Hukuku Dergisi*, C. 11., S. 21., s. 10.

- Her ne kadar bu yetkinin hangi hâllerde kullanılabileceğine ilişkin bir kanun hükmü yer almasa da Anayasa'nın 152. maddesi genel kural koyan bir düzenlemedir¹⁵ ve bu şartları haiz tüm mahkemelerin bu yolu işletme görev ve yetkisi bulunmaktadır.
- 2949 sayılı Kanun'un 18. maddesinde yer alan hükmün meri olma koşulunun aranması demek, 1982 Anayasası'nın 152. maddesinde belirtilen süreci işletmek isteyen ya da bu yetki ve göreve sahip olduğu iddia edilen tüm mahkemelerin özel kanunlarda tek tek sayılması gerektiğinin kabulünü doğurur. Böyle bir ihtimal, bugün için hiçbir mahkemenin itiraz yoluna başvuru yapamayacağı sonucunu ortaya çıkaracaktır. AYM yönünden anılan hükmün artık meri olmaması, Mahkemenin itiraz yoluna başvurma konusunda önceden öngörülmüş olan sınırlamanın kaldırıldığı şeklinde yorumlanması daha isabetli olacaktır.
- Mevcut Anayasa'nın 148. maddesinin son fıkrasında "*Anayasa Mahkemesi, Anayasa ile verilen diğer görevleri de yerine getirir.*" hükmü yer almaktadır. 1982 Anayasası'nın 152. maddesi ile şartlarını taşıyan her mahkemeye itiraz yoluna başvurma yetkisi verildiğinden AYM'nin de bu yetkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılabilir.
- Anayasa Mahkemesinin bu yolu işletemeyeceğini savunmak, Mahkemenin incelemelerinde uygulanacak norm olan kanun ve CBK hükümlerinin iptali imkânının kapanmasına yol açacaktır. Oysa bu hükümlerin Anayasa'ya aykırılığının ileri sürülemeyeceğine ilişkin bir norm veya sınırlama hükmü mevzuatımızda yer almamaktadır. Hukuk sistemimizde "*ihmal*" müessesisi de bulunmadığından hem AYM Anayasa'ya aykırılığı-

15 Bu görüşü savunan başka hukukçular da bulunmaktadır. Bkz. Aydın, Ö. D. (2011). "Türk Anayasa Yargısında Yeni Bir Mekanizma: Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XV., s. 144.

nın tespit edilme ihtimali olan bir normu uygulamaya mecbur bırakılmış olacak hem de incelemesi AYM’ce yapılan işlemlerin muhatapları (örneğin Yüce Divan’da yargılanan bir sanık) ile incelemesi diğer mahkemelerce yapılan işlemlerin muhatapları yönünden temelsiz bir ayrıma gidilmiş olacaktır. Bu durum ise hakkaniyete aykırı sonuçların doğmasına neden olabilir.

Kıratlı da Anayasa’yı korumak ödevi olan AYM’nin diğer mahkemelerin uygulama durumunda oldukları kanunlar hakkında iptal kararı verebildiği hâlde bizzat kendisinin uygulayacağı kanunlar hakkında aynı yetkiye sahip olmasının hiçbir hukuk ve mantık kuralı ile açıklanamayacağını, Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun’nda da Mahkemenin kendi uyguladığı kanunlar hakkında resen iptal yetkisini yasaklamadığını belirtmektedir¹⁶.

B. İTİRAZ YOLUNA BAŞVURUNUN KOŞULLARI

1982 Anayasası’nın 152. maddesine göre:

“Bir davaya bakmakta olan mahkeme, uygulanacak bir kanun veya Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin hükümlerini Anayasaya aykırı görürse veya taraflardan birinin ileri sürdüğü aykırılık iddiasının ciddi olduğu kanısına varırsa, Anayasa Mahkemesinin bu konuda vereceği karara kadar davayı geri bırakır.”

Mahkeme, Anayasaya aykırılık iddiasını ciddi görmezse bu iddia, temyiz merciince esas hükümle birlikte karara bağlanır.

Anayasa Mahkemesi, işin kendisine gelişinden başlamak üzere beş ay içinde kararını verir ve açıklar. Bu süre içinde karar verilmezse mahkeme davayı yürürlükteki kanun hükümlerine göre sonuçlandırır. Ancak, Anayasa Mahkemesinin kararı, esas hakkındaki karar kesinleşinceye kadar gelirse, mahkeme buna uymak zorundadır.

16 Kıratlı, M. (1996). *Anayasa Yargısında Somut Norm Denetimi (İtiraz Yolu)*, Ankara: Sevinç Matbaası, s. 154.

Anayasa Mahkemesinin işin esasına girerek verdiği red kararının Resmî Gazetede yayımlanmasından sonra on yıl geçmedikçe aynı kanun hükmünün Anayasaya aykırılığı iddiasıyla tekrar başvuruda bulunulamaz.” 6216 sayılı Kanun’un 40. maddesinin (1) ve (5) numaralı fıkraları ile 41. maddesinin (1) numaralı fıkrasında da benzer hükümler yer almaktadır.

Bu hükümlere göre itiraz yoluna başvurulabilmesi için:

- a) Davaya bakmakta olan bir “mahkeme” olmalıdır.
- b) Görülmekte olan bir dava olmalıdır.
- c) Davada uygulanacak bir kanun ya da CBK hükmü olmalıdır.
- d) Mahkeme uygulanacak hükmü Anayasa’ya aykırı görmeli veya aykırılık iddiasının ciddi olduğu kanısına varmalıdır.
- e) Anayasa Mahkemesinin işin esasına girerek verdiği ret kararının Resmî Gazete’de yayımlanmasından itibaren on yıl geçtikten sonra aynı kanun hükmünün Anayasa’ya aykırılığı iddiasıyla itiraz başvurusu yapılmış olmalıdır (6216 sayılı Kanun mad. 41/1).

Anayasa Mahkemesi bir kararında¹⁷ da somut norm denetiminin koşullarını şöyle ifade etmiştir: “Anayasa’nın 152. maddesi ile 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun’un 40. maddesine göre, bir davaya bakmakta olan mahkeme, bu davada uygulanacak bir kanun veya kanun hükmünde kararnamenin hükümlerini Anayasa’ya aykırı görürse veya taraflardan birinin ileri sürdüğü aykırılık iddiasının ciddi olduğu kanısına varırsa, ilgili kural ya da kuralların iptali için Anayasa Mahkemesi’ne başvurmaya yetkilidir. Ancak bu hükümler uyarınca, bir mahkemenin Anayasa Mahkemesi’ne başvurabilmesi için, yöntemince açılmış, mahkemenin görevine giren bakmakta ol-

17 AYM, E.2013/14, K.2013/56, 10/4/2013.

duğu bir davanın bulunması ve iptali istenen kuralın da bu davada uygulanacak olması gerekir."

İtiraz yoluna başvuru konusunda hem mevzuatta hem de AYM'nin söz konusu kararında belirtilen bu koşulları incelemek faydalı olacaktır.

1. Mahkeme Kavramı

Anayasa Mahkemesinin bazı kararlarında itiraza yetkili olan mahkeme, *"adli, askerî veya idarî dâvalara bakan ve bu dâvalarda nihai hüküm vermek suretiyle anlaşmazlıkları çözümleyen her derecede mahkeme"* olarak tanımlanmıştır¹⁸. Anayasa Mahkemesi bir başka kararında¹⁹ ise mahkemeyi, *"bir davaya bakmakta olan, hâkim niteliğinde kişilerden kurulu, yargı yetkisine sahip, taraflar arasındaki uyuşmazlığın esasını çözümleyen merci"* olarak tanımlamıştır.

Anayasa Mahkemesine göre ilk ve üst derece adli ve idari yargı organları²⁰, disiplin mahkemeleri²¹, icra tetkik mercileri²² ve Uyuşmazlık Mahkemesi²³ *"mahkeme"* kavramına dâhilken²⁴

18 AYM, E.1964/51, K.1965/3, 12/1/1965; AYM, E.1971/17, K.1971/58, 15/6/1971.

19 AYM, E.1966/15, K.1966/33, 20/09/1966; AYM, E.1967/15, 1967/15, 30/5/1967.

20 Sulh ceza hâkimliğinin AYM'ye itiraz yoluyla başvurduğu örnek kararlar için bkz. AYM, E.2016/5, K.2016/152, 7/9/2016; AYM, E.2019/1, K.2019/14, 14/3/2019.

21 AYM bir kararında disiplin mahkemesini mahkeme sıfatında görerek ilk inceleme aşamasından esasa geçilmesine karar vermiştir. Sözü edilen karar için bkz. AYM, E.1970/6, K.1970/29, 4/6/1970.

22 Anayasa Mahkemesi, icra tetkik mercilerinin de mahkeme sıfatına sahip olduklarına hükmetmiştir. Sözü edilen karar için AYM, E.1966/13, K.1966/26, 23/5/1966. Aynı yönde bkz. AYM, E.1967/15, K.1967/15, 30/5/1967.

23 Doktrinde Uyuşmazlık Mahkemesinin bir davanın esasına ilişkin karar verme yetkisi olmadığı gerekçesiyle Anayasa Mahkemesine başvurabilecek *"mahkeme"* niteliğini haiz olmadığı ifade edilmiştir. Şahbaz, İ. (1990). "Mahkemelerde Anayasaya Aykırılık İddiası", *Yargıtay Dergisi*, C. 16., S. 3., s. 288.

24 2017 Anayasa değişiklikleri öncesi dönemde disiplin mahkemeleri dâhil askerî mahkemeler, Askerî Yargıtay, AYİM birer mahkeme olarak kabul edilmişti.

sorgu hâkimleri²⁵, tüketici hakem heyetleri²⁶, vergi itiraz ve temyiz komisyonları²⁷, il ve ilçe idare kurulları²⁸, Yüksek Seçim Kurulu²⁹, il ve ilçe seçim kurulları³⁰ “mahkeme” kavramına girmemektedir³¹. Anayasa Mahkemesinin güncel kararlarında ise Sayıştay, “mahkeme” kavramına dâhil edilmektedir³². Anayasa Mahkemesinin itiraz yoluna başvuruda mahkeme kavramına dâhil edilip edilmediği ise görev ve yetkileri bakımından ayrı ayrı değerlendirilecektir³³.

2. Görülmekte Olan Dava

Anayasa Mahkemesi içtihatlarına göre bu koşul kendi içerisinde “dava”, “görülmekte/bakılmakta olan dava” ve “görevli mahkeme olma” şartlarını içermektedir.

Öncelikle “dava” teriminden anlaşılması gereken nedir? Çekişmesiz yargı işleri de itiraz yoluna başvurma açısından

25 Anayasa Mahkemesi, “bir mahkemenin idaresiyle görevli kılınmayan ve davaya bakmayan hakimleri” Anayasa’da sözü edilen mahkeme niteliğinde görmemiştir. Söz konusu karar için bkz. AYM, E.1967/29, K.1967/28, 15/9/1967.

26 Anayasa Mahkemesi, bir kararında tüketici hakem heyetlerinin mahkeme sıfatını haiz olmadığı gerekçesiyle ilk inceleme aşamasında ret kararı vermiştir. Sözü edilen karar için bkz. AYM, E.2007/53, K.2007/61, 31/5/2007. Aynı yönde bkz. AYM, E. 2006/78, K.2008/84, 20/3/2008.

27 AYM, E.1966/16, K.1966/28, 27/6/1966.

28 AYM, E.1965/18, K.1965/53, 11/10/1965.

29 Öğretide, AYM’nin “mahkeme”nin tanımı ile ilgili yorumun değişmiş olması gerekçe gösterilerek, YSK ve seçim kurullarının da somut norm denetimine başvurmaya yetkili olduklarının kabul edilmesi gerektiğini düşünen yazarlar mevcuttur. Sağlam, F. ve Kanadoğlu, K. (2024). *Anayasa Yargısı Ders Notları*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, s. 35.

30 Anayasa Mahkemesi bir kararında Tufanbeyli İlçe Seçim Kurulunun mahkeme sıfatını haiz olmadığı gerekçesiyle ilk inceleme aşamasında ret kararı vermiştir. AYM, E.1992/12 K.1992/7, 18/2/1992.

31 Gözler, K. (2023). *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, 28. Baskı, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, s. 445; Keskinsoy, Ö. (2024). *Anayasa ve Türk Anayasa Hukuku*, 9 Baskı, Ankara: Monopol Yayınları, s. 639.

32 AYM, E.2014/172, K.2014/170, 13/11/2014. AYM eski kararlarında Sayıştayın itiraz yoluna başvuramayacağını, “onun bir mahkeme olmadığı” gerekçesine dayandırmıştır. AYM, E.1990/39, K.1991/21, 11/7/1991.

33 Bu değerlendirmeye II numaralı başlıktan ulaşılabilir.

bu kavrama dâhil midir? Dava kavramının nasıl tanımlandığına göre bu soruların cevabı değişmektedir.

Dar anlamda *dava* kısaca, bir çekişme hakkında yargı çözümünün istenmesidir. Tanım böyle yapıldığında herhangi bir konuda değil, yalnızca bir çekişme hakkında yargı çözümü istenmesi hâlinde bir davadan söz edilebilecektir. Bu durumda salt ortada bir çekişme olmadığı için medeni yargının bir kolu olan çekişmesiz yargıda ve diğer yargı kollarındaki çekişmesiz yargısal istem ve işlerde dar anlamda dava niteliği bulunmayacaktır. Diğer deyişle çekişme var olmadığı için bir karşı taraf da bulunmayan tek taraflı istemlere ilişkin yargısal işlemlere dava denemeyecektir³⁴. Bu değerlendirmenin bir sonucu olarak da çekişmesiz yargı türünden talep ve işlerde itiraz yoluna başvurulamayacaktır.

Somut norm denetimi açısından dava terimini bu şekilde, yöntem olarak “*dar anlamda dava*” olarak anlamak, bu kavramın içine dâhil edilemeyen pek çok yargısal işlem nedeniyle uygulanacak normların somut norm denetimine konu edilememesi sonucuna yol açar³⁵. Bu sebeple davayı “*yargılama*” ile eş anlam ve genişlikte almak bu açıdan uygun olacaktır. Yargılama “*objektif hukukun bağımsız yargıçlarca belli bir soruna uygulanması*” olduğuna göre³⁶ ona konu olan tüm yargısal işlemler bakımından somut norm denetimi yolu açık olabilecektir. Bu bakımdan çekişmesiz yargı işleri de buradaki anlamda “*dava*” terimine dâhildir³⁷. İtiraz yolunun kabul edilmesiyle güdülen amaçlar da düşünüldüğünde mahkemeler-

34 Bilgin, Ç. (1988). “Türk Anayasa Yargısında Somut Norm Denetimi Yolu”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S. 1., s. 353.

35 a.g.e, s. 353.

36 Kuru, B. (1961). *Nizasız Kaza*, Ankara: Ajans Türk Matbaası, s. 24.

37 Kuru, B. (1984). *Hukuk Muhakemeleri Usulü C. 4*, Ankara: Sevinç Matbaası, s. 4188. Anayasa Mahkemesinin çekişmesiz yargı işlerini “*bakılmakta olan dava*” kavramı içinde gördüğü ve mahkemeleri çekişmesiz yargı işlerinde uygulayacakları kanunlara itirazda bulunmaya yetkili kabul ettiği kararlar için bkz. AYM, E.1967/21, K.1968/36, 26/9/1968; AYM, E.1984/8, K.1984/10, 20/9/1984.

den kendine özgü bir karar alınmasını gerektiren çekişmesiz yargı işlerini de Anayasa'nın 152. maddesinde geçen “dava” kavramı kapsamında yorumlamak ve mahkemelerin bu yargı işlerini yürütürken uygulayacakları hükümlerin Anayasa'ya aykırılığını öne sürerek AYM'ye başvurabileceklerini kabul etmek gerekir³⁸.

Anayasa Mahkemesine göre yargı yoluyla çözümlenmekte olan her talep, iş birer davadır. Bu anlamda vasi atanması istemi³⁹ ve yasak hakların geri verilmesi istemi⁴⁰ de birer davadır. AYM'ye göre “dava” kavramını usul hukukundaki dar anlamında değil, geniş bir anlamda ve mahkemelerin bir karara bağlamakla ödevli oldukları davalar veya çekişmesiz yargıdan sayılan işler anlamında yorumlamak, anayasa koyucunun amacına uygun düşecektir⁴¹. Dolayısıyla “dava” sözcüğü dar anlamda ele alınmamıştır. AYM, mahkemelerce bir karar verme, bir işlem yapma ve iki taraflı bir davaya bakma durumlarında uygulanacak bir hükmün Anayasa'ya aykırılığının ileri sürülmesini yeterli bulmuştur⁴². Doğrudan doğruya kanun hükmü ile feshedilen bir vakfın sicilden terkinin için açılan davanın ise mahkemenin yapacağı işlemlerin dava kavramı dışında kalan adli işlemler olduğu, mahkemenin elinde çözülmesi gerekli bir davanın varlığından söz etmeye olanak bulunmadığı belirtilerek ilk incelemede ret kararı verilmiştir⁴³.

İkinci olarak “görülmekte/bakılmakta olan dava” ile ifade edilmek istenen, mahkemede derdest (görülmekte) olan davadır. Esas, görev veya yetki yönlerinden ya da yargılama yöntemi-ne ilişkin bir nedenle hakkında son karar verilerek itiraz yolu-

38 Öden, M. (2010). “Anayasa Hukuku Açısından Çekişmesiz Yargı”. Prof. Dr. Tunçer Karamustafaoğlu'na Armağan, Ankara: Adalet Yayınevi, Ss. 511-527.

39 AYM, E.1967/21, K.1968/36, 26/9/1968.

40 AYM, E.1977/141, K.1978/5, 26/1/1978.

41 AYM, E.1967/21, K.1968/36, 26/9/1968.

42 Göztepe, E. (2021). s. 17.

43 AYM, E.1977/128, K.1977/140, 20/12/1977.

na başvuran mahkemece davadan el çekilmemiş olmalıdır⁴⁴. AYM'nin çeşitli kararlarında da tekrarladığı üzere *"Mahkeme önüne getirilen iş hükme bağlanmış ve uyuşmazlık çözülmüş ise, Anayasaya uygunluk denetimi yönünden, bakılmakta olan bir davanın varlığından artık söz edilemez."*⁴⁵.

İşlemden kaldırılma, durma kararı, erteleme kararları verilmesi hâllerinde görülmekte olan dava koşulu sağlanmakta iken düşme kararı verilmesi hâlinde görülmekte olan bir davadan söz edilemez⁴⁶.

Anayasa Mahkemesi, itiraz yoluyla yapılan başvurudan sonra itiraz yoluna başvuran mahkemedeki davanın herhangi bir nedenle ortadan kalmış olmasının anayasaya aykırılık incelemesine devam etmesine engel teşkil etmeyeceği kanaatinde⁴⁷. Bu hâllerde AYM konuyu genişletici bir yorumla ele alarak anayasal denetimi sürdürmektedir⁴⁸. Feragat, af veya benzeri nedenlerle davanın ortadan kalktığı durumlarda da AYM, anayasaya aykırılık sorununun incelenmesine devam etmektedir⁴⁹.

Son olarak *"görevli mahkeme olma"* alt koşulu yönünden AYM, açılan davanın başvuran mahkemenin görevine girmesi gerektiğini işaret eder⁵⁰. Aynı şekilde AYM itiraz yoluna başvuran mahkemenin *"yetkili"* mahkeme olup olmadığını araştırdığı gibi davanın dava ehliyet bulunanlarca açılıp açılmadığına da bakmaktadır⁵¹.

44 Öden, M. (2023). s. 167.

45 AYM, E.1978/57, K.1978/48, 24/10/1978; AYM, 1978/67, K.1979/14, 13/3/1979; AYM, E.1983/4, K.1983/4, K.1983/6, 28/4/1983.

46 Bilgin, Ç. (1988). ss. 354-355.

47 AYM, E.1963/16, K.1963/83, 8/4/1963; AYM, E.1966/31, K.1967/45, 18/12/1967; AYM, E.1981/10, K.1983/16, 8/12/1983.

48 Aliefendioğlu, Y. (1984). s. 123.

49 AYM, E.1966/31, K.1967/45, 18/12/1967.

50 AYM, E.1976/9, K.1976/10, 2/3/1976.

51 İtiraz yoluna başvuran mahkemenin *"yetkisizliği"* gerekçesi ile verilen bir diğer ilk incelemeden ret kararı için bkz. AYM, E.1978/48, K.1978/40,

3. Uygulanacak Norm

1961 Anayasası döneminde 2949 sayılı Kanun'un 28. maddesinde "O dava sebebiyle uygulanacak bir kanunun veya kanun hükmünde kararnamenin hükümleri" ifadesi yer almakta iken 6216 sayılı Kanun'un 40. maddesinin (1) numaralı fıkrasında benzer şekilde "bu davada uygulanacak bir kanun veya Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin (kanun hükmünde kararnamenin) hükümleri" ifadesine yer verilmiştir.

"Uygulanacak bir kanun veya Cumhurbaşkanlığı kararnamesi (kanun hükmünde kararname) hükümleri" ifadesinden ne anlaşılması gerektiği öğretide tartışmalıdır. Davada uygulanacak bütün hükümler mi yoksa mahkemenin kararına esas teşkil edecek olan hükümler mi kastedilmektedir? AYM bu hususu kararlarında "uygulanacak kural ve sınırlama sorunu" başlığı altında incelemekte, dava mahkemesinin iptalini istediği hükümlerin gerçekten davada uygulanan hükümler olup olmadığını detaylı bir şekilde inceleyip gerektiğinde iptali istenen hükümlerin bir kısmını eleyerek saf dışı bırakmaktadır⁵². Mahkemeye göre "uygulanacak yasa kuralları" ile anlaşılması gereken "davanın değişik evrelerinde ortaya çıkan sorunların çözümünde veya davayı sonuçlandırmada olumlu ya da olumsuz yönde etki yapacak nitelikte kurallardır."⁵³. Görüldüğü üzere AYM, dava konusu normun davada uygulanacak kural olup olmadığını "dar" yorumlamıştır. Öğretide bazı yazarlar, davada uygulanacak kuralı geniş yorumlayarak davanın esasına etki etsin ya da etmesin uygulanan tüm kuralların iptalinin istenebileceğini savunmuşlardır⁵⁴. Diğer yazarlar ise AYM'nin dar

13/6/1978. Aynı yönde verilen diğer kararlar için bkz. AYM, E.1994/60, K.1994/54, 13/7/1994; AYM, E.1994/42, K.1994/55, 18/7/1994.

52 AYM, E.2015/76, K.2017/153, 15/11/2017.

53 AYM, E.2000/56, K.2000/28, 17/10/2000; AYM, E.1999/48, K.2002/33, 20/3/2002; AYM, E.2013/14, K.2013/56, 10/4/2013; AYM, E.2015/76, K.2017/53, 15/11/2017.

54 Aliefedioğlu, Y. (1966). *Anayasa Yargısı ve Türk Anayasa Mahkemesi*, Ankara: Yetkin Yayınları, s. 139; Armağan, S. (1967). *Anayasa Mahkememizde Kazai Murakabe Sistemi*, İstanbul: Cezaevi Yayınları, ss. 84-85.

yorumunu desteklemişler, daha geniş yorumun Mahkemenin iş yükünü artıracaklarını ve suistimal edilebileceğini ileri sürmüşlerdir⁵⁵.

Anayasa Mahkemesi, davaya “uygulanacak norm” konusunu takdir ederken konuyu kendisine intikal ettiren mahkemenin görüşü ile bağlı olarak hareket etmemektedir. AYM, itiraz konusu normun, davada uygulanacak norm olup olmadığını incelemekte ve bu normun davada uygulanacak norm olmadığı kanaatine ulaşırsa itiraz yoluyla yapılan başvuruyu ilk incelemede reddetmektedir⁵⁶. AYM, maddi hukuk normları ile usul hukuku normları arasında kategorik bir ayırım gözetmemektedir⁵⁷; davada uygulanacak nitelikte ise her iki norm türünü de inceleyip esas yönünden verdiği kararları mevcuttur⁵⁸.

4. Mahkemenin Uygulanacak Hükmü Anayasa’ya Aykırı Görmesi ya da Aykırılık İddiasını Ciddi Bulması

İtiraz yoluyla AYM’ye başvurulabilmesi için aranan diğer koşul, davaya bakmakta olan mahkemenin uygulanacak hükmü Anayasa’ya aykırı görmesi veya taraflardan birinin ileri sürdüğü aykırılık iddiasının ciddi olduğu kanısına varmasıdır⁵⁹. Kamu davalarının görülmesi sırasında cumhuriyet savcısı da uygulanacak kanun ya da CBK hükmünün Anayasa’ya aykırılığını iddia edebilir⁶⁰.

55 Kıratlı, M. (1996). s. 80; Özbudun, E. (2017). s. 408.

56 AYM, E.1964/25, K.1964/59, 8/9/1964.

57 Göztepe, E. (2021). s. 21.

58 AYM, E.2019/34, K.2019/97, 25/12/2019; AYM, E.2022/14, K.2022/70, 1/6/2022; AYM, E.2023/43, K.2023/141, 26/7/2023; AYM, E.2023/3, K.2023/139, 26/7/2023; AYM, E.2022/144, K.2023/137, 26/7/2023; AYM, E.2023/37, K.2023/140, 26/7/2023; AYM, E.2024/78, K.2024/164, 24/9/2024; AYM, E.2023/182, K.2024/203, 4/12/2024.

59 Aliefendioğlu, Y. (1984). s. 125.

60 Çiftçi Emiral, F. (2006). “Anayasa Yargısı ve Türkiye’deki Uygulaması (İtiraz Yolu Açısından)”, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, s. 51.

Anayasa Mahkemesine itiraz yolu ile başvurulabilmesi için Anayasa'ya aykırılık konusunda basit bir şüphe yeterli olmaktadır⁶¹. Nitekim 6216 sayılı Kanun'un 40. maddesinin (1) numaralı fıkrasının (a) bendine göre itiraz yoluna başvuran mahkeme, *"iptali istenen kuralların Anayasa'nın hangi maddelerine aykırı olduklarını açıklayan gerekçeli başvuru kararının aslını"* AYM'ye göndermek zorundadır⁶². Bu hükümden de anlaşıldığı üzere itiraz yoluna başvuran mahkeme Anayasa'ya aykırılık iddialarının gerekçesini belirtmeli, yalnızca hükmün Anayasa'ya aykırı olduğunu belirtmekle yetinmemelidir⁶³.

Anayasaya aykırılık iddiasının ciddiliği ile kastedilenin ne olduğu konusu, öğretide tartışmalıdır. Bir görüşe göre davaya bakmakta olan mahkemenin de davada uygulanacak kanunun Anayasa'ya aykırı olduğu kanısına varması demektir. Bu görüşü savunanlara göre taraflardan birinin ileri sürdüğü Anayasa'ya aykırılık iddiasının ciddiliği ile kastedilenin davada uygulanacak normun *Anayasa'ya aykırı olduğunun dava mahkemesince de kabul edilmesi, haklı görülmesi* olduğunu ortaya koymaktadır⁶⁴. Buna karşılık öğretide daha yaygın kabul gören görüşe göre mahkemenin Anayasa'ya aykırılık iddiasını ciddi bulması ile kastedilenin normun Anayasa'ya aykırılığının dava mahkemesi tarafından da kabul edilmesi değil, ko-

61 Kanadoğlu, K. (2004). *Anayasa Mahkemesi*, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, ss. 181-182.

62 Benzer bir hüküm 2949 sayılı Kanun'un 28. maddesinde şu şekilde yer almakta idi: *"Taraflardan birinin İleri sürdüğü aykırılık iddiasının ciddi olduğu kanısına varırsa tarafların bu konudaki iddia ve savunmalarını ve kendisini bu kanıya götüren görüşünü açıklayan kararı...Anayasa Mahkemesi Başkanlığına gönderir."*

63 Anayasa Mahkemesine göre Anayasa'ya aykırılık için ileri sürülen gerekçenin makul bir temele dayanması zorunludur. AYM, E.2020/92, K.2020/71, 10/12/2020. Anayasa Mahkemesi bir bireysel başvuru kararında da Mahkemelerce Anayasa'ya aykırılık iddiasının ciddi bulunmamasına dair yeterli ve gerekli gerekçe sunulmaması durumunda Anayasa Mahkemesi gerekçeli karar hakkının ihlal edildiğine hükmetmiştir. *Hilmi Kocabey*, B. No: 2018/27686, 17/11/2021.

64 Armağan, S. (1967). ss. 87-90.

nunun hukuki bakımdan savunulabilir ve tartışılabilir olmasıdır⁶⁵.

Anayasa'nın 152. maddesi ve 6216 sayılı Kanun'un 40. maddesinde yer alan "mahkemenin uygulanacak hükmü anayasaya aykırı görmesi ya da aykırılık iddiasını ciddi bulması" koşulunun AYM'nin kendisinin itiraz yoluna başvuran mahkeme olduğu durumlar bakımından ayrıca değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu konuda en azından bir tartışma açılmalıdır. Görev ve yetki kapsamındaki işleri yapmakta iken Anayasa'ya aykırılık iddiasını "ciddi bulup" ya da kendiliğinden "hükmü Anayasa'ya aykırı olduğu değerlendirmesine" ulaşan ve konunun incelenmesi için Genel Kurula sevk eden AYM "ihsasî rey"de bulunmuş sayılabilir mi? Bu soruya "evet" cevabı verilmesi hâlinde çalışma konusu daha baştan kadük hâle gelecektir. AYM hangi görev ve yetkilerini kullanırken itiraz yolunu işletebilir sorusunu cevaplamaya ihtiyaç kalmayacaktır. Soruya "hayır" cevabının verilmiş olması hâlinde ise bu basamak tamamlanmış sayılacak ve diğer alt tartışma konularına geçilebilecektir. Bu bakımdan kanımızca AYM'nin itiraz yolunu işletebileceğini kabul ettiğimiz görev başlıklarında, normun Anayasa'ya aykırılığı konusunda "tartışılabilir" bir durumun varlığının kabul edildiği varsayılmalıdır.

5. On Yıl Yasağı

İtiraz başvuru yolu açısından 1961 ve 1982 Anayasaları arasındaki önemli bir diğer fark, 1961 Anayasası'nda yer alan "on yıl yasağı"na ilişkin süre kayıdır. 1982 Anayasası'nın 152. maddesine göre "Anayasa Mahkemesinin işin esasına girerek verdiği ret kararının Resmî Gazetede yayımlanmasından sonra on yıl geçmedikçe aynı kanun hükmünün Anayasaya aykırılığı iddiasıyla tekrar başvuruda bulunulamaz." (aynı yönde 6216 sayılı

65 Azrak, Ü. (1963). "Türk Anayasa Mahkemesi, Anayasa Düzenindeki Yeri, Teşkilatı, Fonksiyonları", *İÜHF*, C. XXVIII, S. 3-4., s. 687; Kıratlı, M. (1996). s. 68; Aliefedioğlu, Y. (1996). ss. 142-143; Özbudun, E. (2017), s. 410; Egeliği, Ö. E. (2022). "Somut Norm Denetiminde Anayasa'ya Aykırılık İddiasının Ciddiliği Meselesi", *Anayasa Yargısı*, C. 39., S. 2., s. 234; Öden, M. (2023). s. 215.

Kanun mad. 41/1).

O hâlde Anayasa'nın 152. maddesine göre “on yıl yasağı” kuralının işletilebilmesi için şu şartların bulunması gerekmektedir⁶⁶:

- a) Aykırılık savının konusu “aynı kanun hükmü” olmalıdır.
- b) Bu kanun hükmü hakkında Anayasa Mahkemesince verilmiş iptal isteminin reddi kararı olmalıdır.
- c) İptal isteminin reddi kararı ilk incelemeden ret değil, esasın incelenmesi sonucu verilen bir ret kararı olmalıdır.
- d) İptal isteminin esastan reddi kararı Resmî Gazete’de yayımlanmış olmalıdır.
- e) Yayımlanma tarihinden itibaren on yıl geçmemiş olmalıdır.

Anayasa Mahkemesi kararlarında belli bir istikrarın olması amacıyla getirilen bu kuralın⁶⁷ lafzı ve kapsamı konusunda öğretide bazı tartışmalar mevcuttur. Bu konudaki ilk tartışma, bu hükmün kanun hükmünde kararnameleri kapsayıp kapsamayacağıdır. Öğretide bir kısım yazarlar⁶⁸ hükmün denetimi yasaklayan istisnai bir hüküm olduğunu gerekçe göstererek dar yorum yapılması gerektiğini, dolayısıyla bu hükümdeki “kanun” ifadesinin kanun hükmünde kararnameleri kapsa-

66 Gözler, K. (2023). ss. 444-445; İba, Ş. ve Kılıç, A. (2023). s. 95; Öden, M. (2023). s. 152 vd.; Köküarı, İ. ve Gedik, Ö. (2024). s. 39 vd.; Keskinçay, Ö. (2024). s. 639; Sağlam, F. ve Kanadoğlu, K. (2024). s. 33 vd.

67 Eren, sırf içtihat istikrarı gerekçesiyle ret kararlarına on yıllık süreyle kesin etkisi kazandırılması norm denetiminin niteliğine uygun düşmediğini ifade etmektedir. Yazar, bu yasağın istikrar sağlamak bir yana içtihadın geliştirilmesinin önünde engel oluşturduğunu; bu nedenle on yıllık denetim yasağının kaldırılmasının en doğru çözüm olduğu kanaatinde. Eren, A. (2014). s. 142.

68 Öden, M. (2000). “Türk Anayasa Yargısında On Yıl Süreli Denetim Yasağı”, AÜSBFD, C. 55., S. 2., s. 61; Teziç, E. (2012). *Anayasa Hukuku*. 15. Bası, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, s. 245; Köküarı, İ. ve Gedik, Ö. (2024). s. 53.

madığını ileri sürmüşlerdir. Bazı yazarlar ise bu maddedeki “kanun” ifadesinin kanun hükmünde kararnameleri kapsadığını ileri sürmüşlerdir⁶⁹. Benzer tartışmanın CBK’lar için de söz konusu olabileceği aşikârdır.

Bu konudaki diğer tartışma, 10 yıllık sınırın iptal davaları sonucunda verilen kararları da kapsayıp kapsamadığına ilişkindir⁷⁰. AYM öğretinin aksine yıllardır, anayasaya uygunluk denetimi iptal davasında verilen esastan ret kararı sonrasında yapılmış olsa da Anayasa’ya uygunluğunu incelemeyeceğine hükmediyordu⁷¹.

Anayasa Mahkemesi yakın zamanda verdiği bir kararla⁷² “on yıllık” sürenin uygulanması bakımından ilk kararın iptal davası veya itiraz başvurusu üzerine verilmiş olması bakımından bir ayırım yapılmayacağı yolundaki içtihatından dönmüştür. Gerekçesinde ise “kuralın anlam ve kapsamı ile temas ettiği anayasal sorunlar ancak kuralın belli bir süre uygulanmasından sonra tam manasıyla anlaşılabilir. Bu bağlamda bir kuralın Anayasa Mahkemesinin iptal davası üzerine yaptığı incelemede tespit ettiğinden farklı yönlerinin de bulunduğu yargı mercilerinin uygulamasıyla anlaşıldığı durumlarla sıklıkla karşılaşılmaya başlanmıştır. Bu husus dikkate alındığında on yıllık yasağa ilişkin içtihadın gözden geçirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.”⁷³ ifa-

69 Kaya, M. (2008). *Anayasa Yargısında İtiraz Yolunda İlk İnceleme*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, s. 173.

70 On yıllık süre yasağına ilişkin bazı önemli eserler için bkz. Özden, Y. G. (1988). “Anayasa’ya Uygunluk Denetiminde On Yıllık Sınır”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 1., S. 1., s. 95; Ergül, O. (2014). “On Yıl Süreli Denetim Yasağının Kapsamını Genişleten Anayasa Mahkemesi İçtihadı: Anayasaya Uygunluk Denetiminde Sessiz Bir Geri Adım”, *Legal Hukuk Dergisi*, Rona Aybay Armağanı Özel Sayısı, C. 1., ss. 863-89; Sezer, A. (2022). *Anayasa Yargısında Güvence-İstikrar İkilemi: On Yıllık Norm Denetimi Yasağı* (1982 Anayasası, m. 152/son), İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.

71 Anayasa Mahkemesinin bu yönde verdiği ilk karar için bkz. AYM, E.2006/23, K.2006/26, 22/2/2006. Anayasa Mahkemesinin neden bu yönde karar verdiğini gerekçeleriyle gördüğümüz bir diğer karar için bkz. AYM, E.2017/85, K.2017/64, 15/3/2017.

72 AYM, E.2023/177, K.2024/30, 1/2/2024.

73 AYM, E.2023/177, K.2024/30, 01/02/2024, § 6.

delerine yer vermiştir. Çalışmada bu tartışmanın detaylarına girilmemiş, yalnızca Mahkemenin yakın zamanda içtihat değişikliğine gittiğini ifade etmek yeterli görülmüştür.

II. ANAYASA MAHKEMESİNİN GÖREV VE YETKİLERİNİN İTİRAZ YOLU BAŞVURUSU BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

A. NORM DENETİMİ

Anayasa Mahkemesi Genel Kurulu; kanunların, CBK'ların (meri kanun hükmünde kararnamelerin) ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün Anayasa'ya şekil ve esas bakımlarından uygunluğunu denetler. Anayasa değişikliklerini ise sadece şekil bakımından inceler ve denetler. Ancak olağanüstü hâllerde ve savaş hâllerinde çıkarılan CBK'ların şekil ve esas bakımından Anayasa'ya aykırılığı iddiasıyla AYM'ye dava açılmaz. Ayrıca usulüne göre yürürlüğe konulmuş uluslararası antlaşmalar hakkında da AYM'ye başvurulamaz (AY mad. 148).

Anayasa Mahkemesi, iptal ve itiraz yoluyla önüne gelen bir davada yaptığı denetimi bir yargılama olarak görmediğinden kendisini "*mahkeme*" olarak kabul etmemektedir. Bu görüşün savunulduğu ilk karar 1964 yılında verilmiştir⁷⁴. Bu kararda Mahkeme, Cumhuriyet Senatosu İçtüzüğü'nün bazı maddelerinin iptali istemi ile Adalet Partisi Cumhuriyet Senatosu Grubu tarafından yapılan başvuruda, 1961 Anayasası'nın iptal davası açmaya hakkı olanları belirten 149. maddesi ile 44 sayılı Kanun'un bu konuya ilişkin 21. maddesinin 4 sayılı bendi arasındaki farklı ifadeleri bir anlam ve hüküm ayrılığı olarak değerlendirmiş ve 44 sayılı Kanun'un sözü geçen bendindeki hükmün Anayasa'ya aykırı olduğunu ifade etmiştir. Ancak akabinde tüm bu değerlendirmelere rağmen kendisini "*davaya bakan mahkeme*" olarak kabul etmemiştir.

74 AYM, E.1964/22, K.1964/54, 3/7/1964.

Anayasa Mahkemesi 1971 tarihinde verdiği bir kararda da kanunların, kanun hükmünde kararnamelerin ve TBMM İçtüzüğü'nün Anayasa'ya uygunluğunu denetlerken kendini Anayasa'nın 152. maddesinde belirtilen “mahkeme” olarak görmemiştir: *“Anayasa Mahkemesinin, kanunların veya Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüklerinin Anayasaya uygunluğunu denetlerken yahut yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına veya Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliğinin düştüğüne ilişkin bulunan [kararların Anayasa'nın 81. maddesinde yazılı olduğu üzere denetlenmesi görevini yaparken Anayasa'nın 151. maddesinde sözü geçen mahkeme durumunda bulunmadığı için], bir hükmün Anayasa'ya aykırılığı konusunda ortaya bekletici sorun koyması düşünülemez. Bu görevlerin yerine getirilmesi sırasında uygulanacak bir kanun veya Yasama Meclisi İçtüzüğü hükmünü Anayasaya aykırı görürse Anayasa Mahkemesinin başvurabileceği tek yol o hükmü ihmal etmek ve konuya ilişkin Anayasa kuralını uygulamaktır.”*⁷⁵. Görüldüğü üzere AYM iptal ve itiraz davalarındaki görevini, bir uygunluk denetimi veya inceleme ve denetleme yetkisi olarak değerlendirmektedir⁷⁶.

Bu durumda Mahkeme, iptal ve itiraz yoluyla gelen işlerde uygulayacağı ya da gözeteceği bir hükmün Anayasa'ya aykırı olduğu kanaatine varırsa bu durumda kendini bir mahkeme olarak görmediği için sorunu bekletici mesele yapamamakta ve anayasal denetim başlatamamaktadır⁷⁷. Yukarıdaki paragrafta anılan 1971 tarihli kararında Mahkeme, bu konuda yapabileceği tek şeyin “o hükmü ihmal etmek ve konuya ilişkin Anayasa kuralını uygulamak” olduğunu ifade etmektedir. Nitekim AYM Anayasa'nın geçici 15. maddesinin son fıkrasının kaldırılmasının ardından itiraz yoluyla gelen davalarda, kaldırılan maddeye koşut bir düzenleme getiren 2949 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkın-

75 AYM, E.1971/41, K.1971/67, 17/08/1971 ve 19/8/1971.

76 Esen, S. (1996). *İptal Davası ve İtiraz Yolunda Anayasa Mahkemesinin Yaptığı İlk İnceleme*, Ankara: Mülkiyeliler Birliği, s. 74.

77 Başlar, K. (2005). *Anayasa Yargısında “Mahkeme” Kavramı*, Ankara: Roma Yayınevi, s. 41.

da Kanun'un 25. maddesini⁷⁸ mahkeme olmadığı gerekçesiyle iptal etmemiş; ilgili davalarda ihmal ederek esas inceleme safhasına geçmiştir⁷⁹. Ancak "*Siyasi Parti Kapatma Davasına Bakan Mahkeme*" olarak AYM, 2949 sayılı Kanun'un Anayasa ile çatışan 25. maddesini 2002 yılında iptal etmiştir⁸⁰.

Anayasa Mahkemesi her ne kadar iptal ve itiraz davalarında kendisini "*mahkeme*" olarak kabul etmese de yürürlüğün durdurulması konusunu tartıştığı bir kararında açıkladığı gerekçelerle⁸¹, elindeki işin bir dava olduğunu, kendisinin de

78 2949 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun m. 25: "12 Eylül 1980 tarihinden, ilk genel seçimler sonucu toplanacak Türkiye Büyük Millet Meclisinin Başkanlık Divanı oluşturuluncaya kadar geçecek süre içinde, yasama ve yürütme yetkilerini Türk milleti adına kullanan, 2356 sayılı Kanunla kurulu Milli Güvenlik Konseyinin yönetim dönemi içinde çıkarılan kanunlar, kanun hükmünde kararnameler ile 2324 sayılı Anayasa Düzeni Hakkında Kanun uyarınca alınan karar ve tasarrufların Anayasaya aykırılığı iddia edilemez."

79 AYM, E.2022/38, K.2002/89, 8/10/2022.

80 AYM, E.2002/121, K.2002/62, 9/7/2002.

81 Anayasa Mahkemesinin 21/10/1993 tarihli ve E.1993/33, K.1993/40-1 sayılı yürürlüğü durdurma kararı:

"İSTEMİN GEREKÇESİ :

Anayasa ve Anayasa Mahkemesi Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun'da öngörülmemiş olmakla birlikte yargı hiyerarşisi içinde bir alt mahkemeye verilen yetkinin üst mahkemeye tanınmamış olması düşünülemeyeceğine göre, her türlü yargı organınca "tedbir, önleme, yürütmeyi durdurma" biçimlerinde ifade edilen yetkinin mahkemenizce de kullanılabilceğinden hareketle ve bu açıdan boşluk durumlarında yargıca tanınan "hukuk yaratma yetkisi"ne dayanılarak, iptal davası sonuçlanana kadar, telafisi mümkün olmayan durumları önleme amacıyla Yüce Mahkemenizce "yürütmeyi durdurma kararı" verilmelidir." denilmektedir.

SONUÇ :

İsteme ilişkin rapor, dava dilekçesi ve ekleri, iptali istenilen yasa kurallarıyla dayanan Anayasa kuralları, bunların gerekçeleri ve öteki yasama belgeleri okunup incelendikten sonra gereğini görüşülüp düşünüldü;

20.8.1993 günlü ve 509 sayılı "Türk Telekomünikasyon Anonim Şirketi Kurulması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'nin iptaline yönelik istem karara bağlanıp karar yürürlüğe girinceye kadar uygulamadan doğacak giderilmesi güç ve olanaksız durumları önlemek için Kanun Hükmündeki Kararname'nin YÜRÜRLÜĞÜNÜN DURDURULMASINA..."Anayasa Mahkemesini yürürlüğün durdurulması taleplerinin kabulü yönündeki diğer kararları için bkz.; AYM, E.2009/58, K.2011/15, 17/03/2011; AYM, E.2009/39, K.2011/23, 28/4/2011; AYM, E.2009/45, K.2011/32, 02/06/2011; AYM, E.2010/75, K.2011/42, 03/11/2011; AYM, E.2010/90, K.2012/1, 12/1/2012;

yargılama yapan bir mahkeme olduğunu zımnen kabul etmiştir⁸². Yüksek Mahkeme, kararın gerekçesinde; eksiksiz bir yargı yetkisi kullandığını, bir davaya bakmakta olduğunu, yaptığı işin bir uygunluk denetimi değil “karar verme” sürecini içeren yargısal bir faaliyet olduğunu, verdiği kararın “son karar” olduğunu ifade etmiştir⁸³. AYM’nin norm denetimi yaparken kendisini Anayasa’nın 152. maddesi kapsamında “mahkeme” olarak tanımlayıp tanımlamaması ileri bir aşama olan uygulanacak norm konusu yönünden önem arz etmektedir. Zira kendisini Anayasa’nın 152. maddesi kapsamında teknik olarak mahkeme şeklinde görmediğinde iptal davasında ya da eldeki itiraz başvurusunda uygulanacak norm niteliğindeki 6216 sayılı Kanun’un ilgili hükümleri yönünden itiraz yolunu işletemeyecektir.

Konu hakkında “taleple bağlılık” ilkesi ve istisnasına ayrıca değinmekte fayda olduğu kanaatindeyiz. Kural olarak itiraz ya da iptal davası yolu ile yapılan başvurularda Anayasa Mahkemesinin inceleme kapsamı, iptali talep edilen kurallar ile sınırlıdır. Bu ilkeye 6216 sayılı Kanun’un 43. maddesinin (3) numaralı fıkrasında “Mahkeme, taleple bağlı kalmak şartıyla başka gerekçeyle de Anayasaya aykırılık kararı verebilir.” şeklinde yer verilmiştir. Benzer bir hüküm 2949 sayılı Kanun’un 29. maddesinin (1) numaralı fıkrasında da şu şekilde yer almaktaydı: “Anayasa Mahkemesi, taleple bağlı kalmak kaydıyla başka gerekçe ile de Anayasaya aykırılık kararı verebilir.” Kural bu olmakla birlikte bu kuralın istisnasının 6216 sayılı Kanun’un 43. maddesinin (4) numaralı fıkrasında yer alan hüküm olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Anılan hükümde “Başvuru,

AYM, E.2010/93, K.2012/9, 9/2/2012; AYM, E.2012/128, K.2013/1, 10/1/2013; AYM, E.2013/24, K.2013/43, 14/11/2013; AYM, E.2012/87, K.2014/5, 27/2/2014; AYM, E.2014/61, K.2014/6, 9/4/2014; AYM, E.2014/57, K.2014/8, 10/4/2014; AYM, E.2014/149, K.2014/14, 2/10/2014; AYM, E.2014/61, K.2014/17, 7/11/2014; AYM, E.2013/114, K.2014/22, 4/12/2014.

82 Başlar, K. (2006). “Anayasa Yargısında Davaya Bakmakta Olan Mahkeme Kavramı”, *Anayasa Yargısı İncelemeleri*, Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları, s. 239.

83 Başlar, K. (2009). s. 239.

kanunun, Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin veya Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün sadece belirli madde veya hükümleri aleyhine yapılmış olup da, bu madde veya hükümlerin iptali kanunun, Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin veya Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün diğer bazı hükümlerinin veya tamamının uygulanamaması sonucunu doğuruyorsa, keyfiyeti gerekçesinde belirtmek şartıyla Mahkeme, uygulama kabiliyeti kalmayan kanunun, Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin veya Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün bahis konusu öteki hükümlerinin veya tümünün iptaline karar verebilir.”⁸⁴ denilmektedir. Bu hâllerde AYM, belirli bir madde veya hükmün iptaline karar vermenin yanında iptali talep edilmeyen diğer bazı madde veya hükümleri de uygulanamaz hâle gelme gerekçesiyle iptal edebilmektedir.

Anayasa Mahkemesi anılan yola gitmek zorunda değildir. Fıkıradaki “*karar verebilir*” denilerek bu durum açıkça ortaya konulmuştur⁸⁵. Aliefendioğlu’na göre⁸⁶, iptali talep edilen hükümlerin iptali ile fiilen uygulanamaz hâle gelen madde ve hükümlerin yürürlükte kalması hukuk düzeninde karışıklık doğurabileceği gibi mahkemelerin bu gibi hükümleri uygulamaması hakkı yerine getirmekten kaçınma sayılabilir. Bu durumda AYM gerekçesini de belirtmek koşuluyla fiilen uygulanamayacak hâle gelen diğer hükümlerin de iptaline karar verebilir.

Kanımızca taleple bağıllık ilkesinin istisnası olan *uygulanamaz hâle gelme* nedeniyle iptal kararı verilmesi uygulaması, AYM’nin itiraz yoluna başvuran bir mahkeme olmasının özel

84 Benzer bir hüküm için bkz. 2949 sayılı Kanun mad. 29/2: “Ancak başvuru, kanunun, kanun hükmünde kararnamenin veya içtüzüğü’nün sadece belirli madde veya hükümleri aleyhinde yapılmış olup da, bu belirli madde veya hükümlerin iptali kanunun, kanun hükmünde kararnamenin veya içtüzüğü’nün bazı hükümlerinin veya tamamının uygulanmaması sonucunu doğuruyorsa, Anayasa Mahkemesi, keyfiyeti gerekçesinde belirtmek şartıyla, kanunun, kanun hükmünde kararnamenin veya İçtüzüğü’nün bahis konusu öteki hükümlerinin veya tümünün iptaline karar verebilir.”

85 Şekerci, E. (1988). “Anayasa Mahkemesi Kararlarının Sonuçları”, *Ankara Barosu Dergisi*, S. 5-6., s. 662.

86 Aliefendioğlu, Y. (1984). s. 131.

ve zımni bir hâlidir. Çünkü AYM'nin bu uygulamasına ilişkin işlettiği süreç, bir iptal yolu başvurusu değildir; doğrudan bir itiraz yolu başvurusu olmamanın yanında itiraz başvurusuna ilişkin koşullar da aranmamaktadır. AYM 6216 sayılı Kanun'un 43. maddesinde belirtilen şartların varlığı hâlinde talep edilmeyen diğer bazı hükümleri de resen iptal edebilecektir. Mahkemenin kendiliğinden harekete geçmesi ve diğer bazı hükümleri de iptal etmesi dikkate alındığında bu yolu itiraz yoluna başvurmanın özel ve zımni hâli olarak kabul etmek yanlış olmayacaktır.

B. YÜCE DİVAN YARGILAMASI

Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulu üyeleri, yüksek mahkemelerin başkanı veya üyeleri gibi yürütme ve yargı erkini millet adına kullanan üst düzey kamu görevlilerinin görev suçlarını muhakeme etmek üzere kurulmuş bulunan mahkemelere “Yüce Divan” adı verilmektedir⁸⁷. 1982 Anayasası'nın 148. maddesi⁸⁸ ile bu görev, AYM'ye verilmiştir⁸⁹. Anılan hükme göre Anayasa Mahkemesi, cumhurbaşkanını, Türkiye Büyük Millet Meclisi başkanını, cumhurbaşkanı yardımcılarını, bakanları⁹⁰, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay başkan ve üyelerini, başsavcılarını, cumhuriyet başsavcivekilini, Hakimler ve Savcılar Kurulu ile Sayıştay başkan ve üyelerini gö-

87 Öztürk, B. (1995). “Bir Ceza Mahkemesi Olarak Anayasa Mahkemesi ‘Yüce Divan’”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, S. 12., s. 59.

88 16 Nisan 2017 halk oylaması ile kabul edilen 6771 sayılı Kanun'un 16. maddesi ile Yüce Divan yargılamasına ilişkin Anayasa'nın 148. madde hükümleri değiştirilmiştir. Kanun'un 18. maddesine göre anılan değişiklik yürürlüğe girmiştir.

89 1876 Kânûn-ı Esâsî'de Divan-ı Ali Yüce Divan görevi görmektedir. 1921 Anayasası'nda ise Yüce Divan yargılaması ile ilgili bir hüküm mevcut değildi. 1924 Anayasası'nda ise TBMM tarafından gerektiğinde kurulan Divan-ı Ali, Yüce Divan yargılaması yapmaktaydı. 1961 Anayasası'yla bu görevi Anayasa Mahkemesi görmeye başlamıştır. Arslan, Ç. (1999). *Yüce Divan Olarak Anayasa Mahkemesi*, Ankara: Nobel Yayıncılık, s. 9 vd.

90 6771 sayılı Kanunla Anayasa'da yapılan değişiklik uyarınca Anayasa Mahkemesinin başbakan ve Bakanlar Kurulu üyelerini Yüce Divan sıfatıyla yargılama görevi sona ermiş, cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanları yargılama görevi Anayasa Mahkemesine verilmiştir.

revleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Divan sıfatıyla yargılar (AY mad.148/6). Genelkurmay başkanı, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri komutanları da görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Divanda yargılanırlar (AY mad.148/7).

Anayasa Mahkemesi Yüce Divan sıfatıyla yargılama yaptığı davalarda kendisini “*itiraza yetkili mahkeme*” olarak görmektedir. AYM 17/8/1971 ve 19/8/1971 tarihli ve E.1971/41, K.1971/67 sayılı yasama dokunulmazlığının kaldırılması hakkındaki kararında şu ifadelere yer vermiştir: “*Anayasa Mahkemesi, Anayasanın 151. maddesinde sözü edilen “mahkeme” niteliği ile bir dâvaya bakmakta iken uygulanacak bir kanun hükmünü Anayasaya aykırı görürse veya taraflardan birinin ileri sürdüğü aykırılık iddiasının ciddî olduğu kanısına varırsa bunu bekletici sorun olarak ortaya koyabilir ve sonra kanunların ve Yasama Meclisleri İçtüzüklerinin Anayasaya uygunluğunu denetleyen yüksek mahkeme sıfatıyla sorunu çözüme bağlar. 44 sayılı Kanunun 20. maddesinin 2 sayılı bendinde de açıklandığı üzere Anayasa Mahkemesi ancak Yüce Divan sıfatıyla görev yaptığı yahut siyasî partilerin kapatılması dâvalarına baktığı sıralarda Anayasa’nın 151. maddesinde sözü edilen mahkeme durumuna geçer.*” Karardan anlaşıldığı üzere bu yorumun yapılmasında yukarıda bahsedilen⁹¹ ve 44 sayılı Kanun’da⁹² yer alan hükmün (benzer hüküm 2949 sayılı Kanun’un 18. maddesine⁹³ de derç edilmiştir) etkisi bulunmaktadır.

91 Konu hakkında daha ayrıntılı tartışma ve değerlendirme için “A. İtiraz Yoluna Başvuru Usulüne İlişkin Mevzuat” başlığına bakınız.

92 44 sayılı Kanun’un 20. maddesinde yer alan ilgili kısım şöyledir: “*Anayasa Mahkemesinin görev ve yetkileri aşağıda gösterilmiştir:*

...

2. *Anayasanın 151 nci maddesi gereğince, mahkemelerce kendisine intikal ettirilen işleri ve Yüce Divan sıfatıyla çalışırken veya bu Kanunun 32 nci maddesi gereğince bakacağı dâvalarda Anayasanın aynı maddesi gereğince meselei müstehire olarak bakması gereken işleri karara bağlamak”.*

93 Madde 18’de yer alan ilgili kısım şöyledir:

“*Anayasa Mahkemesinin görev ve yetkileri şunlardır*

...

2. *Mahkemelerce kendisine Anayasanın 152 nci maddesine göre intikal ettirilen işleri ve Yüce Divan sıfatıyla çalışırken veya siyasî partilerin kapatılmasına ilişkin davalarda aynı madde gereğince ön mesele olarak bakması gereken işleri karara bağlamak”.*

Yüce Divan yargılaması bir ceza yargılaması olup AYM de bir ceza mahkemesi gibi hareket etmektedir⁹⁴. Nitekim Öztürk'ün belirttiği gibi⁹⁵ bağımsız ve tarafsız mahkemede yargılanma hakkı, hukuk devleti ilkesi, insan haklarına saygı ilkesi, adil yargılanma hakkı, hukuki güvenlik ilkesi, ölçülülük ilkesi, işkence yasağı, dürüst işlem ilkesi, savunma hakkı, şüpheden sanık yaralanır ilkesi, aleni yargılama ilkesi, madde gerçeğin araştırılması ilkesi, hukuka aykırı delil ilkesi gibi birçok hak ve ilke Yüce Divan yargılamasına hâkim olan ilke ve haklardır. 6216 sayılı Kanun'un 57. maddesinde yer alan hüküm⁹⁶ de Yüce Divan yargılamalarının bir ceza mahke-

94 Durmuş, A. (2001). *Siyasi Partilerin Kapatılması ve Yüce Divan Kararlarını Yeniden Tartışmak (Anayasa Mahkemesi Kararlarına Karşı Olağanüstü Kanun Yolları)*, İstanbul: Beta Yayınevi, s. 16. Cumhurbaşkanı 2017 Anayasa değişikliği sonrası kişisel suçlarından dolayı Meclis tarafından soruşturulabilecek fakat 148. madde gereğince Anayasa Mahkemesi tarafından Yüce Divanda yargılanamayacaktır. Bu nedenle Meclisin yaptığı soruşturma sonucunda normal mahkemelerde yargılanacaktır. Gedik, Ö. (2023). *Yürütmenin Yasama Tarafından Denetimi ve Türkiye'de Yasama Organının Dönüşümü*, Ankara: Yetkin Yayınevi, s. 310.

95 Öztürk, B. (1995). ss. 68-86.

96 6216 sayılı Kanun mad. 57: "(1) Genel Kurul, Yüce Divan sıfatıyla çalışırken yürürlükteki kanunlara göre duruşma yapar ve hüküm verir.

(2) (Ek: 2/7/2018 - KHK-703/209 md.) Cumhurbaşkanı, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar hakkındaki Yüce Divan yargılamaları üç ay içinde tamamlanır. Yargılama bu süre içinde tamamlanamadığı takdirde, ilave üç aylık süre içinde kesin olarak tamamlanır [Anayasa Mahkemesinin 7/12/2023 tarihli ve E.2018/117, K.2023/212 sayılı kararı ile bu fıkra iptal edilmiştir. Kararın Resmî Gazete'de yayımlanmasından başlayarak on iki ay sonra (4/6/2025) yürürlüğe gireceği hüküm altına alınmıştır.]

(3) Yüce Divan, 5271 sayılı Kanundaki iddianamenin iadesi sebeplerinden başka esaslı hukuka aykırı hâllerin bulunması hâlinde de iddianamenin veya iddianame yerine geçen belgelerin iadesine karar verebilir.

(4) Yüce Divanda sorgusu yapılmış olan sanığın, sonraki oturumlara gelmemesi ve Yüce Divan tarafından da duruşmada hazır bulunmasına gerek görülmemesi hâllerinde, duruşmadan vâste tutulma talebi olmasa dahi yokluğunda duruşmaya devam edilerek kamu davası sonuçlandırılabilir. Müdafî her zaman duruşmada hazır bulunabilir.

(5) Duruşma sırasında Başkanın uygun göreceği teknik araçlarla kayıt yapılır. Bu kayda dayanılarak düzenlenen duruşma tutanaklarının her sayfası Başkan ile tutanağı düzenleyenler tarafından imzalanır.

(6) Yüce Divanda savcılık görevini, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı veya Yargıtay Cumhuriyet Başsavcivekili yapar. Yargıtay Cumhuriyet savcılarından

mesi yargılaması gibi yürütüldüğüne işaret niteliğindedir⁹⁷. Dolayısıyla yukarıdaki başlıkta sayılan koşullardan “*davaya bakmakta olan mahkeme*” koşulu Yüce Divan yargılamaları için mevcut durumdadır. Diğer koşulların da sağlanması hâlinde AYM’nin bu kapsamda itiraz yoluna başvuruda bulunabileceği kanaatindeyiz.

C. BİREYSEL BAŞVURULARIN İNCELENMESİ

23 Eylül 2012 tarihi itibarıyla herkes, Anayasa’da güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ve buna ek Türkiye’nin taraf olduğu protokoller kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından ihlal edildiği iddiasıyla AYM’ye bireysel başvuruda bulunabilecektir (AY mad.148/3).

Öncelikle belirtmek gerekir ki bu başlık altında yapılacak olan incelemenin kapsamı ile 6216 sayılı Kanun’un 45. maddesinin (2) numaralı fıkrasında yer alan “*Yasama işlemleri ... aleyhine doğrudan bireysel başvuru yapılamayacağı*” hükmünün kapsamı karıştırılmamalıdır. Bu hükümde kastedilen, bir yasama işlemi aleyhine doğrudan başvuruda bulunulamayacağı, yasama işleminin uygulanması akabinde öngörülen başvuru yollarının tüketilmesi sonunda bireysel başvuruda bulunulabilmesidir.

Bireysel başvuru yolu, bireylerin maruz kaldığı temel hak ihlallerinin tespitini yapan ve tespit edilen ihlalin ortadan kaldırılması için etkin araçları içeren anayasal bir güvencedir. Bu güvence kapsamında, bireylere doğrudan yasama işleminin iptalini isteme yetkisi tanınmamıştır. AYM’ye bireysel başvuru yolu, kamusal bir düzenlemenin soyut biçimde Anayasa’ya aykırılığının ileri sürülmesini sağlayan bir yol olarak düzen-

görevlendirilenler de Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı veya Yargıtay Cumhuriyet Başsavcivekiliyle birlikte duruşmaya katılabilir”.

97 Yüce Divan yargılaması, ceza yargılaması niteliği taşıdığı için bu yetkinin Anayasa Mahkemesinden alınıp Yargıtay Ceza Genel Kuruluna verilmesi gerektiğini ileri süren görüş için bkz. Kanadoğlu, K. (2004). s. 205.

lenmemiştir. Bir yasama işleminin temel hak ve özgürlüğün ihlaline neden olması durumunda bireysel başvuru yoluyla doğrudan yasama işlemine değil ancak yasama işleminin uygulanması ya da uygulanmaması mahiyetindeki işlem, eylem ve ihmallere karşı başvuru yapılabilecektir. Bu şekilde bireysel başvuru yolunun kullanılabilmesi için söz konusu işlem, eylem ve ihmallere karşı varsa başvurulabilecek kanun yollarının da daha öncesinde tüketilmiş olması gerekmektedir⁹⁸. Bu türden başvurularda başvuru-cular, çoğunlukla bir kanun hükmünün Anayasa'ya aykırı olduğunu iddia ederek başvuruda bulunmaktadırlar. AYM'nin bireysel başvuru incelemelerinde Anayasa normunu uyguladığı ve bu kapsamda anayasal denetim yaptığı unutulmamalıdır⁹⁹. Fakat ihlale neden olduğu ileri sürülen müdahalenin doğrudan kanun hükmünden kaynaklandığı durumlarda AYM, anılan kanun hükmünü gerekçe göstererek kabul edilemezlik kararı vermemektedir; başvuru-çunun mağdur statüsünün bulunduğunu değerlendirerek esas incelemesine geçmektedir¹⁰⁰.

Bu başlıkta incelenen konu ise AYM'nin bireysel başvuruları incelerken “*bir davaya bakmakta olan mahkeme*” sıfatıyla itiraz yoluna başvurup başvuramayacağıdır. Bir diğer ifade ile ihlal iddiasının dayanağı olan müdahalenin ve bu müdahalenin kaynağının insan hakları hukuku, müdahale testi vb. açısından incelenmesi değil; bireysel başvuru incelemesine konu bir normun anayasa yargısında normlar hiyerarşisi kapsamında norm denetimi yoluyla incelenip incelenmeyeceğidir.

6216 sayılı Kanun tasarısının ilk hâlinde 49. maddenin 6.

98 Arif Güneş, B. No: 2012/837, 5/3/2013, §§ 15-17. Bu kurala ilişkin ayrıntılı bir çalışma için bkz. Güner Yaşar, G. (2016). “Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuruda Başvuru Yollarının Tüketilmesi Kuralı”, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

99 Mustafa Taştan, B. No: 2014/1337, 19/7/2017, § 39.

100 Siyasi partilerin devlet yardımından yararlanmaları için milletvekili genel seçimlerinde %3 oy alma şartının aranmasının seçim hakkını ihlal ettiği iddiaları hakkında başvuru için bkz. *Büyük Birlik Partisi ve Saadet Partisi*, B. No: 2014/8843, 10/12/2015.

fıkrasında “Bölümler, bireysel başvuru incelemesi sırasında temel hak ihlâlinin kanun veya kanun hükmünde kararname hükmünden kaynaklandığı kanaatine varırlarsa iptali istemiyle Genel Kurula başvururlar.” hükmü yer almaktaydı. Anılan hükmün madde gerekçesinde ise “Bölümlere, bireysel başvuru incelemesi sırasında temel hak ihlâlinin kanun veya kanun hükmünde kararname hükmünden kaynaklandığı kanaatine varmaları durumunda, bu düzenlemelerin iptali istemiyle konuyu itiraz yoluyla Genel Kurula götürme imkânı tanınmıştır.” ifadelerine yer verilmiştir. Bu düzenleme Anayasa Alt Komisyonunda tasarı metninden çıkarılmıştır¹⁰¹. Söz konusu hüküm, Genel Kurulda da tekrar gündeme getirilmediğinden yasada yer almamıştır.

6216 sayılı Kanun’un tasarısının görüşülmesi sırasında İsa Gök, söz konusu düzenlemede Anayasa’ya aykırı bir şekilde yeni bir iptal davası açma imkânı yaratıldığını söylemiştir. Komisyonun diğer üyeleri de bu itirazlara aynen katılmışlardır. Ayhan Sefer Üstün, Bölümlerde görev yapan üyelerin Genel Kurula da katılacaklarını; bunun sakıncalı olacağını, yasa organının kanundan kaynaklanan ihlallerde hassasiyet göstererek yeni düzenlemeyi yapması gerektiğini söylemiştir. Kanun’un 49. maddesi bu değişiklik çerçevesinde Komisyonca kabul edilmiştir.

Bu madde ile ilgili olarak adı geçen milletvekillerinin itirazlarını dört noktada toplamak mümkündür:

- a) Anayasa’ya aykırı bir şekilde yeni bir itiraz yolu açma imkânı yaratılmıştır.
- b) Bölümlerde görev yapan üyeler Genel Kurula da katılacaklarından sakıncalı bir durum ortaya çıkacaktır.
- c) Bu yolla Anayasa Mahkemesi hem hâkim hem de savcı

101 Bkz. Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usûlleri Hakkında Kanun Tasarısı ile Anayasa Komisyonu Raporu (1/993), <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c097/tbmm23097080ss0696.pdf> (Erişim Tarihi: 16/01/2025)

konumunda olacaktır. İtiraz yolu ile Anayasa'ya aykırılığın diğer mahkemelerce ileri sürülmesi durumunda vakıa ve delil değerlendirme, hukuku somut olaya uygulama mahkemenin takdir yetkisinde olmakta, itiraz hâlinde mahkeme aradan çıkmaktadır.

- d) Umut edilen durum, yasama organının kanundan kaynaklanan ihlallerde hassasiyet göstererek yeni düzenlemeyi yapmasıdır¹⁰².

Lafzi yorum gereği AYM'nin böyle bir yetkiye sahip olmadığı savunulmaktadır. Aynı şekilde tarihsel yorum yöntemiyle de yasa koyucunun bireysel başvuru kapsamında AYM'ye norm denetimi yapma ve Anayasa'ya aykırı görülen normu iptal etme yetkisini tanımadığı belirtilmektedir¹⁰³. Bilir, konunun Kanun'un Meclis görüşmelerinde tartışılmış ve reddedilmiş olmasından yola çıkarak aksini savunmanın Kanun'un tarihsel yorumuna açıkça aykırı olacağı görüşündedir. Bilir'e göre Kanun'da bir boşluk yoktur ve yasama organının da böyle bir yetkiyi AYM'ye vermek istemediği açıktır¹⁰⁴.

Eren'e göre¹⁰⁵, kanun koyucunun iradesinin bireysel başvurular kapsamında Anayasa Mahkemesine kanunları iptal etme yetkisi vermeme yönünde olduğu açıktır; AYM'nin yorum yoluyla bu yolu açması, Kanun'un amacına aykırıdır.

Benzer görüşü savunanların bir diğer argümanı ise şöyledir: Anayasa'nın 6. ve 11. maddeleri gereği AYM'nin bir yet-

102 Bilir, F. (2014). "Anayasa Mahkemesi ve Seçim Barajı", *Stratejik Düşünce Enstitüsü*, No: 3, s. 3-4. <http://www.sde.org.tr/userfiles/file/Anayasa%20Mahkemesi%20ve%20Se%C3%A7im%20Baraj%C4%B1.pdf> (Erişim Tarihi: 16/1/2025)

103 Bilir, F. (2014). s. 4.

104 Uzun, C. D. (2014). "Yargı Siyaset Geriliminde Yeni Bir Boyut: Seçim Barajı ve Bireysel Başvuru Yolu", *Seta Perspektif Dergisi*, S. 86., s. 3, http://file.setav.org/Files/Pdf/20141207105942_secim-baraji-ve-bireysel-basvuru-yolu-pdf.pdf (Erişim Tarihi: 16/1/2025)

105 Eren, A. (2014). "AYM ya da Yargısal Aktivizmde Son Nokta", <http://www.star.com.tr/acik-gorus/aym-ya-da-yargisal-aktivizmde-son-nokta-haber-977281/> (Erişim Tarihi: 11/1/2025)

kiye sahip olabilmesi için bu yetkinin kendilerine Anayasa ile verilmiş olması gerekir. Yani Anayasa hukukundaki yetkiler, “verilmiş yetkiler”dir. Bir devlet organına, Anayasa ile veya kanunla ayrıca ve açıkça yetki verilmemiş ise o devlet organı o konuda yetkisizdir. Zira Anayasa hukukunda bir organın yetkisiz olması asıl, yetkili olması ise istisnadır. AYM’nin yetkileri Anayasa ve Kanun’da sayılan yetkilerden ibarettir. Söz konusu maddelerde sayılan yetkiler dışında bir yetkiye, Mahkeme sahip olamaz; yorum yoluyla AYM’nin bu yetkiye sahip olduğu kabul edilemez¹⁰⁶.

Konuyla ilgili diğer argüman ise “Yetkiler dar yorumlanır.” ilkesinden hareket etmektedir. Bir anayasal organa verilen yetkinin belirli bir şeyi içerip içermediği konusunda tereddüt ortaya çıkıyorsa o yetkinin o şeyi içermediği kabul edilir. Zira anayasa hukukunda anayasal organların yetkisiz olması asıl, yetkili olmaları ise istisnadır ve istisnalar yorum yoluyla genişletilemez¹⁰⁷.

Yukarıdaki görüşlerin aksini savunan Göztepe’ye göre ise AYM, bireysel başvuruları incelerken itiraz yolunu işletebilir. Yazara göre yorum, metinlerin anlamının bulunması faaliyetidir ve konu hakkında teleojik (amaçsal) yorum yöntemiyle bir sonuca varmak gerekmektedir. İtiraz yolunun anayasa yargısındaki düzenlenme amacı, kanun koyucunun normu koyduğu tarihte lafzından tespit edilemeyen, zamanla uygulama içince görünür hale gelen anayasaya aykırılıkları ortadan kaldırmaktır. Bu nedenle somut olaylar üzerinden uygulamaları (ya da ihmalleri) konu alan bireysel başvuru yolu, merkezîleşmiş anayasa yargısı içinde anayasaya aykırı normların tespit edilebilmesine ve bu normların ayıklanmasına olanak tanıyacak yeni bir hukuki çaredir. Bu bakımdan AYM, Anayasa’nın 152. maddesindeki koşulların varlığı hâlinde anayasaya aykırılık iddiasının Genel Kurulda ele alınması yolunu

106 Bilir, F. (2014). s. 5

107 Gözler, K. (2014). *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, Bursa: Ekin Yayınları, ss. 95-97.

işletebilmelidir. Yazar bu görüşüne 6216 sayılı Kanun'un 45. maddesinin (2) numaralı fıkrasında yer alan yasama işlemleri ile düzenleyici işlemler aleyhine *doğrudan* başvuru yapılmaz hükmünü tersten yorumlayarak hak ihlaline dayanak teşkil eden normlara karşı *dolaylı* olarak bireysel başvuru yapılabilceği argümanını da dayanak olarak kullanmaktadır. Hak ihlalinin olağan başvuru yollarına başvurularak giderilmeye çalışılması sırasında dayanak normun anayasaya aykırılığı ileri sürülmüş ancak başarılı olunamamış ise nihai merci olarak AYM nezdinde bireysel başvuru yoluyla ileri sürülmesi, diğer bir ifadeyle *doğrudan*, ilk işlem olarak değil *dolaylı* yani olağan başvuru yollarına konu edildikten sonra dolaylı olarak Anayasa Mahkemesi tarafından kamu gücü işlemiyle birlikte anayasaya aykırılık iddiasının görüşülmesinin mümkün olduğu savunulmaktadır. Aksi hâlde derece mahkemeleri önündeki yargılamada başvuruçunun anayasaya aykırılık iddiası ciddi bulunmamış ise başvuru bu nedenle Anayasa'nın 36. maddesindeki hak arama özgürlüğünü ihlal ettiğini ileri sürebilecek, bireysel başvuru incelemesini yapan AYM itiraz yolunu işletmek yerine hakkın ihlal edildiğini tespit ederek yeniden yargılama yapılmak üzere dosyayı tekrar ilgili mahkemeye gönderecektir. Bu hâlde derece mahkemelerinin yükümlülüğü yine anayasaya aykırılık iddiasını AYM'ye iletmek olacaktır. Yazar bu yolun her ne kadar usul ekonomisine uygun olmayan, dolambaçlı bir yol olduğunu savunmuş ise de AYM, kanımızca tercihini ortaya koymuş; konu hakkındaki tartışmalara aşağıda ele alınacak olan *Hulusi Yılmaz* [GK]¹⁰⁸ kararıyla bu aşamada net bir şekilde son vermiştir.

Bu konu özellikle %10 seçim barajına ilişkin başvurunun görüşüleceği dönemde çok tartışılmıştır. 10/6/1983 tarihli ve 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nun 33. maddesinin birinci fıkrasında yer alan "*Genel seçimlerde ülke genelinde, ara seçimlerde seçim yapılan çevrelerin tümünde, geçerli oyların %10'unu geçmeyen partiler milletvekili çıkaramazlar.*" hükmünün anaya-

108 *Hulusi Yılmaz* [GK], B. No: 2017/17428, 1/12/2022.

sal haklarını ihlal ettiği iddiası ile yapılan bireysel başvuruda, AYM başvuruyu incelemekte iken doğrudan normu iptal etme yoluna gitmediği gibi itiraz yoluna başvurmayı da tercih etmemiştir. Mahkeme önce, başvuruların niteliği itibarıyla Genel Kurul tarafından karara bağlanmasını gerekli görerek Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü'nün 28. maddesinin (3) numaralı fıkrası uyarınca Genel Kurula sevkine karar verilmiştir. Sonuç olarak Mahkeme, bir yasama işlemi aleyhine doğrudan bireysel başvuru yapıldığı gerekçesi (6216 sayılı Kanun mad. 45/3) ile başvuru hakkında konu bakımından yetkisizlik nedeniyle kabul edilemezlik kararı vermiştir¹⁰⁹.

Bireysel başvuru incelemesi yapan AYM'nin itiraz yoluna başvurma durumunu, bu yolun şartları bakımından değerlendirecek olursak şu sonuçlara varılmaktadır:

1. Kanımızca “mahkeme” olma şartında bir sorun bulunmamaktadır. AYM, bireysel başvuru incelemelerini yaparken hem organik hem de maddi anlamda yargı işlevini yerine getirmektedir¹¹⁰.

2. Bireysel başvuru; hakları ihlal edilenlere Anayasa veya yasayla tanınan bir “dava” türü¹¹¹, olağanüstü kanun yolu¹¹², istisnai bir hukuk yolu, olağanüstü bir hukuki çare¹¹³ olarak nitelendirilmektedir. Kanun'un 49. maddesinde bireysel başvurular incelenirken bir temel hakkın ihlal edilip edilmediğine yönelik her türlü araştırma ve incelemenin yapılabileceği,

109 *Büyük Birlik Partisi ve Diğerleri* [GK], B. No: 2014/8842, 6/1/2015. Aynı konu hakkında İkinci Bölüm tarafından verilen bir diğer karar için bkz. *Umut Oran*, B. No: 2014/18926, 22/1/2015.

110 Göztepe, E. (2021). s. 12.

111 Kılınç, B. (2008). “Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru (Anayasa Şikayeti) Kurumu ve Türkiye Açısından Uygulanabilirliği”, *Anayasa Yargısı*, C. 25., s. 23. Eren, bireysel başvuruyu hak arama yolu olarak “dava”, kanun yolu olarak “olağanüstü kanun yolu” şeklinde nitelemektedir bkz. Eren, A. (2024). s. 1203.

112 Eren, A. (2024). s. 1203.

113 Sabuncu, M. Y. ve Arnwine Esen, S. (2004). “Türkiye İçin Anayasa Şikayeti Modeli Türkiye’de Bireysel Başvuru Yolu”, *Anayasa Yargısı*, C. 21., s. 230.

başvuruyla ilgili gerekli görülen bilgi, belge ve delillerin ilgililerden istenebileceği, kural olarak inceleme dosya üzerinden yapmakla birlikte gerekli görürse duruşma yapılmasına da karar verilebileceği hüküm altına alınmıştır. Ayrıca bireysel başvuruların incelenmesinde, 6216 sayılı Kanun ve Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü'nde hüküm bulunmayan hâllerde ilgili usul kanunlarının bireysel başvurunun niteliğine uygun hükümlerinin uygulanacağına atıf yapılmıştır. Bu düzenlemelerden de anlaşıldığı üzere bireysel başvuru incelemesi yapan AYM bir *“mahkeme”* olarak işlev görmektedir ve bireysel başvuruları incelerken yürüttüğü yargılama özel bir *“dava”* türüdür.

Bireysel başvuru incelemesi kabul edilemezlik kararı, düşme kararı gibi hâllerle son bulup AYM başvuru dosyasından el çekmiş olmadıkça *“görölmekte/bakılmakta olan dava”* alt koşulu da sağlanmaktadır. Anayasa'nın 148, 149 ve 6216 sayılı Kanun'un 3, 45-51 maddelerinde yer alan hükümlerden anlaşıldığı üzere de AYM, bireysel başvuruları incelemekle *“görevli mahkeme”* dir.

3. *“Davada uygulanacak norm”* koşulunu bireysel başvuru incelemeleri açısından iki farklı durum üzerinden incelemek gerekmektedir.

Birinci durum, *başvuru konusunu oluşturan müdahaleye ilişkin bir normun (esas davada ya da olayda uygulanan normlar)* Anayasa'ya aykırılığı hakkında itiraz yolunun işletilip işletilemeyeceğidir. Kanımızca bu hâlde AYM'nin itiraz yolunu işletme yetkisi bulunmamaktadır. Örneğin seçim barajına ilişkin başvurunun tartışıldığı dönemde, *“uygulanacak norm”* kriteri sağlanmamış olacağından AYM'nin bireysel başvurularda itiraz yolunu işletemeyeceği belirtilmiştir. Somut norm denetiminin şartlarından birisi de davada uygulanacak hükmün Anayasa'ya aykırılığının iddia edilmesidir. Oysa %10 barajına ilişkin Seçim Kanunu'nun ilgili hükmü, bireysel başvuru incelemesine dair davada (temel hakkın ihlal edilip edilmediğine

ilişkin bireysel başvuru yargılaması) uygulanacak bir hüküm değildir. Dolayısıyla %10 seçim barajına ilişkin hükmün iptali için itiraz yolu işletilemeyecektir görüşü sunulmuştur¹¹⁴. Benzer şekilde örneğin bir ceza yargılaması akabinde yapılan bireysel başvuruda ceza hukukunun ilgili normları bireysel başvuruyu incelerken AYM'nin uygulayacağı normlar değildir.

Bu görüşün aksini savunan Göztepe'ye göre ise bireysel başvuruda incelenmesi gereken, uygulanacak maddi hukuk normlarının bütünüdür. AYM bir kanun ya da CBK hükmünün Anayasa'ya uygun biçimde yorumlanıp yorumlanmadığını, somut olayda Anayasa'ya uygun uygulanıp uygulanmadığını denetlerken sadece Anayasa'yı değil, kamu gücü işlemine dayanak teşkil eden normları da incelemek, anayasal sınırlarını belirlemek ve başvuruya konu işlemin tesisindeki Anayasa'ya aykırılığı tespit etmek durumundadır. Bir diğer ifadeyle bireysel başvuru incelemesi yapılırken “*uygulanacak norm*” kavramına Anayasa'ya aykırı olarak yorumlanıp somut olaya uygulanmış olan kanun ya da CBK da dâhildir. Bireysel başvuru kapsamında ihlalin kaynağını oluşturan kanunun ya da CBK'nın Anayasa'ya aykırılığı konusunda Bölüm bir kanate varırsa normu itiraz yoluyla Genel Kurula iletmelidir¹¹⁵.

Ancak AYM, aksi yönde bir görüşe sahip olduğunu *Hulusi Yılmaz* [GK]¹¹⁶ kararında açıkça ortaya koymuştur. Başvurucu, Türkiye Taşkömürü Kurumu (TTK) tarafından madencilik faaliyetlerinin davalı özel şirkete yaptırılmasından ve kusurlu madencilik faaliyetleri sebebiyle tapu ile maliki olduğu taşınmaz üzerinde bulunan dört bina ve eklentilerinin kullanılmaz hâle gelmesinden yakınarak tazminat davası açmıştır. TTK aleyhine açtığı tazminat davası derece mahkemelerince işin esası incelenmeden sadece 5/6/1986 tarihli ve 3303 sayılı

114 Uzun, C. D. (2014). s. 3.

115 Göztepe, E. (2021). ss. 21-25.

116 *Hulusi Yılmaz* [GK], B. No: 2017/17428, 1/12/2022.

Taşkömürü Havzasındaki Taşınmaz Malların İktisabına Dair Kanun'un 3. maddesinin birinci fıkrasının *"Bu Kanuna göre tespit ve tescil edilen taşınmaz malların sahipleri; ... maden işletmeciliği sebebiyle meydana gelen zararlardan dolayı bir hak ve tazminat talep edemezler."* hükmüne göre reddedilmiştir. AYM'ye göre söz konusu bina ve eklentilerinin başvurucuya ait olduğu ve bu yapıların 3303 sayılı Kanun kapsamında kaldığı tartışmasız olmakla birlikte başvuru hem TTK'nın hem de özel şirketin kusurlarından dolayı zararın meydana geldiğini ileri sürmektedir. 3303 sayılı Kanun'un 3. maddesi kategorik olarak kusurlu-kusursuz sorumluluk ayrımı yapmaksızın hiçbir tazminat davası açılmayacağını düzenlemektedir. Bu hâli ile mülkiyet hakkının ihlal edildiği iddiasının esasının incelenmesi ve giderim sağlanmasını engelleyen kanun hükmü nedeniyle Anayasa'nın 35. maddesinde güvence altına alınan mülkiyet hakkı ile bağlantılı olarak Anayasa'nın 40. maddesinde düzenlenen etkili başvuru hakkının ihlal edildiği sonucuna varılmıştır.

Hulusi Yılmaz [GK] kararında AYM, ihlalin kaynağının doğrudan kanun hükmünden kaynaklandığını ortaya koymakla birlikte söz konusu normun iptali için itiraz yolunu işletmekle kalmamış aynı zamanda bireysel başvuru dosyasında yeniden yargılama yapılmak üzere dosyanın gönderileceği ilk derece mahkemesine Anayasa'nın 152. maddesi hükmü çerçevesinde davada uygulanacak kanun hükmünün Anayasa'ya aykırılığı yönünde itirazda bulunması çağrısı yapmıştır. AYM, Anayasa'nın 90. maddesinin son fıkrası uyarınca ilk derece mahkemesinin uygulamada bulunması imkânı düşünülse de bu çatışma kuralının işletilmesinden önce somut norm denetimine başvurulmasının ayrı bir öneminin bulunduğunu, Anayasa'nın 152. maddesi uyarınca Anayasa'ya aykırı olan kanun hükmünün iptali için AYM'ye başvurulmasının başvuruya konu olayın koşulları dikkate alındığında daha doğru bir yol olduğunu vurgulamıştır ¹¹⁷.

117 Hulusi Yılmaz [GK], §§ 53, 66, 67.

Kararın konu hakkında kanımızca dikkatle okunması gereken kısımları şöyledir:

“b. Kanundan Kaynaklanan İhlalin ve Sonuçlarının Giderimi

...

52. Bununla birlikte uyusmazlığa uygulanacak kanun hükmünün Anayasa’ya uygun, yoruma dahi imkân tanımayacak ölçüde açık ve belirli olduğu durumlarda ise mahkemelerin kural olarak söz konusu hükmü kendiliğinden uygulamamaları mümkün değildir. Anayasa’nın 152. maddesinde, Anayasa’ya aykırılığın diğer mahkemelerde ileri sürülmesi hususu düzenlenmiştir. Anılan maddenin birinci fıkrasına göre bir davaya bakmakta olan mahkeme, uygulanacak bir kanun veya Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin hükümlerini Anayasa’ya aykırı görürse veya taraflardan birinin ileri sürdüğü aykırılık iddiasının ciddi olduğu kanısına varırsa Anayasa Mahkemesinin bu konuda vereceği karara kadar davayı geri bırakır. Buna göre Anayasa koyucu, somut norm denetimine imkân tanıyarak olağan yargı yerlerine Anayasa’ya aykırı kanun hükümlerinin iptali için Anayasa Mahkemesine başvurma yetki ve görevi tanımıştır. Diğer bir deyişle Anayasa’ya aykırı bir kanun hükmüne dayanılarak uyusmazlığın sonuçlandırılması Anayasa’nın üstünlüğü ve bağlayıcılığı kuralı ile bağdaştırılmamıştır. Dolayısıyla yargılamanın her aşamasında, anılan Anayasa hükmü çerçevesinde davada uygulanacak kanun hükmünün Anayasa’ya aykırılığı yönünde itirazda bulunulabilmesi mümkündür. Bunun da ötesinde Anayasa’ya aykırı olduğu hâlde kanun hükmüne karşı itiraz yoluna gidilmeyerek uyusmazlığın çözüme kavuşturulması o davada görevli mahkemenin Anayasa ile kendisine verilen görevi yerine getirmedeği anlamına geleceği gibi bireysel başvuruya konu olması hâlinde Anayasa ile korunan temel hak ve hürriyetlerin de ihlaline sebebiyet verebilecektir.

53. Diğer taraftan Anayasa koyucu, kanunla insan hakları alanındaki milletlerarası sözleşmelerin aynı konuda farklı hükümler içermesi durumunda çıkabilecek uyusmazlıklarda özel bir çatışma kuralı ihdas etmiştir. Anayasa’nın 90. maddesinin son fıkrasına 7/5/2004 tarihli ve 5170 sayılı Kanun’un 7. maddesiyle eklenen cümle “Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyusmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır.” hükmünü içermektedir. Nitekim anılan maddenin gerekçesinde de “Uygulamada usulüne göre yürürlüğe konulmuş insan haklarına ilişkin milletlerarası andlaşmalar ile kanun hükümlerinin çelişmesi halinde ortaya çıkacak bir uyusmazlığın hallinde hangisine öncelik verileceği konusundaki tereddütlerin giderilmesi amacıyla 90 ıncı maddenin son fıkrasına hüküm eklenmektedir.” denilmiştir. Dolayısıyla bir dava sırasında uygulanacak kanun hükmünün temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşma hükümlerine aykırı olması durumunda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınarak da uyusmazlık çözümlenebilir. Bireysel başvuru bakımından Anayasa ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin (Sözleşme) ortak koruma alanında yer alan temel hak ve özgürlüklerin kapsamına özel olarak dikkati çekmek gerekir. Ortak koruma alanında bulunan Sözleşme’de yer alan hak ve özgürlükler zaten Anayasa hükümleri ile korunduğu için yukarıdaki çatışma kuralının uygulanmasından önce somut norm denetimine başvurulmasının ayrı bir önemi vardır.

54. Bu aşamada belirtmek gerekir ki Anayasa’da yer alan kuralların, temel hak ve özgürlüklere ilişkin güvence ve ölçütlerin yorumlanması bakımından bütün

Sonuç olarak AYM, bireysel başvuru incelemesi yaparken ihlalin kaynağı olan kanun ve CBK'lar yönünden Anayasa'nın 152. maddesi kapsamında itiraz yoluna başvurmaya kendisini değil, söz konusu normları uygulayacak olan diğer mahkemeleri yetkili görmektedir. Kararın 57. paragrafındaki

anayasal organların yetkisi bulunmakla birlikte norm denetiminde olduğu gibi bireysel başvuru yolunda da Anayasa maddelerinin nihai yorum yetkisi Anayasa Mahkemesine aittir (bazı değişikliklerle birlikte bkz. Kadri Enis Berberoğlu (2) [GK], B. No: 2018/30030, 17/9/2020, § 71). Bu durumda Anayasa hükümlerinin yeknesak bir biçimde uygulanması ve yorumlanmasını sağlamak açısından dava sırasında resen veya talep üzerine uygulanacak kanun hükmünün Anayasa'ya aykırı olduğu iddiasının ciddi olduğu kanısına varan mahkemenin öncelikle Anayasa'nın 152. maddesine göre itiraz yoluna başvurması beklenir. Nitekim yukarıda değinilen çatışma kuralından farklı olarak somut norm denetimi kapsamında ilgili kanun hükmünün Anayasa'ya aykırı olduğunun tespit edilmesi hâlinde iptal edilerek yürürlükten kaldırılması sağlanmaktadır. Bununla birlikte çeşitli sebeplerle itiraz yoluna gidilmesinin mümkün olmadığı veya Anayasa'da yer almayan ancak milletlerarası antlaşmalarda düzenlenen hükümlerin uygulanmasının söz konusu olduğu ya da benzeri başka sebeplerle kimi durumlarda Anayasa'nın 90. maddesinin son fıkrasındaki anılan hükmün de uygulama alanı bulabileceği hatırdâ tutulmalıdır.

...

2. İlkelerin Olaya Uygulanması

...

65. Yukarıda da değinildiği üzere Anayasa kurallarının bağlayıcılığını düzenleyen Anayasa'nın 11. maddesi ve hâkimin öncelikle Anayasa kurallarını dikkate alarak uyuşmazlıkları çözmesini emreden Anayasa'nın 138. maddesi hâkimin Anayasa'ya uygun karar vermesini zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda Anayasa'nın 152. maddesi de hâkime davada uygulayacağı kanun hükmünün Anayasa'ya uygun olup olmadığını inceleme görevi yüklediğine dikkati çekmek gerekir. Ancak somut olayda bireysel başvuru öncesi yapılan yargılama sırasında ilk derece mahkemesi ve Yargıtay, Anayasa'nın 152. maddesi kapsamında bu davada uygulanan kanun hükmünün Anayasa'ya aykırılığı yönünde bir itiraz başvurusunda bulunmamıştır.

66. Bununla birlikte yeniden yapılacak yargılamada anılan Anayasa hükmü çerçevesinde davada uygulanacak kanun hükmünün Anayasa'ya aykırılığı yönünde itirazda bulunulabilmesi mümkündür (bkz. § 52).

67. Diğer taraftan yeniden yapılacak yargılamada uygulanacak kanun hükmünün temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşma hükümlerine aykırı olması durumunda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınarak uyuşmazlığın çözülebileceğine yönelik Anayasa'nın 90. maddesinin son fıkrası hükmü de -yukarıda değinilen koşullar dahilinde (bkz. §§ 53, 54)- uygulama alanı bulabilir. Ancak yukarıda da izah edildiği üzere Anayasa'nın 152. maddesi uyarınca Anayasa'ya aykırı olan kanun hükmünün iptali için Anayasa Mahkemesine başvurulması, başvuruya konu olayın koşulları dikkate alındığında daha doğru bir yol olarak ortaya çıkmaktadır."

ifadelerden hareketle AYM'yi bu sonuca götüren temel sebebin kuvvetler ayrılığı ilkesi olduğu görülüyor. Zira Mahkeme anılan paragrafta Anayasa'nın Başlangıç bölümünde, kuvvetler ayrımı ilkesinin kuvvetler arasında öncelikle Anayasa'nın üstünlüğüne dayalı medeni bir iş bölümü ve iş birliğini gerektirdiği ifade etmiştir. Bu kapsamda ihlalin idari işlem den kaynaklandığı durumlarda idari mercilerin, yargı kararından kaynaklandığı hâllerde ise yargı makamlarının Anayasa'ya aykırılık sonucunu doğuran ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırma şeklinde bir anayasal yükümlülüğü bulunduğu gibi ihlale kanunun yol açması durumunda ise söz konusu iş bölümü ve iş birliği ilişkisi çerçevesinde yasama organının anayasal anlamda görevinin devreye gireceğini ortaya koymuştur.

Anayasa Mahkemesi benzer şikâyeti konu alan *Sabri Uhrağ* [GK]¹¹⁸ başvurusunu, *Hulusi Yılmaz* [GK] kararından yaklaşık iki yıl önce ele almış; başvurusunun ihlal iddialarına ilişkin inceleme ilkelerini bu karar ile ilk kez ortaya koymuştur. Başvuruya konu olayda Anayasa'nın 35. maddesinde güvence altına alınan mülkiyet hakkı ile bağlantılı olarak Anayasa'nın 40. maddesinde düzenlenen etkili başvuru hakkının ihlal edildiği ve ihlalin doğrudan 3303 sayılı Kanun'un 3. maddesinden kaynaklandığı sonucuna varılmakla birlikte Anayasa'nın 152. maddesi kapsamından itiraz yoluna başvurulmamıştır. Bu kararda *Hulusi Yılmaz* [GK] başvurusundan farklı olarak AYM, giderim yönünden yapısal sorunun çözümü için keyfiyetin Türkiye Büyük Millet Meclisine bildirilmesi ile yetinmiş; diğer mahkemelere Anayasa'nın 152. maddesi kapsamında herhangi bir çağrıda bulunmamıştır. AYM "*ilgili Kanun hükmü hâlen yürürlükte olduğuna göre yeniden yargılama mağduriyetin giderilmesi için uygun bir yol olmayacaktır. İhlalin giderilebilmesi ve benzeri yeni ihlallerin önüne geçilebilmesi için ihlale yol açan Kanun hükmünün gözden geçirilmesi konusunda ise takdir yetkisi yasama organına aittir. Önemli ölçüde tehlike arz eden bir faaliyet olan madencilik sebebiyle kategorik olarak hiçbir durumda tazminat*

118 *Sabri Uhrağ* [GK], B. No: 2017/34596, 29/12/2020.

talep edilmemesine yol açan söz konusu kanun hükmünün yukarıdaki anayasal ilkeler çerçevesinde gözden geçirilmesi bir düzenleme ile ihlalin giderimi bakımından büyük bir önem taşımaktadır. Bu çerçevede yukarıda değinilen anayasal ilkeler, uluslararası hukuk belgeleri ve yargı organlarının kararları ile karşılaştırmalı hukuk örnekleri dikkate alınarak yapılacak bir düzenleme benzeri ihlallerin de önüne geçerek bireysel başvurunun amacı ve işlevine de uygun olacağından kararın bir örneğinin bilgi ve takdiri için yasama organına gönderilmesi gerekir.” tespitlerinde bulunurken kanımızca itiraz yolunu işletmeyeceğinin işaretlerini vermiştir. Bu karar 28/1/2021 tarihli ve 31378 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanmış ve TBMM’ye de gönderilmiştir. Ancak aradan bir yıl on ay aşkın bir süre geçmesine rağmen herhangi bir kanun değişikliği yapılmadığını gören AYM, *Hulusi Yılmaz* [GK] başvurusunda eski hâle getirme ilkesi çerçevesinde başvurucunun uğradığı mağduriyetin nasıl giderileceğini incelemiş; yasama organının konu hakkındaki anayasal anlamda görevine yeniden vurgu yapmanın yanında Anayasa’nın 152. maddesi kapsamında çağrıda bulunmuş; ihlalin sonuçları giderilmek üzere yeniden yargılama yapılması için dosyanın ilgili mahkemeye gönderilmesine karar vermiştir.

İkinci durum ise AYM’nin kendi usul kanununda, diğer usul kanunlarında (6216 sayılı Kanun madde 49/7’de yer alan atıf nedeniyle) ya da bir CBK’da (meri olan kanun hükmünde kararnamede) yer alan ve bireysel başvuru incelemesini yaparken Anayasa Mahkemesinin uygulayacağı bir norm hakkında itiraz yolunun işletilip işletilemeyeceğidir. Kanımızca bu hâlde, AYM açısından “*uygulanacak norm*” kriteri sağlanmaktadır. Nitekim AYM bireysel başvuru incelemesinde bu yolu işletmiş olmamakla birlikte siyasi parti kapatma davasını görmekte iken 2949 sayılı Kanun’un 25. maddesinin Anayasa’ya aykırı olduğunun ileri sürülmesi üzerine Mahkeme, itiraz yoluna başvurmuş ve kendi uygulama kanunu olan bu Kanun’un anılan hükmünü iptal etmiştir¹¹⁹. Dolayısıyla

119 Bkz. AYM, E.2002/121, K.2002/62, 9/7/2002.

AYM'nin görev ve yetkilerini kullanırken uyguladığı kuralları, itiraz yoluna başvurma koşullarından *"uygulanacak norm"* kapsamında gördüğü sonucuna ulaşılabilir.

Uzun'un da belirttiği gibi¹²⁰, itiraz yoluna sadece *"davada uygulanan"* kanun hükümleri için başvurulabilir. Bir mahkeme herhangi bir kanun hükmü için değil önündeki davada *uyuşmazlığı çözmek için uygulayacağı* kanun hakkında başvuru yapabilir. Bireysel başvuruda uyuşmazlığa uygulanan kanun bizzat Anayasa'nın kendisi (temel hak ve özgürlüklere ilişkin hükümler) ve 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'dur¹²¹. Bunun dışında kalan kanunlar uyuşmazlığı çözmek için uygulanan kanunlar değildir.

Yukarıda belirtilen koşulların gerçekleşmesi hâlinde geriye yalnızca Anayasa Mahkemesinin uygulanacak hükmü Anayasa'ya aykırı görmesi ya da aykırılık iddiasını ciddi bulması ve on yıl yasağına uyulması koşulunun gerçekleşmesi kalmaktadır.

D.SİYASİ PARTİLERİN KAPATILMA DAVASI VE SİYASİ PARTİLERE İHTAR VERİLMESİ

1) Siyasi Partilerin Kapatılması Davası

1982 Anayasası'na göre siyasi partilerin hukuki ve mali olmak üzere iki farklı denetim türü bulunmaktadır. Siyasi partilerin hukukî denetimi, partilerin faaliyetleri ile tüzüklerinin, Anayasa ve kanunlara uygunluğunun denetimidir. Hukuki denetim, AYM tarafından yapılmaktadır¹²². 1982 Anayasası'nın 69. maddesinin dördüncü fıkrasına göre siyasi partilerin kapatılması, Yargıtay cumhuriyet başsavcısının açacağı dava üzerine AYM tarafından kesin olarak karara bağlanır.

120 Uzun, C. D. (2014). s. 4.

121 Aslında 6216 sayılı Kanun'un AYM yönünden *"uygulanacak norm"* olduğu sonucu, AYM'nin diğer tüm görevleri yönünden de geçerlidir.

122 Çelik, Ö. (2010). "Türk Anayasa Hukukunda Siyasi Partilerin Gelir ve Giderlerinin Mali Denetimi", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 12., s. 1350.

6216 sayılı Kanun'un 21. maddesinin (2) numaralı fıkrasının (b) bendine göre siyasi partilere ilişkin dava ve başvuruları karara bağlama görevi Genel Kurul birimine verilmiştir¹²³. Siyasi partilerin kapatılmasına ilişkin davalar, 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun davanın mahiyetine uygun hükümleri uygulanmak suretiyle dosya üzerinden incelenir ve kesin karara bağlanır (6216 sayılı Kanun mad. 52/2). Genel Kurul, gerekli gördüğü hâllerde sözlü açıklamalarını dinlemek için ilgilileri ve konu hakkında bilgisi olanları çağırabilir (6216 sayılı Kanun mad. 52/4).

Başkanın görevlendirdiği raportör ilk inceleme raporunu hazırlayarak Başkanlığa sunar. Yapılacak ilk inceleme sonrasında iddianamenin kabulüne karar verilmesi hâlinde iddia-name ve ekleri ilgili siyasi partiye gönderilerek usul ve esasa ilişkin savunmaları alınır. Davalı partinin yazılı savunma vermesi hâlinde bu savunma Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığına gönderilir. Ayrıca Yargıtay cumhuriyet başsavcısından sonra kapatılması istenen siyasi partinin genel başkanlığının veya tayin edeceği bir vekilin sözlü savunması dinlenir. Hakkında siyasi yasaklılık istenenler iddialarla ilgili savunmalarını yazılı olarak sunabilirler (6216 sayılı Kanun mad. 52/3).

Yargıtay cumhuriyet başsavcısı tarafından açılan dava üzerine AYM, bir siyasi partinin Anayasa'nın 69. maddesinde sayılan hâllerden ötürü kapatılmasına veya dava konusu fiillerin ağırlığına göre devlet yardımından kısmen ya da tamamen yoksun bırakılmasına karar verebilir (AY mad. 69/7, 6216 sayılı Kanun mad. 52/1). Yardımın tamamı ödenmişse *aynı miktarın Hazineye iadesine* karar verebilir. Mahkeme, temelli kapatma yerine, dava konusu fiillerin ağırlığına göre devlet yardımından yoksun kalmaya ya da aynı miktarın Hazineye iadesine 2820 sayılı Kanun'un 101. maddesinin birinci fıkrasının (a) ve (b) bentlerinde sayılan hâllerde karar verebilecektir.

123 6216 sayılı Kanun'un 20. maddesine göre, "Anayasa Mahkemesi teşkilatı; Başkanlık, Genel Kurul, bölümler, komisyonlar, Genel Sekreterlik ve idari birimlerden oluşur."

Siyasi parti kapatma davası sonucunda verilen karar, Yargıtay cumhuriyet başsavcısı ile ilgili siyasi partiye tebliğ edilir ve Resmî Gazete’de yayımlanır (6216 sayılı Kanun mad. 52/5).

Kanımızca siyasi partilerin kapatılma davasına bakan AYM, yukarıdaki başlıklarda sayılan itiraz yoluna başvurmanın koşullarını bünyesinde barındırmaktadır. Mahkeme bu görevini yerine getirirken uyuşmazlık çözen -ve aslında ceza davasına bakan mahkeme demek yanlış olmayacaktır- bir “mahkeme” konumundadır. İlgili Anayasa hükümlerinde (bkz. AY mad. 69, 149) AYM’nin bu görevinden “dava” olarak bahsedilmektedir. Kaldı ki yukarıda anlatılan inceleme usulü dikkate alındığında Mahkemenin bir yargılama makamı gibi hareket ettiği, bir davaya bakmakta olduğu görülmektedir. Parti kapatma kararı verilen kararlar ve sonuçları dikkate alındığından AYM’nin “davaya bakmakta olan mahkeme” ve “dava” koşullarını sağladığı konusunda şüphe bulunmamaktadır. Bu bakımdan AYM, siyasi parti kapatma davalarına bakmakta iken bu davalarda uygulayacağı kanun ve CBK hükümlerinin Anayasa’ya aykırılığının incelenmesi amacıyla itiraz yolunu işletebilecektir.

Anayasa Mahkemesi, siyasi parti kapatma davalarında kendisini itiraza yetkili mahkeme olarak görmektedir. Bu doğrultuda Mahkeme siyasi parti kapatma davalarını görmekte iken “*siyasi parti kapatma davalarına bakan mahkeme sıfatıyla Anayasa Mahkemesi*” olarak itiraz yoluna başvurmuştur¹²⁴.

124 Anayasa Mahkemesinin, “*siyasi parti kapatma davalarına bakan mahkeme*” sıfatıyla yaptığı itiraz başvurusu üzerine verilen diğer norm denetimi kararları şunlardır: AYM, E.1998/2, K.1998/1, 9/1/1998; AYM, E.2002/121, K.2002/62, 9/7/2002; AYM, E.2003/21, K.2003/13, 1/4/2003; AYM, E.2008/5, K.2009/81, 11/6/2009; AYM, E.2010/17, K.2010/112, 8/12/2010. Ayrıca 44 sayılı Kanun’da yer alan hükme de dayanarak AYM 1971 yılında yasama dokunulmazlığının kaldırılması hakkında verdiği bir kararında şu değerlendirmeyi yapmıştır: “*Anayasa Mahkemesi, Anayasanın 151. maddesinde sözü edilen “mahkeme” niteliği ile bir dâvaya bakmakta iken uygulanacak bir kanun hükmünü Anayasaya aykırı görürse veya taraflardan birinin ileri sürdüğü aykırılık iddiasının ciddi olduğu kanısına varırsa bunu bekletici sorun olarak ortaya koyabilir ve sonra kanunların ve Yasama Meclisleri İçtüzüklerinin Anayasaya uygunluğunu denetleyen yüksek mahkeme sıfatıyla sorunu çözüme bağlar. 44 sayılı Kanunun 20. maddesinin 2 sayılı bendinde de*

Örneğin AYM bu sıfatla, Anayasa'nın 152. maddesi kapsamında yaptığı itiraz başvurularından 11/6/2009 tarihli ve E.2008/5, K.2009/81 sayılı kararı ile siyasi parti kapatma davasında uygulayacağı 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun 104. maddesinin değişik ikinci fıkrasının ikinci tümcesini, 12/12/2000 tarihli ve E.2000/86, K.2000/50 sayılı kararıyla da aynı Kanun'un 103. maddesinin ikinci fıkrasında yer alan odak hâline gelmiş sayılmaya ilişkin hükmü iptal etmiştir. Yine AYM siyasi parti kapatma davasına ilişkin bir kararında¹²⁵ da şu ifadelerle yer vermiştir: *"Anayasa Mahkemesi, 17.2.2010 günlü toplantıda, 'bakılmakta olan davada uygulanacak olan 22.4.1983 günlü, 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun 108. maddesi, Anayasa'nın 68. ve 69. maddelerine aykırı görüldüğünden, Anayasa'nın 152. ve 2949 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 28. maddesi uyarınca esas hakkında bir karar verilmek üzere davanın geri bırakılmasına' karar vermiştir."*

1982 Anayasası'nın geçici 15. maddesinin son fıkrasında *"Bu dönem içinde çıkarılan kanunlar, kanun hükmündeki kararnameler ile 2324 sayılı Anayasa Düzeni Hakkında Kanun uyarınca karar ve tasarrufların Anayasa'ya aykırılığı iddia olunamaz."* biçiminde düzenleme yer almaktaydı. Bu dönemde çıkarılan kanunlardan biri olan 2820 sayılı Siyasal Partiler Kanunu, anılan hüküm sebebi ile *"yumuşak anayasa"* olarak nitelendirilmekte ve hükümlerinin Anayasa Mahkemesince iptali mümkün olmamakta idi. Bu hüküm, 3/10/2001 tarihli 4709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun'un 34. maddesi ile Anayasa'dan çıkarılmış ve yürürlükten kaldırılmıştır¹²⁶. Bu değişiklikten sonra 2802 sayılı Kanun yönünden anayasa yargısı denetimi (Anaya-

açıklandığı üzere Anayasa Mahkemesi ancak Yüce Divan sıfatiyle görev yaptığı yahut siyasi partilerin kapatılması dâvalarına baktığı sıralarda Anayasa'nın 151. maddesinde sözü edilen mahkeme durumuna geçer." AYM, E.1971/41, K.1971/67 17/8/1971 ve 19/8/1971.

¹²⁵ AYM, E.2003/1(Siyasi Parti Kapatma), K.2011/1, 24/2/2011.

¹²⁶ Yazıcı, S. (1997). *Türkiye'de Askeri Müdahalelerin Anayasal Etkileri*, Ankara: Yetkin Yayınları, s. 37 vd.

sa'nın 152. maddesinde yer alan itiraz yolu yöntemi kullanılarak) mümkün olmuştur. AYM, geçici 15. maddenin anılan fıkrasının yürürlükten kalkması üzerine siyasi parti kapatma davalarında kavuştuğu resen itiraz yoluna başvurma yetkisini kullanarak Siyasi Partiler Kanunu üzerinde anayasal denetimini yapmaya¹²⁷ başlamıştır.

Anayasa Mahkemesi, siyasi partilerin kapatılma davalarına bakmakta iken normun Anayasa'ya aykırılığı iddiası ile yapılan itiraz yoluna başvurma taleplerini ilgili hükümlerin uygulanacak kurallar niteliğinde bulunmadıklarından¹²⁸, Anayasa'ya aykırı olduğu yolundaki istemin ciddi olmadığından¹²⁹, kanun koyucunun Siyasi Partiler Kanunu'ndaki yasaklamaları kabul etmek suretiyle Anayasa'da öngörülen düzenlemeyi gerçekleştirmiş olması nedeniyle Anayasa'ya aykırılık savı yerinde olmadığından¹³⁰ -bu aslında kısmen de esastan ret sayılabilir- ön sorun incelemesinde reddetmiştir.

Anayasa Mahkemesinin önüne gelen bir başka başvuruda Sosyalist Partinin kapatılmasına ilişkin davada Siyasi Partiler Kanunu'nun bazı maddelerinin Anayasa'ya aykırı olduğu gerekçesiyle iptal edilmesi talep edilmiş, Siyasi Partiler Kanunu'nun bazı maddelerinin ise ihmal edilmesi talep edilmiştir. AYM parti kapatılmasına ilişkin 10/7/1992 tarihli ve E.1991/2, K.1992/1 sayılı kararında bu talepleri Anayasa'nın geçici 15. maddesinde yer alan hükme dayanılarak *"Anayasa'ya aykırılığı savında bulunulamayacağı"*; ilgili kurallarının davada ihmalî yönünden ise Anayasa'nın aynı geçici maddesine dayanılarak *"kurallarının ihmal edilmesi yolundaki sav yerinde değildir"* sonucuna ulaşılmıştır. Sonuç olarak iptal ve ihmal istemleri red-

127 a.g.e. s. 37 vd.

128 AYM, E.1993/3 (Siyasi Parti Kapatma), K.1994/2, 16/6/1994; AYM, E.1999/1 (Siyasi Parti Kapatma), K.2003/1, 13/3/2003; AYM, E.2007/1 (Siyasi Parti Kapatma), K.2009/4, 11/12/2009.

129 AYM, E.2007/1 (Siyasi Parti Kapatma), K.2009/4, 31/12/2009.

130 AYM, E.1993/3 (Siyasi Parti Kapatma), K.1994/2, 16/6/1994.

detmiş, resen itiraz yoluna başvurmamıştır¹³¹.

Siyasi partilerin kapatılması davalarının yanında, siyasi partilerin hukuki varlığının sona erdiğinin tespitine karar verilmesi talebi ile yapılan başvuruları da incelemekte fayda vardır. Anayasa Mahkemesi 16/3/2016 tarihli ve E.2015/2, K.2016/4 (Değişik İşler) sayılı kararında siyasi partilerin dağılma durumunun tespiti talebiyle AYM'ye başvuruda bulunabilecek olanlara ilişkin değerlendirme yapılmıştır. AYM söz konusu kararında 22/11/2001 tarihli ve 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun 87. maddesinde bahsedilen ilgililerden siyasi partilerin hukuki ve mali sorumluluk sahibi yasal temsilcileri ile siyasi partilerin kapatılması davasını açmak ve sicil dosyalarını tutmakla görevli olan Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığının anlaşılması gerektiğini belirtmiştir¹³². Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı¹³³ ya da ilgili siyasi partinin genel baş-

131 Siyasi partilerin kapatılması davasına bakılmakta iken normun iptali isteminin itiraz yoluyla Genel Kurula taşınması istemlerinin aynı gerekçe ile reddi hakkındaki diğer kararlar için bkz. AYM, E.1990/1 (Siyasi Parti Kapatma), K.1991/1, 16/7/1991; AYM, E.1991/2 (Siyasi Parti Kapatma), K.1992/1, 10/7/1992; AYM, E.1997/2 (Siyasi Parti Kapatma), K.1999/1, 26/2/1999.

132 Sulh hukuk mahkemeleri ya da kaymakamlıklar tarafından siyasi partilerin il veya ilçe teşkilatlarının kendiliğinden dağılma hâlinin ve buna bağlı olarak hukuki varlığının sona erdiğinin tespitine karar verilmesi talebiyle yapılan başvurularda AYM, başvuranın yetkisizliği ya da AYM'nin görevsizliği nedeniyle ret kararları vermiştir. Bu kararlar için bkz. AYM, E.2019/5, (Değişik İşler) K.2019/6, 11/7/2019; AYM, E.2020/1, (Değişik İşler) K.2020/2, 19/2/2020; AYM, E.2017/9, (Değişik İşler) K.2017/8, 15/11/2017; AYM, E.2017/7, (Değişik İşler) K.2017/6, 15/11/2017; AYM, E.2019/12, (Değişik İşler) K.2019/9, 11/7/2019; AYM, E.2019/2, (Değişik İşler) K.2019/3, 11/7/2019; AYM, E.2019/6, (Değişik İşler) K.2019/7, 11/7/2019; AYM, E.2017/8, (Değişik İşler) K.2017/7, 15/11/2017; AYM, E.2018/6, (Değişik İşler) K.2018/5, 31/5/2018; AYM, E.2019/1, (Değişik İşler) K.2019/2, 11/7/2019; AYM, E.2019/7, (Değişik İşler) K.2019/8, 11/7/2019; AYM, E.2019/4, (Değişik İşler) K.2019/5, 11/7/2019; AYM, E.2014/7, (Değişik İşler) K.2014/9, 25/9/2014; AYM, E.2015/2, (Değişik İşler) K.2016/4, 16/3/2016.

133 Örnek kararlar için bkz. AYM, E.2017/5, (Değişik İşler) K.2018/7, 21/6/2018; AYM, E.2015/12, (Değişik İşler) K.2016/7, 5/5/2016; AYM, E.2016/3, (Değişik İşler) K.2016/15, 12/10/2016; AYM, E.2018/8, (Değişik İşler) K.2020/6, 25/6/2020; AYM, E.2017/3, (Değişik İşler) K.2020/4, 25/6/2020.

kani¹³⁴ siyasi partinin kendiliğinden dağılma hâlinin hukuki varlığının sona erdiğinin tespiti istemi ile AYM'ye başvuruda bulunmaktadır. AYM yaptığı inceleme sonucunda ya talebin reddine ya da *siyasi partinin dağılmış sayılarak hukuki varlığının sona erdiğine* karar vermektedir. Anayasa'da AYM'nin yaptığı bu incelemeye ilişkin açık bir hüküm bulunmamakla birlikte Anayasa'nın 149. maddesinde "*Siyasî partilere ilişkin ... başvurularda ... Genel Kurulca bakılır*" hükmü yer almaktadır. Siyasi Partiler Kanunu'nun 121. maddesinin birinci fıkrasındaki "*Türk Kanunu Medenîsi ile Dernekler Kanunu'nun ve dernekler hakkında uygulanan diğer kanunların bu kanuna aykırı olmayan hükümleri, siyasî partiler hakkında da uygulanır.*" şeklindeki düzenlemeden hareketle siyasi partilerin hukuki varlığının sona erdiğinin tespiti istemi ile AYM'ye başvuruda bulunma yolu işletilmektedir¹³⁵.

Anayasa Mahkemesine göre siyasi partinin hukuken var olup olmadığı yani hukuki varlığının son bulup bulmadığına ilişkin dava, özde bir tür kapatma davası değildir. Bu nedenle kapatma davası için geçerli olan hükümler burada mutlak olarak uygulanamaz. Ancak mevzuat bütünüyle dikkate alındığında demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsuru olan siyasi partiler hakkında, kapatma davalarına uygulanan bazı

134 Örnek karar için bkz. AYM, E.2015/10, (Değişik İşler) K.2016/5, 16/3/2016.

135 Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından yapılan bir başvuruda, Anayasa Mahkemesine sunulan iddianamede şu ifadeler yer verilmiştir: "*Kararın niteliği:*

Siyasi partinin hukuki varlığın son bulduğunun, yani dağılmış sayılmanın tespiti konusunda verilecek karar, çekişmesiz yargısal bir tespit kararıdır. Dağılmış sayılma talebinin yerinde görülmesi halinde, mevcut, hukuken var olan bir hasımdan söz edilemeyeceğinden, yargısal işlem çekişmesiz nitelik taşımaktadır.

Yüksek Mahkemeniz de, dağılmış sayılmanın tespitine yönelik davaları, çekişmeli yargısal bir işlem olarak değil; çekişmesiz yargısal bir işlem olarak değerlendirmekte ve dava olarak değil "değişik işler" nitelendirmesi ile yürütmektedir.

Yargısal bir değerlendirme sonucunda bu tespit kararı verildiğinden; karar kuşkusuz "yargısal" bir nitelik taşımaktadır." Bkz. AYM, E.2009/4 (Değişik İşler), K.2010/6 8/12/2010. Benzer kararlar için bkz. AYM, E.2004/2 (Değişik İşler), K.2008/5, 08/1/2008; AYM, E.2009/3 (Değişik İşler), K.2009/2, 15/10/2009.

kurallar bu konuda da geçerlidir. Kapatma davasına bakmakla görevli olan AYM'nin bir siyasi partinin kapatılmasına hükmedebilmesi için öncelikle o siyasi partinin hukuken var olduğunu tespit etmesi gerekmektedir. O hâlde AYM'nin bir siyasi parti tüzel kişiliğinin devam edip etmediğini inceleme yetki ve görevine öncelikle sahip olduğu tartışmasızdır¹³⁶.

Kanımızca AYM'nin siyasi partilerin hukuki varlığının sona erdiğinin tespitine karar verilmesi talebi ile yapılan başvuruları incelerken yürüttüğü işler çekişmesiz yargı işlerindendir. Çekişmesiz yargı işlerinde itiraz yolunun işletilebileceği kabul edilecek olursa AYM'nin bu yola başvurabileceği sonucuna varılabilecektir. Mahkemece anılan inceleme yapılırken itiraz yolunun işletilmesine ilişkin bir karara rastlanamamıştır.

Doğrudan doğruya kanun hükmü ile feshedilen bir vakfın sicilden terkin için açılan davada yerel mahkemece itiraz yoluna başvurulması üzerine AYM, mahkemenin yapacağı işlemlerin dava kavramı dışında kalan adli işlemler olduğunu, mahkemenin elinde çözülmesi gerekli bir davanın varlığından söz etmeye olanak bulunmadığını belirtmiş; ilk inceleme aşamasında ret kararı vermiştir¹³⁷. Mahkemenin bu içtihatları dikkate alındığında AYM'nin siyasi partilerin hukuki varlığının sona erdiğinin tespitine ilişkin incelemesini yürütürken itiraz yoluna başvuramayacağı sonucuna ulaşılabilir.

2) Siyasi Partilere İhtar Verilmesi

Anayasa Mahkemesinin siyasal partilere ihtarda bulunma yetkisinin olup olmadığı öğretide tartışma konusu olmuştur. Temel görevi norm denetimi olan AYM'ye Anayasa dışında başka bir kuralla (kanun, CBK vb.) görev yüklenemeyeceği; Anayasa'nın bu ilkeyi "*Anayasa Mahkemesi, Anayasa ile verilen diğer görevleri de yerine getirir.*" biçiminde düzenlemiş olduğu (AY mad. 148/6); AYM'nin görevlerini düzenleyen Anayasa

136 AYM, E.2009/2, (Değişik İşler) K.2010/1, 24/3/2010.

137 AYM, E.1977/128, K.1977/140, 20/12/1977.

maddelerinin hiçbirinde “siyasi partiye ihtar vermek” yetkisinin yer almadığı, bu nedenle de AYM’nin siyasi partilere ihtar bulundurma yetkisinin olmadığı görüşü ileri sürülmüştür¹³⁸. Çalışmamızda bu konudaki tartışmalara girilmeksizin AYM’nin siyasi partilere ihtar verme işlemi kapsamında Anayasa’nın 152. maddesinin işletilip işletilemeyeceği yönünden inceleme yapılmıştır.

Mahkemenin görevlerinin sayıldığı 2949 sayılı Kanun’un 18. maddesinde siyasi partilere ihtar verme şeklinde bir yetki sayılmamakla birlikte 2011 yılında kabul edilen 6216 sayılı Kanun’un 3. maddesinin (1) numaralı fıkrasının d bendinde “Siyasi partilerin kapatılmasına ve Devlet yardımından yoksun bırakılmasına ilişkin davalar ile [ihtar başvuruları] ve dağılma durumunun tespiti istemlerini karara bağlamak.” hükmü yer almaktadır. Ayrıca aynı Kanun’un “Siyasi partilere ihtar verilmesi” başlıklı 53. maddesinde yer alan hüküm şöyledir:

“(1) Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı, bir siyasi partinin 22/4/1983 tarihli ve 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanununun 101 inci maddesi dışında kalan emredici hükümleriyle diğer kanunların siyasi partilerle ilgili emredici hükümlerine aykırı hareket ettiği iddiasıyla, o parti aleyhine ihtar kararı verilmesi istemiyle Mahkemeye başvurabilir. Mahkemece verilecek süre içinde siyasi partinin savunması alındıktan sonra, aykırılık tespit edilirse aykırılığın giderilmesi için ilgili siyasi parti hakkında ihtar kararı verilir.

(2) Bu karar, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı ile ilgili siyasi partiye tebliğ edilir ve Resmî Gazetede yayımlanır.”

2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu’nun 104. maddesinde yer alan hüküm, Anayasa Mahkemesinin siyasi partilere ihtar verme yetkisini düzenlemektedir. 6216 sayılı Kanun’a göre siyasi partilere ilişkin dava ve başvuruları karara bağlama görevi Genel Kurula verilmiştir (6216 sayılı Kanun mad. 21/2/b).

138 İyimaya, A. (2005). “Siyasal Parti Tüzüklerinin Yargısal Denetimi -Türk Pozitif Hukuku Yönünden Siyasal Parti Tüzüklerinin Yargısal Denetimi”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S. 61., s. 247.

AYM yaptığı inceleme sonunda ihtarda bulunulmasına¹³⁹ ya da istemin reddine¹⁴⁰ karar vermektedir.

2820 sayılı Kanun'un 104. maddesinin ikinci fıkrasında ise *"Bu yazının tebliği tarihinden itibaren altı ay içinde aykırılık gide-tilmediği takdirde, Cumhuriyet Başsavcılığı o siyasi partinin devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılması için Anayasa Mahkemesi'ne re'sen dava açabilir."* hükmü yer almakta idi. Bu hüküm kapsamında, AYM'ce siyasi parti hakkında ihtar kararı verilmesi akabinde yasal süresi içinde ihtarda belirtil-diği biçimde ihtarın konusunu yerine getirmediği iddiasıyla Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığınca ilgili siyasi partinin ka-patılmasına karar verilmesi talep edilmiştir. Anılan hüküm AYM'nin 11/6/2009 tarihli ve E.2008/5, K.2009/81 sayılı kararı ile iptal edildiğinden bu hüküm kapsamında yapılan siyasi parti kapatma davalarında AYM düşme kararları vermiştir¹⁴¹. AYM bir başka kararında ise ihtar kararı usulüne uygun bi-çimde tebliğ edilmediği saptanmakla kapatma davasına esas alınacak geçerli süre başlamadığından kapatma isteminin reddine, AYM'nin ihtar kararının gereğinin yerine getirilerek bildirilen üyelerin kayıtlarının silindiği anlaşıldığından bu konuda yeni bir işleme gerek bulunmadığına karar vermiş-tir¹⁴².

Siyasi parti ihtar talebine ilişkin başvurunun incelemesin-

139 AYM, E.2004/3 (Siyasi Parti İhtar), K.2005/3, 20/7/2005; AYM, E.2005/1 (Siyasi Parti İhtar), K.2005/2, 20/7/2005; AYM, E.2004/2 (Siyasi Parti İhtar), K.2005/4, 25/7/2005; AYM, E.2002/6 (Siyasi Parti İhtar), K.2007/4, 27/2/2007; AYM, E. 2007/1 (Siyasi Parti İhtar), K.2007/2, 27/2/2007; AYM, E.2006/2 (Siyasi Parti İhtar), K.2007/1, 27/2/2007; AYM, E.2012/2 (Siyasi Parti İhtar), K.2013/2, 10/1/2013; AYM, E.2012/1(Siyasi Parti İhtar), K.2013/1, 10/1/2013; AYM, E.2012/3(Siyasi Parti İhtar), K.2013/3, 18/6/2013; AYM, E.2016/1(Siyasi Parti İhtar), K. 2016/1, 14/12/2016.

140 AYM, E.2001/3 (Siyasi Parti İhtar). K.2001/3, 19/7/2001; AYM, E.2001/3 (Siyasi Parti İhtar), K.2001/3, 19/7/2001; AYM, E.2002/4 (Siyasi Parti İhtar), K.2003/2, 22/1/2003; AYM, E.2002/3 (Siyasi Parti İhtar), K.2003/1, 22/1/2003; AYM, E.2022/3 (Siyasi Parti İhtar), K.2023/1, 28/9/2023.

141 AYM, E.2002/3, K.2009/3, 9/7/2009; AYM, E.2002/4, K.2009/2, 9/7/2009.

142 AYM, E.1991/1, K.1991/3, 24/9/1991.

de AYM 9/1/2002 tarihli ve E.2001/8, K.2002/9 sayılı kararında¹⁴³ itiraz yolunun işletilmesi talebini reddetmiştir. AYM'nin ret gerekçesi şöyledir:

"...Öncelikle Siyasî Partiler Kanunu'nun olayda uygulanacak 104. maddesinin Anayasa'ya uygunluğunun, ön sorun kabul edilerek incelenip incelenemeyeceği üzerinde durulmuştur.

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı tarafından bir siyasî parti hakkında ihtar kararı verilmesi istemiyle Siyasî Partiler Kanunu'nun 104. maddesi uyarınca yapılan başvuru, dava niteliği taşımadığından bu başvurular nedeniyle [Anayasa Mahkemesi Anayasa'nın 152. maddesi uyarınca "davaya bakmakta olan mahkeme" konumunda değildir.]

Öte yandan, ileride görülmesi olası bir davada uygulanabilecek yasa kuralının ancak o dava sebebiyle Anayasa'ya uygun olup olmadığı tartışılabilirliğinden, konunun bu evrede görüşülmesi yerinde görülmeyle..."

Bu kararda kuşkusuz 2949 sayılı Kanun'un 18. maddesinde yer alan daraltıcı hüküm etkili olmuştur. Nitekim anılan kararın karşı oy yazısında şu ifadeler yer verilmiştir:

"...Anayasa'da bulunmayan bir yaptırımı öngören Siyasî Partiler Kanunu'nun 104. maddesinin Anayasa'ya aykırılığı açık olduğundan ya iptal edilmesi ya da ihmal edilmesi gerekir. [Anayasa Mahkemesinin itiraz ve iptal davaları dışında, uygulayacağı bir kuralı iptal edebilmesi için elinde Yüce Divan sıfatı ile baktığı bir dava ya da bir siyasi parti kapatma davası bulunması gerekir.] Bunun dışında kalan yasama dokunulmazlığının kaldırılması, milletvekilliğinin düşmesi ya da ihtar kararı verilmesi için yapılan başvurular dava niteliğinde olmadığından bu tür başvurular-

¹⁴³ Benzer şekilde itiraz yoluna başvurma isteminin reddini içeren kararlar (Siyasi Parti İhtar) için bkz. AYM, E.2001/6, K.2002/3, 9/1/2002; AYM, E.2001/9, K.2002/5, 9/1/2002; AYM, E. 2001/8, K. 2002/9, 9/1/2002; AYM, E.2001/4, K.2002/1, 9/1/2002; AYM, E.2001/11, K.2002/7, 9/1/2002; AYM, E.2001/12, K.2002/8, 9/1/2002; AYM, E.2001/7, K.2002/4, 9/1/2002; AYM, E.2001/10, K.2002/6, 9/1/2002; AYM, E.2001/5, K.2002/2, 9/1/2002.

da uygulanacak bir yasa kuralının Anayasa'ya aykırılığı ileri sürülemez. Bu nedenle, [Anayasa'ya aykırılığı açık olan bir kuralın bu evrede iptali mümkün olamayacağından böyle bir durumda yasa kuralının ihmal edilerek üstün hukuk normu olan Anayasa'nın uygulanması gerekir] Bu aynı zamanda Anayasa'nın bağlayıcılığı ve üstünlüğü ilkesini düzenleyen 11. maddesinin gereğidir. Siyasî Partiler Kanunu'nun 104. maddesi Anayasa'da bulunmayan bir yaptırım öngördüğünden, ihmal edilerek uygulanmaması gerekir. 104. madde uygulanarak ihtar kararı verilse bile, bunun gereğini yapmayan parti hakkında Anayasa'ya göre kapatma yaptırım uygulanamayacağından başvuru sonuçsuz kalacaktır..."

Anılan sınırlayıcı hüküm artık mevzuatta bulunmadığından AYM'nin ihtar başvurularını incelerken genel kuraldan hareketle (AY mad. 152) itiraz yoluna başvurabileceği savunulabilir. Ancak AYM'nin siyasi partilere ihtar başvurularını incelerken yaptığı inceleme, teknik anlamda bir dava niteliğinde olmadığından Anayasa'nın 152. maddesinde düzenlenen yöntem yoluyla ihtar incelemesinde uygulanacak kuralın Anayasa'ya aykırılığını inceleyememektedir¹⁴⁴.

Anayasa Mahkemesinin 6216 sayılı Kanun döneminde yapmış olduğu ihtar başvurularına ilişkin değerlendirmelerinin¹⁴⁵ incelenmesinde, itiraz yoluna başvurabilme konusunda emsal olabilecek herhangi bir karar tespit edilememiştir. Fakat AYM'nin ihtar başvurusunu incelediği 10/1/2013 tarihli ve E.2012/1, K.2013/1 sayılı kararında bir husus dikkat çekicidir: Siyasi parti siciline kayıtlı bulunan bir başka siyasi partinin adını ve kısaltılmış adını kullanarak 2820 sayılı Siyasî Partiler Kanunu'nun 96. maddesine aykırı hareket ettiği iddia edilen Toplumcu Kurtuluş Partisine, bu aykırılığı gidermesi için aynı Kanun'un 104. maddesi gereğince ihtar kararı verilmesi istemi ile yapılan başvuruda Mahkeme, Sayın Üye Engin Yıldırım'ın

¹⁴⁴ Kanadoğlu, K. (2004). s. 212 vd.,

¹⁴⁵ İhtar başvuruları hakkındaki örnek kararlar için bkz. AYM, E.2005/3, K.2011/1, 12/10/2011; AYM, E.2012/2, K.2013/2, 10/1/2013; AYM, E.2012/3, K. 2013/3, 18/6/2013; AYM, E.2016/1, K.2016/1, 14/12/2016.

karşı oyu¹⁴⁶ ve oyçokluğu ile ihtarda bulunulması kararı vermiştir. Sayın Yıldırım karşı oyunda sırf isim ve kısaltma benzerliğinden dolayı Anayasa'nın tanıdığı en temel haklardan olan siyasi parti kurma ve siyasi faaliyette bulunma hakkının engellenmemesi gerektiğini, parti hakkında bu nedenle ihtar kararı verilmesinin Anayasa'nın 68. maddesine aykırı olduğunu belirtmiştir. Bu fikirlerin istemin görüşüldüğü Heyette de beyan edildiği, Mahkemenin önceki kararlarında olduğu gibi- bu hususu en azından bekletici sorun olarak değerlendirebilecek olmasına rağmen bu yola başvurulmamış olması- Mahkemenin gerekçesinde "İnceleme" başlığı altında yer alan "...ilgili Anayasa ve yasa kuralları, bunların gerekçeleri...okunup incelendikten sonra gereği görüşülüp düşünüldü" şeklindeki ifadesi dikkate alındığında Mahkemenin ihtar başvurularını incelerken itiraz yolunun işletilmeyeceği yönünde eğilimin olduğu sonucu çıkarılabilir. Ayrıca söz konusu ihtar başvurusunun görüşülmesinde itiraz yolunun işletilip işletilmeyeceği hususunun bekletici sorun olarak tartışılmadığı, bu konuda değerlendirme yapılmadığı söylenebilecektir.

E. SİYASİ PARTİLERİN MALİ DENETİMİ

Siyasi partilerin mali denetimi¹⁴⁷, iç denetim ve dış denetim olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İç denetimi, parti varlıklarının korunmasını sağlamak için siyasi parti içerisinde yapılan denetim¹⁴⁸; dış denetimi ise siyasi parti dışındaki kişiler tara-

146 "Türkiye Komünist Partisi 1920" isminin ve "TKP 1920" kısaltılmış isminin iltibasa yol açması nedeniyle hükümsüzlüğüne ve siyasi parti sicilinden terkinine karar verilmesi talebi ile yapılan başvuruya ilişkin Anayasa Mahkemesi kararı ve karşı oy yazısı için bkz. AYM, E.2016/1 (Değişik İşler), K.2016/8, 26/5/2016.

147 Siyasi partilerin Anayasa Mahkemesince yapılacak mali denetimine ilişkin kurallar, Anayasa'nın 69. maddesinde, 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun 74-77 maddelerinde, 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 21., 55. ve 56. maddelerinde, Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü'nün 25., 51. ve 52. maddelerinde düzenlenmiştir.

148 Karşlı, M. (1994). *Sermaye Piyasası-Borsa-Menkul Kıymetler*, 4. Baskı, İstanbul: Alfa Yayınları, s. 559; Çelik, A. (2005). *Bağımsız Denetim Kuruluşlarının Sorumluluğu*, Ankara: Seçkin Yayınları, ss. 51-52.

fından yapılan denetim şeklinde kısaca tanımlamak mümkündür. Dış denetim, dar anlamı ile siyasi partilerin mali denetimi ile görevli kurumlar tarafından yapılan denetimdir ve bu denetim; mahkemeler, denetim için oluşturulmuş komisyonlar, parlamentoya bağlı kuruluşlar veya bağımsız denetçiler tarafından yapılabilmektedir. Dış denetim, geniş anlamı ile sivil toplum örgütlerinin veya kamuoyunun parti hesapları üzerindeki denetimini de kapsamaktadır¹⁴⁹.

1982 Anayasası'na göre ise siyasi partilerin iki farklı denetim türünden biri hukuki diğeri mali denetimdir. Siyasi partilerin mali denetimi, parti gelir ve giderleri ile mal edinimlerinin kanuna uygunluğunun tespit edilmesidir. Bu denetim görevi, Sayıştayın yardımı ile AYM tarafından gerçekleştirilmektedir¹⁵⁰.

2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun 74. maddesine ve 6216 sayılı Kanun'un 55. maddesinde göre siyasi partilerin mali denetimi, siyasi partilerin mal edinimleri ile gelir ve giderlerinin kanuna uygunluğunun denetimidir. Siyasi partilerin mali denetimi Anayasa Mahkemesi Genel Kurulunca yapılmaktadır.

6216 sayılı Kanun'un "Mali denetimde ilk ve esas inceleme" başlıklı 56. maddesi ile Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü'nün "Malî denetimde ilk inceleme" başlıklı 51. ve "Malî denetimde esasın incelenmesi" başlıklı 52. maddesinden anlaşıldığı üzere AYM bu denetimi, ilk inceleme ve esasın incelenmesi olarak iki aşamada gerçekleştirilmektedir¹⁵¹. Bu denetim aşamalarını "denetim" ve "yargılama" olarak da adlandırmak yanlış olmayacaktır. 6216 sayılı Kanun'a göre AYM'ye gönderilen siyasi parti kesin hesapları, ilk ve esas incelemeleri yapılmadan önce Sayıştay tarafından inceleme yapılmak üzere Sayıştaya gön-

149 Çelik, Ö. (2010). s. 1305.

150 Çelik, Ö. (2010). s. 1350.

151 Mehter, H. (1991). "Siyasi Partilerin Mali Denetimi", *Anayasa Yargısı*, C. 8., s. 453 vd.

derilir; Sayıştayca düzenlenen incelemeye ilişkin raporlar, karara bağlanmak üzere AYM'ye gönderilir (mad. 55).

Anayasa Mahkemesi ilk inceleme ve sonrasında esas bakımından inceleme sonunda yaptığı mali denetim ile¹⁵² o siyasi partinin gelir ve giderlerinin doğruluğuna ve kanuna uygunluğuna veya kanuna uygun olmayan gelirler ile giderler dolaşısıyla da bunların Hazineye gelir kaydedilmesine karar verir (2820 sayılı Kanun mad. 75/4).

Anayasa'nın 69. maddesinin üçüncü fıkrasına göre AYM'nin bu denetim sonunda vereceği kararlar kesindir, bu kararlara karşı başka bir merciye başvurulamaz (ayrıca bkz. 2820 sayılı Kanun mad. 75/son). AYM kararlarına karşı bireysel başvuruda bulunulamayacağı için (6216 sayılı Kanun mad. 45/3) mali denetim sonucunda verilen kararlar aleyhine bireysel başvuru yapılamayacaktır. Mali denetim sonucunda verilen kararlar Resmî Gazete'de yayımlanmaktadır (6216 sayılı Kanun mad. 56/5; Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü mad. 52/9).

Anayasa Mahkemesi tarafından yapılan mali denetim sonucunda siyasi partilerin kanuna uygun olmayan gelir ve giderleri hakkında parti tüzel kişiliğine ve sorumlu kişilere bazı yaptırımlar uygulanabilmektedir¹⁵³. Bu denetim üzerine AYM tarafından verilen kararlar kesindir.

152 Anayasa Mahkemesi denetimini kural olarak evrak üzerinde yapmakla birlikte naiplik ya da istinabe yolu suretiyle keşif, inceleme ve araştırmalar yaptırabilir (2820 sayılı Kanun mad. 75/2), bu maksatla yeminli bilirkişi görevlendirebilir (2820 sayılı Kanun mad. 75/2). Anayasa Mahkemesi, ilgili siyasi partinin başkanından veya temsilcisinden yazılı mütalaa isteyebilir; gerekli görürse sorumlu uzman muhasepler de dâhil ilgililerin sözlü açıklamalarını dinleyebilir (2820 sayılı Kanun mad. 75/3).

153 Bu yaptırımlar: Hazinece elkoyma yaptırımı (2820 sayılı Kanun mad. 76), Anayasa Mahkemesinin kararıyla ve Mahkemenin göstereceği süre içinde siyasi parti tarafından malların paraya çevrilmesi (2820 sayılı Kanun mad. 77), ilgili kişiler ve/veya siyasi parti hakkında suç duyurusunda bulunulması (siyasi partilerin mali denetimi kapsamında kişiler hakkında öngörülen hapis ve para cezaları için bkz. 2820 sayılı Kanun mad. 111, mad. 113, mad. 116), Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığının başvurusu üzerine partinin devlet yardımından yoksun bırakılması (2820 sayılı Kanun mad. 102) veya siyasi partinin kapatılmasına karar verilmesi (Anayasa mad. 69; 2820 sayılı Kanun mad. 101), Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığının başvurusu üzerine siyasi parti hakkında ihtar kararı verilmesi (2820 sayılı Kanun mad. 104). Çelik, Ö. (2010). s. 1356 vd.

Anayasa Mahkemesinin Cumhuriyet Halk Partisinin (CHP) 2007 yılına ait kesin hesaplarına ilişkin olarak 7 Mart 2012 tarihinde¹⁵⁴, 2008 ve 2009 yıllarına ait kesin hesaplarına ilişkin olarak ise 11 Temmuz 2012 tarihinde¹⁵⁵ verdiği kararlar CHP tarafından bireysel başvuru yoluyla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine (AİHM) taşınmıştır. AİHM, CHP'nin 2007 yılına ait hesaplarının incelenmesine ilişkin şikâyetlerinin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) 35. maddesinin 1. fıkrasında belirtilen altı ay kuralına uyulmadığı gerekçesiyle kabul edilemez olduğuna karar vermiştir. AİHM, 2008 ve 2009 yıllarına ait hesaplarının incelenmesine ilişkin şikâyetler yönünden ise esas incelemesi yapmıştır.

AİHM'in bu başvuru hakkında vermiş olduğu 26/7/2016 tarihli kararına¹⁵⁶, siyasi partilerin mali denetimi görevini icra eden AYM'nin "*mahkeme*" sıfatını haiz olup olmadığı noktasındaki tartışmada "*kısmî*" bir yorum ölçüsü sağlaması bakımından çalışmamızda yer verilmiştir. CHP, AİHS'in 6/1 maddesi uyarınca, hesaplarına ilişkin denetimle ilgili olarak AYM önünde kamuya açık yargılama yapılmadığı gerekçesiyle adil yargılanmadan yoksun bırakıldığını ve söz konusu mahkeme önünde yürütülen yargılamalarda çelişmeli yargılama ve silahların eşitliği ilkelerine riayet edilmediğini iddia etmiştir. Başvuran parti ayrıca yargılamaların makul süre içinde tamamlanmadığını ve AYM'nin kararına itiraz etme imkânı bulunmadığını ileri sürmüştür¹⁵⁷. Hükûmet, 6. maddenin somut başvuruya uygulanamayacağını iddia etmiştir. AYM önünde yürütülen yargılamaların klasik anlamda bir dava olmadığını, sadece başvuran partinin hesaplarının mali denetimiyle ilgili olduğunu belirtmiştir. Hükûmet ayrıca yargılamaların "*kamusal*" niteliği olduğunu ve bu itibarla başvuran partinin medeni hak ve yükümlülüklerinin belirlenmesiyle ilgili olma-

154 AYM, E.2008/27 (Siyasi Parti Mali Denetimi), K.2012/, 7/3/2012.

155 AYM, E.2009/38 (Siyasi Parti Mali Denetimi), K.2012/12, 11/7/2012; AYM, E.2010/51 (Siyasi Parti Mali Denetimi), K.2012/13, 11/7/2012.

156 Cumhuriyet Halk Partisi/Türkiye, B. No: 19920/13, 26/7/2016.

157 Cumhuriyet Halk Partisi/Türkiye, B. No: 19920/13, 26/7/2016, § 110.

dığını ileri sürmüştür¹⁵⁸. CHP ise 6. maddenin söz konusu yargılamalara uygulanabileceğini iddia etmiştir. AİHM, AİHS'in 6. maddesinin anayasal yargılamalara (siyasi partilerin mali denetimi) uygulanabileceği varsayılsa bile -yargılamaların uzunluğuna ilişkin şikâyetler hariç olmak üzere- AİHS'in 6. maddesinin 1. fıkrası kapsamındaki şikâyetlerin açıkça dayanaktan yoksun olduğu sonucuna varmıştır¹⁵⁹.

AİHM, 6. maddenin AYM önünde yürütülen yargılamalar açısından uygulanabilir olup olmadığı konusunda tarafların ihtilafa düştüklerini belirtmiş; 6. madde kapsamındaki şikâyetlerin (makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiğine ilişkin şikâyet hariç olmak üzere¹⁶⁰) kararda belirtilen gerekçelerle kabul edilemez bulunması nedeniyle söz konusu ihtilaf hakkında hüküm verilmesine yer olmadığına karar vermiştir (ilgili kararın 114. paragrafı). AİHM'in bu kanaati ve şikâyetlerin açıkça dayanaktan yoksun olduğu kararına varırken yaptığı birtakım değerlendirmeler nedeniyle kararın "*kısmî*" bir yorum ölçüsü olduğu belirtilmiştir. AİHM; sözlü duruşmanın giderlerin kanuna uygunluğunu nasıl daha iyi savunma imkânı sunacağı konusunun açıklığa kavuşturulmamış olması, somut başvuru çerçevesinde çelişmeli yargılama ve silahların eşitliği ilkelerinin ihlal edildiğinin kanıtlanamamış olması gerekçesiyle başvurucunun iddialarını "*kanıtlanamamış şikâyet*" kapsamında kabul edilemez bulmuştur. Eğer söz konusu hususlar kanıtlanmış olsa idi acaba AİHM'in kararı ne yönde olurdu?

Kanımızca AYM'nin siyasi partilerin mali denetiminde yaptığı inceleme ile Sayıştayın yapmış olduğu hesap yargılaması birtakım benzerlikler göstermektedir. AYM 1991 yılında verdiği bir kararında Sayıştayın bir "*mahkeme*" olmadığına

158 Cumhuriyet Halk Partisi/Türkiye, B. No: 19920/13, 26/7/2016, § 111.

159 Cumhuriyet Halk Partisi/Türkiye, B. No: 19920/13, 26/7/2016, § 118.

160 AİHM, yargılamanın uzun sürdüğü şikâyetinin özünün, 11. madde kapsamındaki incelemesinin bir parçası olarak yeterli şekilde ele alındığı kanısına varmıştır (bkz. ilgili kararın 97. paragrafı). AİHM bu nedenle, belirtilen şikâyetin AİHS'in 6. maddesi kapsamında ayrıca incelenmesine gerek olmadığını değerlendirmiştir (bkz. ilgili kararın 113. paragrafı).

karar vermiştir¹⁶¹. Fakat Anayasa Mahkemesi bu içtihadından dönmüş ve Sayıştay'ı bir “mahkeme” olarak kabul etmiş, Sayıştay dairelerince yapılan itiraz başvurularını ilk incelemede kabul etmeye başlamıştır¹⁶².

Anılan kararından sonra Sayıştayca yapılan itiraz başvurularında Sayıştayın bir mahkeme ve Sayıştayda görülen hesap yargılamasının bir dava olduğu kabul edilip ilk incelemenin kabul edildiği, esas incelemeye geçildiği başka kararlar da bulunmaktadır¹⁶³.

Kanımızca AYM'nin mali denetim incelemesini yaparken mahkeme gibi çalışması¹⁶⁴, Sayıştay incelemesi ile benzerlik kapsamında AYM'ce Sayıştayın artık bir mahkeme olarak görülüyor olması, AİHM'in yukarıda belirtilen kararında örtülü de olsa bir adil yargılanma hakkı incelemesi yapması başvuru hakkın kapsamında olmadığından bahisle *konu bakımından yetkisizlik* gerekçesiyle kabul edilemez bulmaması dikkate alındığında AYM, bu görevini icra ederken “mahkeme” olarak görülebilir ve “uygulayacağı normu” itiraz yolu başvurusu ile Genel Kurula taşıyabilir. Kaya'ya göre¹⁶⁵ ise AYM siyasi partilerin mali denetimini yaparken denetim işlemi yapmaktadır ve bu iş bir yargılama işlemi sayılmayacaktır.

F. YASAMADOKUNULMAZLIĞININKALDIRILMASI VE MİLLETVEKİLLİĞİ ÜYELİĞİNİN DÜŞMESİ KARARLARININ İNCELENMESİ GÖREVİ

1982 Anayasası'nın 148. maddesinde yargısal denetimi yapılacak yasama işlemlerine sırasıyla yer verilmiştir. Bu yasama işlemleri arasında genel olarak parlamento kararları yer

161 AYM, E.1990/39, K.1991/21, 11/7/1991.

162 AYM, E.2014/172, K.2014/170, 13/11/2014.

163 AYM, E.2016/15, K.2016/14, 16/3/2016; AYM, E.2016/28, K.2016/25, 7/4/2016; AYM, E.2016/1, K.2017/81, 29/3/2017; AYM, E.2017/27, K.2017/117, 12/7/2017.

164 Örneğin istinabe ve keşif, yaptırabilir, bilirkişi görevlendirebilir, yazılı mütalaa isteyebilir, gerekli görürse sorumlu uzman muhasepler de dâhil ilgililerin sözlü açıklamalarını dinleyebilir.

165 Kaya, M. (2008). s. 93.

almamaktadır. Bununla birlikte İttüzük değişikliklerinin, şekil ve esas bakımından Anayasa'ya uygunluk yönünden AYM tarafından denetleneceği (AY mad. 148/1); İttüzük dışında milletvekilliğinin düşmesi ile yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin Meclis kararları da AYM tarafından denetleneceği hüküm altına alınmıştır (AY mad. 85). Dolayısıyla belirtilen yasama işlemleri dışında AYM'nin Meclisin karar adı altında yaptığı işlemleri denetlemesi mümkün değildir¹⁶⁶.

Anayasa'nın 85. maddesine göre, yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına veya milletvekilliğinin düşmesine karar verilmiş olması hâllerinde, Meclis Genel Kurulu kararının alındığı tarihten başlayarak yedi gün içerisinde ilgili milletvekili veya bir diğer milletvekili, kararın Anayasa'ya, kanuna veya Meclis İttüzüğü'ne aykırılığı iddiasıyla iptali için Anayasa Mahkemesine başvurabilir. AYM, iptal istemini on beş gün içerisinde kesin karara bağlar (6216 sayılı Kanun madde 54)¹⁶⁷. Hükümden anlaşıldığı üzere anayasa koyucu dokunulmazlığın kaldırılması ve üyeliğin düşürülmesi kararlarını yargı denetimine tabi tutmuştur ve bu denetimi yapma görevi AYM'nindir.

Anayasa Mahkemesi, yasama dokunulmazlığının kaldırılması kararının iptali başvurularında hem şekil yönünden hem de esas yönünden bir inceleme yapmaktadır¹⁶⁸. Feyzioğlu'na göre, Mahkemenin görev ve yetkilerini düzenleyen Anaya-

166 Baş, S. (2016). *Türk Anayasa Hukukunda Yasama İşlemleri Teorisi ve Parlamento Kararları*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, s. 156; Yıldız, A. (2017). "Türkiye Büyük Millet Meclisi Kararlarının Anayasa Mahkemesi Tarafından Denetlenmesi", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 25., S. 1., s. 81.

167 Anayasa Mahkemesinin yasama dokunulmazlıklarının kaldırılmasına ilişkin iptal istemleri hakkındaki (başvuru yöntemi ve inceleme yöntemi) bazı kararları için bkz. AYM, E.1962/3, K.1962/16, 6/9/1962; AYM, E.1967/26, K.1967/26, 2/9/1967; AYM, E.1968/58, K.1968/53, 14/11/1968.

168 AYM, E.1994/9, K.1994/28, 21/3/1994; AYM, E.1994/22, K.1994/41, 21/3/1994; AYM, E.1994/12, K.1994/31, 21/3/1994. Baş da Anayasa'nın 85'inci maddesinde şekil ve esas bakımından denetim ayrımı yapılmadığı için denetimin kapsamı da sınırlandırılmadığını düşünmektedir. Baş, S. (2016). s. 158.

sa'nın 148. maddesinin ikinci fıkrası, kanunların şekil bakımından denetlenmesini, son oylamanın öngörülen çoğunlukla yapılıp yapılmadığının denetlenmesi ile sınırlamıştır. Bu hüküm karşısında, son oylamadan önceki şekil bozukluklarının AYM'ce denetlenmesi mümkün değildir. Söz konusu fıkra şekil denetimini sınırlayan bir istisna hükmünü içermektedir. İstisna hükümleri kıyas yoluyla uygulanamaz. Bu nedenle buradaki sınırlamanın meclis kararlarının denetiminde de uygulanması mümkün değildir. Anayasa'nın AYM'nin denetimine tabi kıldığı meclis kararları, gerek son oylamadaki gerekse son oylamadan önceki aşamalardaki şekil bozuklukları nedeniyle iptal edilebilirler¹⁶⁹.

Anayasa Mahkemesinin dokunulmazlığın kaldırılması kararlarını esas açıdan denetlemesi ise, isnadın ciddi olup olmadığının tespitle sınırlıdır¹⁷⁰. Nitekim AYM 21/3/1994 tarihli ve E.1994/22, K.1994/41 sayılı kararında¹⁷¹ suçlamanın ciddiliği konusunda inceleme yapmış ve milletvekilliği dokunulmazlığının kaldırılmasını gerektirecek ciddilikte olduğu sonucuna ulaşmıştır¹⁷².

169 Feyzioğlu, M. (1992). "Yasama Dokunulmazlığı", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 42., S. 1., ss. 21-45.

170 a.g.e. 38. Farklı düşünen Yıldız'a göre AYM'nin denetimi, TBMM kararının Anayasa'ya, kanuna ve İçtüzük'e aykırılığının araştırılmasıyla sınırlı olmalı ve isnada yönelik ciddiyet tespitine girilmemesi gerekmektedir. TBMM kararı, nihayet, bir yargılama değildir; yasama dokunulmazlığının kaldırılarak milletvekiline ilişkin tutulma, tutuklanma, sorgulanma ve yargılanma sürecini açacaktır. Yıldız, A. (2017), s. 96. Keskinsoy ise yasama dokunulmazlığının kaldırılması incelenirken sadece kararın Anayasa'nın veya TBMM İçtüzüğü'nün belirli hükümlerine aykırılığını incelemekle yetinilmemesi gerektiğini; aynı zamanda dokunulmazlığın kaldırılması kararının siyasi ihtirasa, siyasi hırsa ve siyasi bir saike dayanıp dayanmadığının da araştırılmasının uygun olacağını düşünmektedir. Keskinsoy, Ö. (2008). *Yasama Dokunulmazlığı*, Ankara: Adalet Yayınevi, s. 92.

171 Benzer incelemelerin yapıldığı kararlar için bkz. AYM, E.1994/22, K.1994/41, 21/3/1994; AYM, E.1994/12, K.1994/31, 21/3/1994.

172 "2- Suçlamanın, dokunulmazlığın kaldırılmasını gerektirecek ciddilikte olup olmadığı sorunu :

Ahmet Türk'e yüklenen, yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına yol açan suçlamanın dokunulmazlığın kaldırılmasını gerektiren ciddilikte olup olmadığı

Sonuç olarak AYM, yasama dokunulmazlığının kaldırılması kararını iptal ederse dokunulmazlık yeniden kazanılmış olur¹⁷³.

Anayasa'nın 84. maddesinde yer alan hükümden anlaşıldığı üzere milletvekilliğinin düşmesine ilişkin Meclis kararlarından AYM denetimine tabi olanlar ise üç hâl ile sınırlıdır: milletvekilliğinden istifa, milletvekilliği ile bağdaşmayan bir görevi sürdürmekte ısrar etmek ve devamsızlıktır. Milletvekilliğinin düşmesine karar verildiği hâllerde eğer AYM'nin kararı, TBMM kararının iptali yönünde olursa milletvekili yeniden milletvekilliğini kazanmış olacaktır¹⁷⁴.

Onar, Anayasa'nın 85. maddesinde milletvekilliğinin düşmesi durumunda AYM'ye başvurulabileceği belirtildiğinden tersinden hareketle düşme kararı verilmeyen durumda başvuruda bulunulamayacağını ifade etmektedir¹⁷⁵. Ayrıca AYM'nin denetimine tabi olan Meclis kararı, Meclis Genel Kurulunca alınan karardır. AYM bir kararında TBMM Başkanlık Divanının Ankara Milletvekili Melih Gökçek'in milletvekilliğinin kendisinin tercihi ile düştüğüne karar verdiğini, Başkanlık Divanı kararının denetimin kapsamına girmediğini belirterek iptal istemini reddetmiştir¹⁷⁶.

konusunda bir sonuca varmak için, suçlamanın dayanaklarına inilmesi zorunludur. Bu konuda yapılacak inceleme delillerin takdiri niteliğinde değildir. Delillerin takdiri, hükme yönelen bir değerlendirme ve ölçme olup, suçun işlenip işlenmediğini araştıran ve ceza yargılaması yapan yargı yerlerine özgü bir yetkidir. Burada yapılacak inceleme ise, yüklenen suçun işlenip işlenmediği yönünden değil, yalnızca suçlamanın ciddi olup olmadığı yönündendir.

...

Bu durumda Ahmet Türk'e yöneltilen suçlamanın, milletvekilliği dokunulmazlığının kaldırılmasını gerektirecek ciddilikte olduğu sonucuna varılmıştır." AYM, E.1994/22, K.1994/41, 21/3/1994.

173 Atar, Y. (2023). *Türk Anayasa Hukuku*, 16. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, s. 245.

174 a.g.e. s. 245; Onar, E. (1997). "1982 Anayasası'nda Milletvekilliğinin Düşmesi", *Anayasa Yargısı Dergisi*, C. 14., s. 463.

175 Onar, E. (1997). s. 465.

176 AYM, E.1994/72, K.1994/68, 20/9/1994. Ayrıca Anayasa'nın 85. maddesinde sayılarak gösterilen Meclis kararları dışında kalan parlamento kararlarının

Meclis tarafından devamsızlık nedeniyle milletvekilliğinin düşmesi kararı ilk defa Van Milletvekili Tuğba Hezer Öztürk ve Şırnak Milletvekili Faysal Sarıyıldız hakkında verilmiştir. AYM'ye yapılan iptal başvurusunda Mahkeme iptal istemlerinin reddine karar vermiştir¹⁷⁷. Bu kararlardan “devamsızlık” hâline ilişkin uygulanan/uygulanacak kuralların iptali talebinin bulunmadığı, milletvekilliğinin düşmesine ilişkin TBMM kararının iptalinin istemi ile sınırlı bir iptal talebinde bulunulduğu anlaşılmaktadır. Bu bakımdan AYM kararında itiraz yolunun işletilmesi hususu da incelenmiş veya tartışılmış değildir.

Mahkeme, 17/8/1971 ve 19/8/1971, E.1971/41, K.1971/67 sayılı kararında yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına veya milletvekilliğinin düşmesine ilişkin Meclis kararlarının iptali istemi ile yapılan başvurularda denetimini yaparken kendisini itiraz yoluna başvurabilecek bir “mahkeme” olarak görmemiştir¹⁷⁸. Kanımızca bu kanaate varılmasında o dönemde yürürlükte olan ve AYM'nin itiraz yoluna başvurmasını Yüce Divan yargılaması ve siyasi parti kapatma davaları ile sınırlayan hükmün etkisi olmuştur (bkz. 44 sayılı Kanun mad. 20/2).

Anayasa'ya uygunluk denetimine tabi olmadığına ilişkin karar için bkz. AYM, E.2015/71, K.2015/79, 3/9/2015.

177 Tuğba Hezer Öztürk hakkında 7/9/2017 tarihli ve E.2017/152, K.2017/139 sayılı kararla; Faysal Sarıyıldız hakkında ise 7/9/2017 tarihli ve E.2017/151, K.2017/138 sayılı kararla Mahkeme iptal istemlerinin reddine karar vermiştir.

178 “Anayasa Mahkemesinin, kanunların veya Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüklerinin Anayasaya uygunluğunu denetlerken yahut yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına veya Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliğinin düştüğüne ilişkin bulunan kararların Anayasanın 81. maddesinde yazılı olduğu üzere denetlenmesi görevini yaparken Anayasanın 151. maddesinde sözü geçen mahkeme durumunda bulunmadığı için, bir hükmün Anayasaya aykırılığı konusunda ortaya bekletici sorun koyması düşünülemez. Bu görevlerin yerine getirilmesi sırasında uygulanacak bir kanun veya Yasama Meclisi İçtüzüğü hükmünü Anayasaya aykırı görürse Anayasa Mahkemesinin başvurabileceği tek yol o hükmü ihmal etmek ve konuya ilişkin Anayasa kuralını uygulamaktır.” AYM, E.1971/41, K.1971/67, 17/8/1971 ve 19/8/1971.

Onar'a göre¹⁷⁹ AYM, dokunulmazlığın kaldırılması ve üyeliğin düşmesi kararlarını denetlerken ortada bir çekişme vardır ve bu çekişme kesin hükümle karara bağlandığı için AYM bu işlevi sırasında bir “mahkeme” olarak kabul edilerek uygulanan kanun hükmünün Anayasa'ya aykırılığını bekletici mesele yapabilmeli, gerekiyorsa hükmü iptal edebilmelidir.

Kaya'ya göre¹⁸⁰ de AYM'nin dokunulmazlığın kaldırılması ve TBMM üyeliğinin düşmesi hakkındaki kararların iptaline ilişkin istemlerde Anayasa'nın 152. maddesinde belirtilen “bir davaya bakmakta olan mahkeme” durumunda olduğu kabul edilebilecektir. Bu durumda da uygulayacağı kanunun veya TBMM İçtüzüğü'nün Anayasa'ya aykırı olduğunu görürse yahut ilgili tarafından ileri sürülen anayasaya aykırılık iddiasının ciddi olduğu kanısına varırsa bu hususu bekletici sorun yapabilmesi gerekir.

Anayasa Mahkemesinin dokunulmazlığın kaldırılması ve TBMM üyeliğinin düşmesi hakkındaki kararların iptaline ilişkin talepleri incelerken itiraz yoluna başvurabileceği kabul edilecek olursa bu sürecin işletilmesine ilişkin dikkat edilmesi gereken bir nokta vardır. Anılan görevlerini icra ederken AYM “uygulanacak norm” niteliğinde olanlardan sadece ve sadece “kanun, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi (kanun hükmünde kararname) ve Meclis İçtüzüğü” hükümlerini iptal istemi ile Genel Kurula gönderebilmeli; bunun dışındakileri -özellikle denetime tabi olmayan parlamento kararlarını- gönderememelidir. Aksinin kabulü yöntemsel bağımsızlık ilkesi ile örtüşmeyecektir. Nitekim AYM dokunulmazlığın kaldırılması ve Meclis üyeliğinin düşmesi hakkındaki kararları incelerken

179 Onar, E. (1997). s. 465. Ayrıca bu konuda bkz. Özek, Ç. (1977). “Yasama Dokunulmazlığının Kaldırılması Kararlarının Anayasa Mahkemesince İncelenmesi Konusuyla İlgili Bazı Sorunlar”, içinde *Onar'a Armağan*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, ss. 739-472; Yayla, Y. (1979). “Anayasa Mahkemesine Göre Cumhuriyetin Özü”, içinde *Hıfzı Timur'un Anısına Armağan* (ss. 973-1040), İstanbul: İ.Ü. Hukuk Fakültesi Milletlerarası Münasebetler Enstitüsü Yayını, ss. 995-997

180 Kaya, M. (2008). s. 96.

bu kararların Anayasa'ya, kanuna ve TBMM İçtüzüğü'ne uygun olup olmadığını denetlemektedir¹⁸¹.

G. ANAYASA MAHKEMESİ İLE UYUŞMAZLIK MAHKEMESİNİN BAŞKANLARI VE BAŞKANVEKİLLERİNİN SEÇİMİ

6216 sayılı Kanun'un 3. maddesine göre Anayasa Mahkemesi üyeleri arasından Anayasa Mahkemesi başkanını ve iki başkanvekilini, Uyuşmazlık Mahkemesi başkanı ve başkanvekilini seçmek AYM'nin görevleri arasındadır. Mahkeme bu seçimi gizli oyla ve üye tam sayısının salt çoğunluğuyla yapacaktır (6216 sayılı Kanun mad. 12/1).

Kaya'ya göre Uyuşmazlık Mahkemesi başkanını seçme görevi ile Anayasa Mahkemesi başkan ve başkanvekillerini seçme görevi yargısal bir görev değildir¹⁸². Nitekim AYM'nin aşağıda belirteceğimiz kararı bu görüşü destekler mahiyettedir.

Anayasa Mahkemesinin iki yedek üyesinin Anayasa Mahkemesi başkanının seçiminde oy kullanma talebi Anayasa Mahkemesi Başkanlığının 7/6/2007 tarihli kararı ile reddedilmiştir. Ret kararı üzerine Ankara 14. ve 16. İdare Mahkemelerinde iptal davası açılmış ve bu davalarda AY'nin 152. maddesinde yer alan yol işletilerek AYM'ye itiraz başvurusunda bulunulmuş; 2949 sayılı Kanun'un 8. maddesinde yer alan "*Anayasa Mahkemesi, asıl üyeleri arasından gizli oyla ve asıl üye tamsayısının salt çoğunluğu ile dört yıl için bir Başkan ve bir Başkanvekili seçer.*" hükmünün iptali talep edilmiştir. AYM, 30/7/2007 tarihli ve E.2007/84, K.2007/74 sayılı kararında "*Mahkemenin elindeki davanın konusunu oluşturan idari işlemin dayanağı (da), 2949 sayılı*

181 Anayasa Mahkemesinin 30/12/1997 tarihli ve E.1997/73, K.1997/73 sayılı kararında ulaştığı sonuçtan bu husus açıkça anlaşılmaktadır: "*Şanlıurfa Milletvekili Sedat Edip Bucak'ın yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin 13.12.1997 günlü, 23199 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan, 11.12.1997 günlü, 527 sayılı Türkiye Büyük Millet Meclisi Kararı'nın Anayasa'ya, Yasa'ya ve TBMM İçtüzüğü'ne aykırı olmadığına ve iptal isteminin REDDİNE, ... karar verildi.*" Benzer karar için bkz. AYM, E.1997/72, K.1997/74, 31/12/1997.

182 Kaya, M. (2008). s. 93.

Yasa'nın 8. maddesinin 1. fıkrasının birinci tümcesidir." ifadesine yer vermiş ve itiraz başvurusunun bu kısmını şekil şartları açısından kabul edip esasın incelenmesine geçmiştir. Anayasa Mahkemesinin başkan ve başkanvekilinin seçiminde, asıl üye tam sayısının salt çoğunluğunu aramak suretiyle yedek üyelerin, yedek üye olarak kendi adlarına oy kullanmalarına olanak vermeyen 8. maddenin 1. fıkrasının birinci tümcesinde Anayasa'nın 146. maddesine aykırılık bulunmadığı sonucuna ulaşarak iptal isteminin esastan reddine hükmetmiştir.

Anayasa Mahkemesinin yukarıda belirtilen kararına götüren yargısal süreç (idari yargı aracılığıyla itiraz yolunun işlenmesi), kararda yer alan farklı gerekçede¹⁸³ idari ve yargısal görev/karar ayırımına değinilmesi, karşı oyda¹⁸⁴ AYM'nin yar-

183 Sayın Üye Mehmet Erten'in farklı gerekçesinde "Anayasa'da [idari görevlerle] ilgili alınacak kararlar için, üye tam sayısının salt çoğunluğunun oyundan söz edilirken toplantı yeter sayısından söz edilmemesi, çalışma ve yargılama usulünü birlikte düzenleyen 149. maddede belirtilen toplantı ve karar yeter sayısının yalnızca [yargısal görevle] sınırlı olduğuna ilişkin bir açıklığa maddede yer verilmemesi birlikte değerlendirildiğinde, 149. maddenin, Anayasa Mahkemesi'nin idari görevlerini yerine getirirken de uygulanacak kural olduğunu göstermektedir.

...

Anayasa Mahkemesi'nin de [idari ve yargısal yönde alacağı kararlar] için Mahkeme'nin kuruluşu bakımından aranan onbir asıl ve dört yedek üyenin iştirakiyle değil, Başkan ve on üyenin katılımıyla toplanacağı açıktır." ifadesine yer vermiştir.

184 Sayın Üye Abdullah Necmi Özler karşı oy yazısında "Uyuşmazlık Mahkemesi Başkanı ve vekilinin seçimindeki toplantı ve karar nisabı hususunda Anayasada ve 2247 sayılı Yasada bir kural bulunmamakta ise de, bu Yasada Anayasanın 158. maddesindeki "kendi üyeleri" ibaresinin asıl ve yedek üyelerin tamamını kapsadığı açıkça vurgulanmış ve yedek üyelerin bu görevlere seçilmelerine yasal olanak tanınmıştır. Buna karşın yedek üyelerin seçilme haklarının bulunduğu bu görevlerle ilgili seçimlere katılmaları konusunda yasada açık bir düzenleme yapılmamış ve uygulamada bu seçimler de Anayasa Mahkemesi ile ilgili kurallara göre yapıldığından yedek üyeler seçilme haklarının bulunduğu seçimlerde seçme haklarını kullanamamışlardır.

...

[Anayasa Mahkemesinin görevleri arasında yargılama gerektiren davalara bakmak yanında, yargılama gerektirmeyen] Anayasanın ve 2949 sayılı Yasanın "çalışma" olarak nitelendirdiği, örneğin Siyasi Partiler Kanununa göre [inceleme yapma ve karar verme gibi işler de bulunmaktadır]. Bu türden çalışmalar ile yargılamalarda Anayasanın 149. maddesindeki toplantı ve karar nisabının uygulanacağı açıktır. [Ancak Anayasa Mahkemesinin bunlardan

gılama ve çalışma faaliyetleri ile bunların dışında kalan diğer faaliyetleri bulunduğuna, Anayasa Mahkemesi Başkanlığı seçiminin üçüncü gruba dâhil olduğuna ilişkin değerlendirmelerden anlaşıldığı üzere başkan ve başkanvekili seçimlerinin “yargısal görev” olarak görülmediği sonucuna ulaşmak mümkündür. Zira aksi kabul edilmiş olsaydı AYM, uyuşmazlık konusu seçimin yapıldığı toplantıda AY’nin 152. maddesinde yer alan itiraz usulünü işletme kararı alabilir; akabinde Genel Kurul olarak Anayasa’ya aykırılık iddiasını inceleyebilirdi. Yargısal görev olarak görülmeyen bir yetki icra edilirken Anayasa Mahkemesi, Anayasa’nın 152. maddesi kapsamında “mahkeme” sıfatı taşımayacağından Mahkemenin bu yetkilerini icra ederken resen itiraz yolunu işletmesi söz konusu olmayacaktır. Bu sebeplerle yukarıda anılan başkanlık seçiminin yapılmasında itiraz yolunun işletilmesi hususunun tartışılmadığı anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Anayasa yargısında norm denetiminin önemli bir ayağını oluşturan itiraz yolu, mahkemelerin baktıkları davalarda uygulanacak normların Anayasa’ya uygunluğunu sorgulama yetkisini sağlayarak bireysel hak ve özgürlüklerin korunma-

farklı nitelikte olan kendi başkanını ve başkanvekilini seçme], gerektiğinde üyeliğin sona ermesine karar verme [gibi faaliyetleri de vardır]. Anayasada, bu türden faaliyetlerde 149. maddede belirtilen toplantı ve karar nisabının uygulanması yerine üye tam sayısının salt çoğunluğu ile seçim yapılması ve karar verilmesinin tercih edildiği görülmektedir. Zira, Anayasanın 149. maddesinin varlığına rağmen 146. ve 147. maddelerde “üye tam sayısı” şeklinde farklı karar nisabının aranmasının bir anlamının olması gerekir.

Konuya ilişkin Anayasa hükümleri yorumlanırken, [Mahkemenin yargılama ve çalışma faaliyetleri ile bunların dışında kalan faaliyetleri arasındaki nitelik farkının gözetilmesi de bir zorunluluktur]. Çünkü, yargılama ve çalışma dışında kalan faaliyetler, yedek üyelerin seçme ve seçilme hakları başta olmak üzere Anayasa Mahkemesinin bir üyesi olmak sıfatıyla kendilerini doğrudan ilgilendiren faaliyetlerdir.

Anılan çerçevede [Anayasa Mahkemesinin yargılama ve çalışma alanı dışındaki faaliyetleri ile ilgili olan itiraz konusu kural], ancak, Anayasanın 146. maddesinin birinci fıkrasındaki “Anayasa Mahkemesi onbir asıl ve dört yedek üyeden kurulur.” kuralı ile birlikte değerlendirildiği takdirde anlam kazanmaktadır.” ifadeleri yer almaktadır.

sına hizmet etmektedir. Türk hukuk sisteminde, 1961 Anayasası ile getirilen ve 1982 Anayasası ile sürdürülen itiraz yolu mekanizması, mahkemelerin norm denetimi sürecine aktif katılımını sağlamak ve hukukun üstünlüğü ilkesinin pekiştirilmesine katkıda bulunmaktadır.

Anayasa Mahkemesinin kendisinin de bir mahkeme olarak itiraz yoluna başvurup başvuramayacağı konusu, hukuk teorisi ve uygulama bakımından önemli tartışmaları beraberinde getirmektedir. Çalışmada yapılan analizler, Anayasa'nın 152. maddesinin lafzı ve amacı dikkate alındığında AYM'nin kendi baktığı davalarda itiraz yoluna başvurusunun önünde anayasal bir engel bulunmadığını göstermektedir.

Anayasa Mahkemesinin norm denetimi alanındaki yetkileri değerlendirildiğinde Mahkemenin kendisini bir mahkeme olarak kabul edip etmediği kritik bir tartışma konusu olarak ortaya çıkmaktadır. İptal davası ve itiraz yolu bakımından yapılan değerlendirmeler, AYM'nin kendisini "*mahkeme*" olarak görmediğini, dolayısıyla itiraz yolu başvurusunda bulunamayacağını göstermektedir. Ancak taleple bağlılık ilkesi ve istisnası dikkate alındığında itiraz yolunun işleyişine dair önemli bir esneklik yaratıldığını söylemek yanlış olmayacaktır. 6216 sayılı Kanun'un 43. maddesinin (4) numaralı fıkrası, belirli hükümlerin iptali hâlinde uygulanamaz hâle gelen diğer hükümlerin de iptaline imkân tanımaktadır. Bu düzenlemeyi, itiraz başvurusuna ilişkin koşullar aranmaksızın itiraz yoluna başvurunun özel ve zımni hâli olarak kabul etmek mümkündür.

Yüce Divan yargılamaları açısından AYM, itiraz yolu bakımından kendisini bir mahkeme olarak kabul etmektedir. Bu bağlamda Yüce Divan sıfatıyla yürütülen yargılamalarda, AYM'nin itiraz yolunu işletme yetkisinin bulunduğu ve norm denetimi yapabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Her ne kadar AYM'nin mülga teşkilat kanunu olan 2949 sayılı Kanun'un 18. maddesinde yer alan "*Mahkemelerce kendisine Anayasanın 152. maddesine göre intikal ettirilen işleri ve Yüce Divan sıfatıyla*

çalışırken veya siyâsî partilerin kapatılmasına ilişkin davalarda aynı Madde gereğince ön mesele olarak bakması gereken işleri karara bağlamak." hükmü ve bu hükmün uygulandığı dönemden kalma eğilimlerinin etkisi olduğu söylenebilecekse de kanımızca itiraz yoluna başvuran mahkeme sıfatını haiz olduğu sonucuna ulaştıran asıl sebep, Mahkemenin ceza yargılaması benzeri bir süreç yürütmesiyle doğrudan ilişkilidir.

Bireysel başvurular bakımından ise AYM'nin önüne gelen davalarda uygulanacak normların Anayasa'ya uygunluğunu denetleme yetkisinin bulunup bulunmadığı tartışmalıdır. 6216 sayılı Kanun'un ilk taslaklarında bu yönde bir düzenleme öngörülmüşse de yasama sürecinde bu düzenleme metinden çıkarılmış ve AYM'nin bireysel başvurular kapsamında doğrudan norm denetimi yapma yetkisinin olmadığını kabul etmiştir. Bununla birlikte bireysel başvurularda ihlalin doğrudan kanundan kaynaklanması hâlinde Mahkemenin itiraz yoluna başvurup başvuramayacağı konusu içtihatlarla netleşmeye devam etmektedir. Özellikle *Hulusi Yılmaz* [GK] kararında Mahkeme, bireysel başvurular bakımından itiraz yolunun işletilmesini diğer mahkemelerin yetkisine bırakmış; kendisini bu süreçte yetkili görmemiştir.

Siyasi partilerin kapatılması davalarında AYM tarafından itiraz yolunun işletildiği örnek kararlar bulunmakla birlikte siyasi partilerin hukuki varlığının sona erdiğinin tespitine karar vermesi talebini incelerken Mahkemenin itiraz yolunu işletip işletemeyeceği hususu tartışmalı olmaya devam etmektedir. Mahkemenin siyasi partilere ihtar verilmesi mekanizmasını işletirken 2949 sayılı Kanun'un 18. maddesinde yer alan hükmün meri olduğu dönemde kendisini itiraz yoluna başvurabilecek bir mahkeme olarak değerlendirmemekte ise de anılan daraltıcı hüküm 6216 sayılı Kanun'a derç edilmiştir ancak AYM'nin yine de itiraz yoluna başvurup başvuramayacağı tartışmalı bir alan olup Mahkemece *obiter dictum* niteliğinde açıklayıcı karar verilmiş değildir.

Anayasa Mahkemesi, siyasi partilerin mali denetimini anayasal ve yasal çerçevede Sayıştayın katkısıyla yürütmektedir. Bu denetim, parti gelir ve giderlerinin kanuna uygunluğunu sağlamak amacıyla iki aşamalı olarak gerçekleştirilmektedir. Mahkeme tarafından verilen kararlar kesin olup bireysel başvuruya konu edilemez. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin değerlendirmeleri, bu denetimin adil yargılanma hakkı çerçevesinde sınırlı bir incelemeye tabi tutulabileceğini göstermektedir. AYM'nin Sayıştay'ı bir "mahkeme" olarak kabul etmesi ve hesap yargılamalarını yargısal bir süreç olarak değerlendirmesi, kendi mali denetim yetkisini nasıl yorumladığına dair önemli ipuçları sunmaktadır.

Yasama dokunulmazlığının kaldırılması ve milletvekilliği üyeliğinin düşmesi kararlarının incelenmesi görevi açısından AYM, yasama ve yargı erkleri arasındaki dengeyi sağlama sorumluluğunu taşımaktadır. Bu sorumluluk altında "uygulanacak norm" kriterine özellikle dikkat edilmesi gerektiği vurgulanmalıdır. Mahkemenin inceleme yöntemi dikkate alındığında Anayasa'nın 152. maddesi kapsamında "mahkeme" sıfatı bulunduğu söylenebilecektir.

Anayasa Mahkemesi ile Uyuşmazlık Mahkemesinin başkanları ve başkanvekillerinin seçimi görevi, anayasa yargısının işleyişi açısından önemli bir yapısal unsur oluşturmaktadır. Bu süreçte AYM, bağımsız ve tarafsız yargının sürdürülmesini sağlama misyonunu yerine getirirken iç işleyişini düzenleyici bir görev üstlenmektedir. Bu görev, "yargısal görev" olarak görülmediğinden AYM, Anayasa'nın 152. maddesi kapsamında "mahkeme" sıfatı taşımamaktadır.

Sonuç olarak AYM'nin itiraz yolu bakımından hangi durumlarda "mahkeme" statüsünde olduğu ve bu bağlamda norm denetimini hangi sınırlar içinde gerçekleştirebileceği, hukukun dinamik yapısı içinde değerlendirilmeye devam edecektir. Bu konuda hem içtihatların gelişimi hem de kanun koyucunun ilerleyen dönemlerde yapabileceği olası düzenlemeler belirleyici olacaktır.

KAYNAKÇA

Makaleler ve Kitaplar

- ALİEFENDİOĞLU, Yılmaz (1966). *Anayasa Yargısı ve Türk Anayasa Mahkemesi*, Ankara: Yetkin Yayınları.
- ALİEFENDİOĞLU, Yılmaz (1984). "Türk Anayasa Yargısında İptal Davası ve İtiraz Yolu", *Anayasa Yargısı*, Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayını, ss. 101-137.
- ANAYURT, Ömer (2024). *Anayasa Hukuku Genel Kısım*. 7. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- ARMAĞAN, Servet (1967). *Anayasa Mahkememizdeki Kazai Murakabe Sistemi*, İstanbul: Cezaevi Yayınları.
- ARSLAN, Çetin (1999). *Yüce Divan Olarak Anayasa Mahkemesi*, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- AYDIN, Öykü Didem (2011). "Türk Anayasa Yargısında Yeni Bir Mekanizma: Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XV., ss. 121-170.
- ATAR, Yavuz (2023). *Türk Anayasa Hukuku*, 16. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- AZAKLI, Murat (2019). "Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Somut Norm Denetimi Yoluyla İncelenmesi", *Anayasa Yargısı*, C. 36, S. 1, ss. 73-103.
- AZRAK, Ülkü (1963). "Türk Anayasa Mahkemesi, Anayasa Düzenindeki Yeri, Teşkilatı, Fonksiyonları", *İÜHFM*, C.XX-VIII, S. 3-4, ss. 649-700.
- BAŞ, Sezgin (2016). *Türk Anayasa Hukukunda Yasama İşlemleri Teorisi ve Parlamento Kararları*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- BAŞLAR, Kemal (2005). *Anayasa Yargısında "Mahkeme" Kavramı*, Ankara: Roma Yayınevi.
- BAŞLAR, Kemal (2006). "Anayasa Yargısında Davaya Bakmakta Olan Mahkeme Kavramı", *Anayasa Yargısı İncelemeleri*, Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları.

- BİLGİN, Çağlar (1988). “Türk Anayasa Yargısında Somut Norm Denetimi Yolu”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S. 1, ss. 350-376.
- ÇELİK, Aytekin (2005). *Bağımsız Denetim Kuruluşlarının Sorumluluğu*, Ankara: Seçkin Yayınları.
- ÇELİK, Özlem (2010). “Türk Anayasa Hukukunda Siyasi Partilerin Gelir ve Giderlerinin Mali Denetimi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 12, ss. 1303-1362.
- ÇİFTÇİ EMİRAL, Fahriye (2006). “Anayasa Yargısı ve Türkiye’deki Uygulaması (İtiraz Yolu Açısından)”, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- DAĞ, Güray (2003). “Anayasa Yargısı ve Çalışma Esasları”, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- DURMUŞ, Arzu (2001). *Siyasi Partilerin Kapatılması ve Yüce Divan Kararlarını Yeniden Tartışmak (Anayasa Mahkemesi Kararlarına Karşı Olağanüstü Kanun Yolları)*, İstanbul: Beta Yayınevi.
- EGELİĞİ, Ömer Emrullah (2022). “Somut Norm Denetiminde Anayasa’ya Aykırılık İddiasının Ciddiliği Meselesi”, *Anayasa Yargısı*, C. 39, S. 2, ss. 213-261.
- EREN, Abdurrahman (2016). “Hukuki Yorum Yöntemleri Açısından Bireysel Başvuru Kararlarının Anayasanın Yorumuna Etkileri”, *Anayasa Yargısı*, C. 33, ss. 2341-301.
- EREN, Abdurrahman (2024). *Anayasa Hukuku Dersleri*, 6. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- ERGÜL, Ozan (2014). “On Yıl Süreli Denetim Yasağının Kapsamını Genişleten Anayasa Mahkemesi İçtihadı: Anayasaya Uygunluk Denetiminde Sessiz Bir Geri Adım”, *Legal Hukuk Dergisi*, Rona Aybay Armağanı Özel Sayısı, C. 1, ss. 863-894.
- ESEN, Selin (1996). *İptal Davası ve İtiraz Yolunda Anayasa Mahkemesinin Yaptığı İlk İnceleme*, Ankara: Mülkiyeliler Birliği.

- FENDOĞLU, Hasan Tahsin (2017). *Anayasa Yargısı*, Ankara: Yetkin Yayıncılık.
- FEYZİOĞLU, Metin (1992). “Yasama Dokunulmazlığı”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 42, S. 1, ss. 21-45
- FEYZİOĞLU, Turan (1951). *Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Kazai Murakabesi*, Ankara: Güney Matbaacılık ve Gazetecilik.
- GEDİK, Ömer (2023). *Yürütmenin Yasama Tarafından Denetimi ve Türkiye’de Yasama Organının Dönüşümü*, Ankara: Yetkin Yayınevi.
- GÖZLER, Kemal (2014). *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, Bursa: Ekin Yayınları.
- GÖZLER, Kemal (2023). *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, 28. Baskı, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- GÖZTEPE, Ece (2021). “Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru İncelemesinde Somut Norm Denetimi Yolu’na Başvurabilir mi?”, *Anayasa Hukuku Dergisi*, C. 11, S. 21, ss. 1-30.
- GÜNER YAŞAR, Gizem (2016). “Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuruda Başvuru Yollarının Tüketilmesi Kuralı”, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- İBA, Şeref ve KILIÇ, Abbas (2023). *Anayasa Yargısı Dersleri*, 6. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi.
- İYİMAYA, Ahmet (2005). “Siyasal Parti Tüzüklerinin Yargısal Denetimi -Türk Pozitif Hukuku Yönünden Siyasal Parti Tüzüklerinin Yargısal Denetimi”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S. 61, ss. 241-291.
- KANADOĞLU, Korkut (2004). *Anayasa Mahkemesi*, İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım.
- KARSLI, Muharrem (1994). *Sermaye Piyasası-Borsa-Menkul Kıymetler*, 4. Baskı, İstanbul: Alfa Yayınları.
- KAYA, Meral (2008). *Anayasa Yargısında İtiraz Yolunda İlk İnceleme*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

- KESKİNSOY, Ömer (2008). *Yasama Dokunulmazlığı*, Ankara: Adalet Yayınevi.
- KESKİNSOY, Ömer (2024). *Anayasa ve Türk Anayasa Hukuku*, 9. Baskı, Ankara: Monopol Yayınları.
- KILINÇ, Bahadır (2008). “Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru (Anayasa Şikayeti) Kurumu ve Türkiye Açısından Uygulanabilirliği”, *Anayasa Yargısı*, C. 25., ss. 19-59.
- KIRATLI, Metin (1996). *Anayasa Yargısında Somut Norm Denetimi (İtiraz Yolu)*, Ankara: Sevinç Matbaası.
- KÖKÜSARI, İsmail ve GEDİK, Ömer (2024). *Türk Anayasa Yargısı*, Ankara: Yetkin Yayınları.
- KURU, Baki (1961). *Nizasız Kaza*, Ankara: Ajans Türk Matbaası.
- KURU, Baki (1984). *Hukuk Muhakemeleri Usulü*, C. 4, Ankara: Sevinç Matbaası.
- MEHTER, Hamdi (1991). “Siyasi Partilerin Mali Denetimi”, *Anayasa Yargısı*, C. 8., ss. 441-468.
- ONAR, Erdal (1997). “1982 Anayasası’nda Milletvekilliğinin Düşmesi”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, C. 14., ss. 387-465.
- ÖDEN, Merih (2000). “Türk Anayasa Yargısında On Yıl Süreli Denetim Yasağı”, *AÜSBFD*, C. 55., S. 2., ss. 47-81.
- ÖDEN, Merih (2010). “Anayasa Hukuku Açısından Çekişmesiz Yargı”. *Prof. Dr. Tunçer Karamustafaoğlu’na Armağan*, Ankara: Adalet Yayınevi.
- ÖDEN, Merih (2023). *Türk Anayasa Yargısında Norm Denetimi*, Ankara: Yetkin Yayınları.
- ÖZBUDUN, Ergun (2017). *Türk Anayasa Hukuku*, 17. Basım, Ankara: Yetkin Yayınları.
- ÖZEK, Çetin (1977). “Yasama Dokunulmazlığının Kaldırılması Kararlarının Anayasa Mahkemesince İncelenmesi Konusuyla İlgili Bazı Sorunlar”, içinde *Onar’a Armağan*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

- ÖZDEN, Yekta Güngör (1988). “Anayasa’ya Uygunluk Denetiminde On Yıllık Sınır”, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 1., S. 1., ss. 91-98.
- ÖZTÜRK, Bahri (1995). “Bir Ceza Mahkemesi Olarak Anayasa Mahkemesi ‘Yüce Divan’”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, S. 12., ss. 59-108.
- SABUNCU, M. Yavuz ve ARNWİNE ESEN, Selin (2004). “Türkiye İçin Anayasa Şikayeti Modeli Türkiye’de Bireysel Başvuru Yolu”, *Anayasa Yargısı*, C. 21., s. 229-246.
- SAĞLAM, Fazıl ve KANADOĞLU, Korkut (2024). *Anayasa Yargısı Ders Notları*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- SEZER, Abdullah (2022). *Anayasa Yargısında Güvence-İstikrar İkilemi: On Yıllık Norm Denetimi Yasağı (1982 Anayasası, mad. 152/son)*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- ŞAHBAZ, İsmail (1990). “Mahkemelerde Anayasaya Aykırılık İddiası”, *Yargıtay Dergisi*, C. 16., S. 3., ss. 281-308.
- ŞEKERCİ, Ersin (1988). “Anayasa Mahkemesi Kararlarının Sonuçları”, *Ankara Barosu Dergisi*, S. 5-6., ss. 657-681.
- TEZİÇ, Erdoğan (2012). *Anayasa Hukuku*, 15. Bası, İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım.
- TUNÇ, Hasan (1997). *Karşılaştırmalı Anayasa Yargısı*, Ankara: Yetkin Yayınları.
- YAYLA, Yıldızhan (1979). “Anayasa Mahkemesine Göre Cumhuriyetin Özü”, içinde *Hıfzı Timur’un Anısına Armağan* (ss. 973-1040), İstanbul: İ.Ü. Hukuk Fakültesi Milletlerarası Münasebetler Enstitüsü Yayını.
- YAZICI, Serap (1997). *Türkiye’de Askeri Müdahalelerin Anayasal Etkileri*, Ankara: Yetkin Yayınları.
- YILDIZ, Abdulkadir (2017). “Türkiye Büyük Millet Meclisi Kararlarının Anayasa Mahkemesi Tarafından Denetlenmesi”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 25., S. 1., ss. 73-114.

Mahkeme Kararları

AİHM Kararları

Cumhuriyet Halk Partisi/Türkiye, B. No: 19920/13, 26/7/2016.

Türk Anayasa Mahkemesi Kararları

AYM, E.1962/3, K.1962/16, 6/9/1962.

AYM, E.1963/16, K.1963/83, 8/4/1963.

AYM, E.1964/22, K.1964/54, 3/7/1964.

AYM, E.1964/25, K.1964/59, 8/9/1964.

AYM, E.1964/51, K.1965/3, 12/1/1965.

AYM, E.1965/18, K.1965/53, 11/10/1965.

AYM, E.1966/13, K.1966/26, 23/5/1966.

AYM, E.1966/16, K.1966/28, 27/6/1966.

AYM, E.1966/15, K.1966/33, 20/9/1966.

AYM, E.1967/15, 1967/15, 30/5/1967.

AYM, E.1967/26, K.1967/26, 2/9/1967.

AYM, E.1967/29, K.1967/28, 15/9/1967.

AYM, E.1966/31, K.1967/45, 18/12/1967.

AYM, E.1967/21, K.1968/36, 26/9/1968.

AYM, E.1968/58, K.1968/53, 14/11/1968.

AYM, E.1971/17, K.1971/58, 15/6/1971.

AYM, E.1971/41, K.1971/67 17/8/1971 ve 19/8/1971.

AYM, E.1976/9, K.1976/10, 2/3/1976.

AYM, E. 1977/128, K. 1977/140, 20/12/1977.

AYM, E. 1977/141, K. 1978/5, 26/1/1978.

AYM, E.1978/48, K.1978/40, 13/6/1978.

AYM, E.1978/57, K.1978/48, 24/10/1978.

AYM, 1978/67, K.1979/14, 13/3/1979.

AYM, E.1983/4, K.1983/4, K.1983/6, 28/4/1983.

AYM, E.1981/10, K.1983/16, 8/12/1983.

AYM, E.1984/8, K.1984/10, 20/9/1984.

AYM, E.1990/39, K.1991/21, 11/7/1991.

AYM, E.1991/1, K.1991/3, 24/9/1991.

AYM, E.1992/12 K.1992/7, 18/2/1992.

AYM, E.1993/33, K.1993/40-1, 21/10/1993.

AYM, E.1994/9, K.1994/28, 21/3/1994.

AYM, E.1994/12, K.1994/31, 21/3/1994.

AYM, E.1994/22, K.1994/41, 21/3/1994.

AYM, E.1994/60, K.1994/54, 13/7/1994.

AYM, E. 1994/42, K.1994/55, 18/7/1994.

AYM, E.1994/72, K.1994/68, 20/9/1994.

AYM, E.1997/72, K.1997/74, 31/12/1997.

AYM, E.1997/73, K.1997/73, 30/12/1997.

AYM, E.1998/2, K.1998/1, 9/1/1998.

AYM, E.2000/56, K.2000/28, 17/10/2000.

AYM, E.2000/86, K.2000/50, 12/12/2000.

AYM, E.1999/48, K.2002/33, 20/3/2002.

AYM, E.2002/121, K.2002/62, 9/7/2002.

AYM, E.2003/21, K.2003/13, 1/4/2003.

AYM, E.2006/23, K.2006/26, 22/2/2006.

AYM, E.2007/53, K.2007/61, 31/5/2007.

AYM, E. 2006/78, K.2008/84, 20/3/2008.

AYM, E.2008/5, K.2009/81, 11/6/2009.
AYM, E.2002/3, K.2009/3, 09/7/2009.
AYM, E.2002/4, K.2009/2, 09/7/2009.
AYM, E.2010/17, K.2010/112, 8/12/2010.
AYM, E.2009/58, K.2011/15, 17/3/2011.
AYM, E.2009/39, K. 2011/23, 28/4/2011.
AYM, E.2009/45, K.2011/32, 2/6/2011.
AYM, E.2005/3, K.2011/1, 12/10/2011.
AYM, E.2010/75, K.2011/42, 3/11/2011.
AYM, E.2010/90, K. 2012/1, 12/1/2012.
AYM, E. 2010/93, K. 2012/9, 9/2/2012.
AYM, E. 2012/128, K. 2013/1, 10/1/2013.
AYM, E. 2013/14, K. 2013/56, 10/4/2013.
AYM, E.2013/24, K. 2013/43, 14/11/2013.
AYM, E.2012/87, K.2014/5, 27/2/2014.
AYM, E.2014/61, K.2014/6, 9/4/2014.
AYM, E.2014/57, K.2014/8, 10/4/2014.
AYM, E.2014/149, K.2014/14, 2/10/2014.
AYM, E.2014/61, K.2014/17, 7/11/2014.
AYM, E.2014/172, K.2014/170, 13/11/2014.
AYM, E.2013/114, K.2014/22, 4/12/2014.
AYM, E.2015/71, K.2015/79, 3/9/2015.
AYM, E.2016/15, K.2016/14, 16/3/2016.
AYM, E.2016/28, K.2016/25, 7/4/2016.
AYM, E.2016/5, K.2016/152, 7/9/2016.
AYM, E.2017/85, K.2017/64, 15/3/2017.

- AYM, E.2016/1, K.2017/81, 29/3/2017.
- AYM, E.2017/27, K.2017/117, 12/7/2017.
- AYM, E.2015/76, K.2017/153, 15/11/2017.
- AYM, E.2019/1, K.2019/14, 14/3/2019.
- AYM, E.2019/34, K.2019/97, 25/12/2019.
- AYM, E.2020/92, K.2020/71, 10/12/2020.
- AYM, E.2022/14, K.2022/70, 1/6/2022.
- AYM, E.2022/38, K.2002/89, 8/10/2022.
- AYM, E.2023/3, K.2023/139, 26/7/2023.
- AYM, E.2023/37, K.2023/140, 26/7/2023.
- AYM, E.2023/43, K.2023/141, 26/7/2023.
- AYM, E.2022/144, K.2023/137, 26/7/2023.
- AYM, E.2023/177, K.2024/30, 1/2/2024.
- AYM, E.2024/78, K.2024/164, 24/9/2024.
- AYM, E.2023/182, K.2024/203, 4/12/2024.
- AYM, E.1990/1 (Siyasi Parti Kapatma), K.1991/1, 16/7/1991.
- AYM, E.1991/2 (Siyasi Parti Kapatma), K.1992/1, 10/7/1992.
- AYM, E.1993/3 (Siyasi Parti Kapatma), K.1994/2, 16/6/1994.
- AYM, E.1997/2 (Siyasi Parti Kapatma), K.1999/1, 26/2/1999.
- AYM, E.1999/1 (Siyasi Parti Kapatma), K.2003/1, 13/3/2003.
- AYM, E.2007/1 (Siyasi Parti Kapatma), K.2009/4, 11/12/2009.
- AYM, E.2007/1(Siyasi Parti Kapatma), K.2009/4, 31/12/2009.
- AYM, E.2003/1 (Siyasi Parti Kapatma), K.2011/1, 24/2/2011.
- AYM, E.2001/4 (Siyasi Parti İhtar), K.2002/1, 9/1/2002.
- AYM, E.2001/5 (Siyasi Parti İhtar), K.2002/2, 9/1/2002.
- AYM, E.2001/6 (Siyasi Parti İhtar), K.2002/3, 9/1/2002.

- AYM, E.2001/7 (Siyasi Parti İhtar), K. 2002/4, 9/1/2002.
- AYM, E. 2001/8 (Siyasi Parti İhtar), K. 2002/9, 9/1/2002.
- AYM, E.2001/9 (Siyasi Parti İhtar), K.2002/5, 9/1/2002.
- AYM, E.2001/10 (Siyasi Parti İhtar), K.2002/6, 9/1/2002.
- AYM, E.2001/11 (Siyasi Parti İhtar), K.2002/7, 9/1/2002
- AYM, E.2001/12 (Siyasi Parti İhtar), K.2002/8, 9/1/2002.
- AYM, E.2004/3 (Siyasi Parti İhtar), K.2005/3, 20/7/2005.
- AYM, E.2005/1 (Siyasi Parti İhtar), K.2005/2, 20/7/2005.
- AYM, E.2004/2 (Siyasi Parti İhtar), K.2005/4, 25/7/2005.
- AYM, E.2002/6 (Siyasi Parti İhtar), K.2007/4, 27/2/2007.
- AYM, E.2006/2 (Siyasi Parti İhtar), K.2007/1, 27/2/2007.
- AYM, E. 2007/1 (Siyasi Parti İhtar), K.2007/2, 27/2/2007.
- AYM, E.2012/1 (Siyasi Parti İhtar), K.2013/1, 10/1/2013.
- AYM, E.2012/2 (Siyasi Parti İhtar), K.2013/2, 10/1/2013.
- AYM, E.2012/3 (Siyasi Parti İhtar), K.2013/3, 18/6/2013.
- AYM, E.2016/1 (Siyasi Parti İhtar), K. 2016/1, 14/12/2016.
- AYM, E. 2008/27 (Siyasi Parti Mali Denetimi), K.2012/, 7/3/2012.
- AYM, E. 2009/38 (Siyasi Parti Mali Denetimi), K. 2012/12, 11/7/2012.
- AYM, E.2010/51 (Siyasi Parti Mali Denetimi), K.2012/13, 11/7/2012.
- AYM, E.2004/2 (Değişik İşler), K.2008/5, 8/1/2008.
- AYM, E.2009/3 (Değişik İşler), K.2009/2, 15/10/2009.
- AYM, E.2009/4 (Değişik İşler), K.2010/6 8/12/2010.
- AYM, E.2016/1 (Değişik İşler), K.2016/8, 26/5/2016.
- AYM, E.2015/2 (Değişik İşler), K.2016/4, 16/3/2016.
- AYM, E.2019/5, (Değişik İşler) K.2019/6, 11/7/2019.
- AYM, E.2020/1, (Değişik İşler) K.2020/2, 19/2/2020.

- AYM, E.2017/9, (Değişik İşler) K.2017/8, 15/11/2017.
- AYM, E.2017/7, (Değişik İşler) K.2017/6, 15/11/2017.
- AYM, E.2019/12, (Değişik İşler) K.2019/9, 11/7/2019.
- AYM, E.2019/2, (Değişik İşler) K.2019/3, 11/7/2019.
- AYM, E.2019/6, (Değişik İşler) K.2019/7, 11/7/2019.
- AYM, E.2017/8, (Değişik İşler) K.2017/7, 15/11/2017.
- AYM, E.2018/6, (Değişik İşler) K.2018/5, 31/5/2018.
- AYM, E.2019/1, (Değişik İşler) K.2019/2, 11/7/2019.
- AYM, E.2019/7, (Değişik İşler) K.2019/8, 11/7/2019.
- AYM, E.2019/4, (Değişik İşler) K.2019/5, 11/7/2019.
- AYM, E.2014/7, (Değişik İşler) K.2014/9, 25/9/2014.
- AYM, E.2015/2, (Değişik İşler) K.2016/4, 16/3/2016.
- AYM, E.2017/5, (Değişik İşler) K.2018/7, 21/6/2018.
- AYM, E.2015/12, (Değişik İşler) K.2016/7, 5/5/2016.
- AYM, E.2016/3, (Değişik İşler) K.2016/15, 12/10/2016.
- AYM, E.2018/8, (Değişik İşler) K.2020/6, 25/6/2020.
- AYM, E.2017/3, (Değişik İşler) K.2020/4, 25/6/2020.
- AYM, E.2015/10, (Değişik İşler) K.2016/5, 16/3/2016.
- AYM, E.2009/2, (Değişik İşler) K.2010/1, 24/3/2010.
- Arif Güneş, B. No: 2012/837, 5/3/2013.
- Büyük Birlik Partisi ve Diğerleri [GK], B. No: 2014/8842, 6/1/2015
- Büyük Birlik Partisi ve Saadet Partisi, B. No: 2014/8843, 10/12/2015.
- Hilmi Kocabey, B. No: 2018/27686, 17/11/2021.
- Hulusi Yılmaz [GK], B. No: 2017/17428, 1/12/2022.
- Mustafa Taştan, B. No: 2014/1337, 19/7/2017.
- Sabri Uhrağ [GK], B. No: 2017/34596, 29/12/2020.
- Umut Oran, B. No: 2014/18926, 22/1/2015.

Çevrimiçi Kaynaklar

- Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usûlleri Hakkında Kanun Tasarısı ile Anayasa Komisyonu Raporu (1/993), <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c097/tbmm23097080ss0696.pdf> (Erişim Tarihi: 16/01/2025).
- BİLİR, Faruk (2014). “Anayasa Mahkemesi ve Seçim Barajı”, Stratejik Düşünce Enstitüsü, No:3, s. 3-4. [http://www.sde.org.tr/userfiles/file/Anayasa%20Mahkemesi%20ve%20Se %C3%A 7im%20Baraj%C4%B1.pdf](http://www.sde.org.tr/userfiles/file/Anayasa%20Mahkemesi%20ve%20Se%C3%A7im%20Baraj%C4%B1.pdf) (Erişim Tarihi: 16/01/2025).
- EREN, Abdurrahman (2014). “AYM ya da Yargısal Aktivizmde Son Nokta”, <http://www.star.com.tr/acik-gorus/aym-ya-da-yargisal-aktivizmde-son-nokta-haber-977281/> (Erişim Tarihi: 11/01/2025).
- UZUN, Cem Duran (2014). “Yargı Siyaset Geriliminde Yeni Bir Boyut: Seçim Barajı ve Bireysel Başvuru Yolu”, Seta Perspektif Dergisi, S. 86, s. 3, http://file.setav.org/Files/Pdf/20141207105942_secim-baraji-ve-bireysel-basvuru-yolu-pdf.pdf (Erişim Tarihi: 16/01/2025).

